

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет геології, географії, рекреації і туризму
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
Студентське наукове товариство
факультету геології, географії, рекреації і туризму
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2015:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

(м. Харків, 16–17 квітня 2015 р.)

Харків
2015

Редакційна колегія: Л.М. Немиць, д.геогр.н., проф. (голова редакційної колегії), К.А. Немиць, д.геогр.н., проф. (співголова редакційної колегії), К.В. Мезенцев, д.геогр.н., проф. (співголова редакційної колегії), С.В. Костріков, д.геогр.н., проф., Ю.І. Кандиба, к.геогр.н., доц., Л.В. Ключко, к.геогр.н., доц., Г.О. Кулешова, к.геогр.н., доц., П.А. Вірченко, к.геогр.н., доц., В.І. Редін, к.геогр.н., доц., К.Ю. Сегіда, к.геогр.н., доц., Н.В. Добровольська, к.геогр.н., ст. викл., І.М. Барило, асп., Т.Г. Погребський, асп., Є.Ю. Телебєнєва, асп., А.В. Мазурова, асп., А.В. Соколенко, асп.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 16.03.2015 р.).

Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 16 – 17 квітня 2015 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немиць. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 182 с.

ISBN 978-966-285-2004

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Публікації пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-2004

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, оформлення, 2015

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Задворний С.І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО- МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	8
Ігнатенко Є.В. АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРАНЗИТНО- ТРАНСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ..	11
Комкова А.И., Лихневская Н.В. ПРИГОРОДНАЯ ЗОНА БЕЛГОРОДСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ В МОДЕЛИ «ЦЕНТР-ПЕРИФЕРИЯ».....	14
Меринова Ю.Ю. ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В ЮЖНОМ ФЕДЕРАЛЬНОМ ОКРУГЕ РОССИИ.....	17
Погребський Т.Г. МІСЦЕ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СОЦІАЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ.....	20
Сливка Р.Р., Закутинська І.І. СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МІСТА ЯК КОНФЛІКТОГЕННИЙ ЧИННИК.....	23
Смирнов І.Г., Шматок О.В. КАНАДСЬКА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПОСТАВКАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ БІЗНЕСІ: ГЕОПРОСТОРОВИЙ АСПЕКТ.....	26
Телебенева Е.Ю. КЛАССИФІКАЦІЯ РАЙОННИХ И ГОРОДСКИХ СОЦИОГЕОСИСТЕМ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СИСТЕМНОГО РАЗВИТИЯ В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ.....	29
Чіпко Т.М. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА З ЧАСУ ПОЧАТКУ РЕФОРМ В УКРАЇНІ.....	32
Ярошевич М.А. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГАЗОВОГО ХАБУ.....	36

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бєліков В.О. ДО ПИТАННЯ ВИДІЛЕННЯ ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	39
Єремія Г.І. РОЗВИТОК НАУКИ НА ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД (1918-1940 рр.).....	41
Кобилін П.О. ДО ПИТАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ	44
Малярчук Р.М. СФЕРА ПОСЛУГ: ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ...	47
Михайлова К.Ю., Порохняк О.В. ДОЦІЛЬНИЙ ВИБІР ТЕРИТОРІЇ ЯК ЕТАП ПРОВЕДЕННЯ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	50
Перегуда Ю.А. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ	52
Рибій А.О. ЗАКОНОМІРНОСТІ КРИСТАЛЛЕРА НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	55
Томашук Ю.А. ПОТЕНЦІАЛ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	60
Чорний М.Б. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У РОЗУМІННІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	63
Чуєв О.С. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОМФОРТНОСТІ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В МІСТІ.....	66

СЕКЦІЯ 2
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Бикова М.Д. КИЇВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ДИНАМІКИ ТОРГІВЛІ ЯК ІНДИКАТОР ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ	68
Білько А.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОКОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	71

Бойко А.Г. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ БОГОДУХІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	74
Буката П.Б., Лабінська Г.М. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ГОСПОДАРСТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	77
Виноградова А.Д. ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХІМІКО- ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НІМЕЧЧИНИ.....	80
Заховаєва К.Ю., Кандиба Ю.І. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	83
Кафтанова П.О. МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ СЕРЕД РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	87
Ключко Л.В., Сазонов О.Ю. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	91
Кондрась Н.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	95
Лозицька В.О. ПРОБЛЕМА НЕВІДПОВІДНОСТІ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	97
Сеньків М.І. ГЕОГРАФІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	101
Шпак Є.В. ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ	104

СЕКЦІЯ 3 ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Барило І.М. СТАНОВЛЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЇ ЯК СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	107
Горбунова Ю.О., Сегіда К.Ю. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ М. ХАРКОВА.....	109
Гусєва Н.В., Коржавіна К.П. ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХОРОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	111

Кіндякова О.І. ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕМОГРАФІЧНА СИСТЕМА» ТА ОСНОВНІ ЇЇ ФУНКЦІЇ.....	116
Кравченко К.О. ВИЗНАЧЕННЯ ЦЕНТРУ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ОПЕРАЦІЙНИХ ЦЕНТРОГРАФІЧНИХ МЕТОДІВ.....	118
Мазурова А.В. АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКОВА).....	121
Пойдин П.І. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У МІСТІ КИЄВІ.....	125
Ткаченко Н.М. СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ.....	128

СЕКЦІЯ 4 РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

Анісімов С.В. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАДАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ РІЧКОВИМ БАСЕЙНОМ.....	132
Бітюк Ю.П. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ КАНАДИ.....	135
Буханець І.В., Вірченко П.А. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ.....	138
Гусєва В.М., Вірченко П.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	142
Гусєва Н.В., Дорошенко І.О. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ВІЛЬНОЇ ЗЕМЛІ БАВАРІЇ.....	145
Квасневська О.О. ТОПОНІМІЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ СОБ ТА ЇЇ ПРИТОК.....	149
Кім М.О. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	151
Коробко А.О. МОНІТОРИНГ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ М. КИЄВА.....	153
Кулешова Г.О., Белуш І.В. ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	156

Кулешова Г.О., Вередин О.Я. СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИЗМУ В ІСПАНІЇ.....	158
Кулініч М.Т. КОРОТКОСТРОКОВИЙ ВІДПОЧИНОК ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКИХ МІСТ НА ПРИРОДІ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТЕЛІВ МІСТА КИЄВА).....	161
Лепетенко О.М. ВИННИЙ ТУРИЗМ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	164
Логвинова М.О. СУЧАСНИЙ СТАН ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЧУГУЇВСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	166
Мельничук А.А. ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК НАВЧАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ.....	169
Павлюк С.М. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЛЬНОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	171
Пилипець О.В. ОЦІНКА ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ.....	174
Соколенко А.В. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	176
Шукіна Ю.О. ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	179

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3:008

С.І. Задворний

serhijzadvornyj90@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. О.В. Заставецька

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. Проблема вивчення організаційно-управлінської структури третинного сектору національної економіки з позицій суспільної географії виникла відносно недавно, але одразу стала однією із найважливіших та концептуальних. Головно це пов'язано із переходом від командно-адміністративної до ринкової форм господарювання. Цей перехід викликав низку структурних зрушень у державному регулюванні культурою і мистецтвом, як позитивного, так і негативного змісту. Це зумовило пошук оптимальних шляхів організації управління культурно-мистецькою сферою України із максимальним врахуванням сучасних трендів розвитку креативної діяльності суспільства та передовий світовий досвід із його підтримки. У світлі сучасних політичних (децентралізація) та економічних (фінансово-бюджетних) процесів в державі виникла потреба у розробці збалансованого підходу до формування і реалізації регіональної культурної політики. Тому важливим завданням є поетапне конструктивне реформування організаційно-управлінської структури культурно-мистецької сфери у регіонах та окремих поселеннях із напрацювання сприятливих механізмів розвитку галузі за принципом розширення функцій місцевих громад і оптимізації нижніх ланок управління культурним сервісом.

Аналіз попередніх досліджень. Наукові пошуки щодо шляхів вдосконалення управління культурно-мистецькою сферою активізувались наприкінці 1990-х років. Розробки у цьому напрямку переважно відбувались у рамках новітнього прогресивного явища – культурного менеджменту. Значна частина досліджень, з позицій культурологічного підходу, була здійснена Українським центром культурних досліджень, науково-дослідними і методичними закладами системи Міністерства культури України, Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв та ін. Зокрема, ґрунтовно розкрили особливості менеджменту культурно-мистецької сфери та культурно-мистецької політики в Україні О. Антонюк і О. Рожко. Юридичний підхід представлений працями науковців у галузі правового (державного) регулювання сфери культури і мистецтва (Ю. Битяк, Т. Дорош, Т. Настич,

О. Стороженко та ін). Загальні теоретичні основи суспільно-географічного підходу до вивчення організаційної (управлінської) структури територіальних господарських комплексів викладені Л. Немець, О. Топчієвим, О. Шаблієм. Окремі регіональні аспекти практичного характеру організації управління соціальним сектором економіки, в т.ч. і культури, висвітлено І. Запотоцькою, О. Заячук, Н. Моштаквою, І. Ровенчаком, Н. Флінтою.

Мета публікації – розкрити сутність, специфіку та сучасний стан організаційно-управлінської структури культурно-мистецької сфери України.

Виклад основного матеріалу. Культура і мистецтво як складні суспільні феномени вимагають особливих специфічних підходів до управління ними. Монополія на власність із організації регулювання соціокультурним розвитком належить державі. У той же час, важливим залишається необхідність збалансованого поєднання у рамках державної культурної політики двох аспектів: 1) дотримання пріоритетів і головної ідеї напрямку поступу національної культури; 2) всебічне сприяння свободи креативної діяльності й задоволення естетичних потреб. Поряд із цим метою діяльності органів управління важливою є робота із збереження і пропаганди народної творчості, реалізації і підтримки культурно-мистецьких проектів, розбудови відповідної інфраструктури тощо.

Світовий досвід політики уряду у галузі управління культурою і мистецтвом налічує чотири основні концептуальні установки, які описали канадські культурологи Г. Шартран і К. Маккахі, а саме: 1) «державо-помічник», де функціонування галузі відбувається у формі «зустрічних» субсидій, стимулюючи при цьому приватні або колективні вкладання в культуру (США); 2) «державо-архітектор» реалізує культурну політику як соціальну складову, мета якої – піднесення культурного рівня народу шляхом фінансування силами профільного державного органу (західноєвропейська модель); 3) «державо-інженер» має у своїй власності інфраструктуру культурної діяльності, яка спрямована на освітні і виховні цілі (східноєвропейські країни); 4) «державо-меценат» характеризується наявністю рад мистецтва, які отримують державні фонди і розподіляють їх по підгалузях не дозволяючи при цьому владі втручатись у творчий процес (англосакські країни) [2, с. 155].

У нашому розумінні організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери – це ієрархічно упорядкована система профільно-галузевих органів державної влади із управління національною культурною політикою. Характерною рисою організаційно-управлінської структури є наявність суб'єкта і об'єкта управління. Об'єктом виступає держава в особі уповноважених органів виконавчої влади, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування, підприємства, установи організації наділені владними повноваженнями (рис. 1). Головні функції управління: територіальне прогнозування, програмування, проектування, планування. Вужчою формою управління є менеджмент культурно-мистецької сфери, що являє собою процес планування, організації, мотивації, контролю та координації, спрямований на

досягнення певної мети у соціокультурній діяльності за допомогою професійно підготовлених фахівців [1, с. 104].

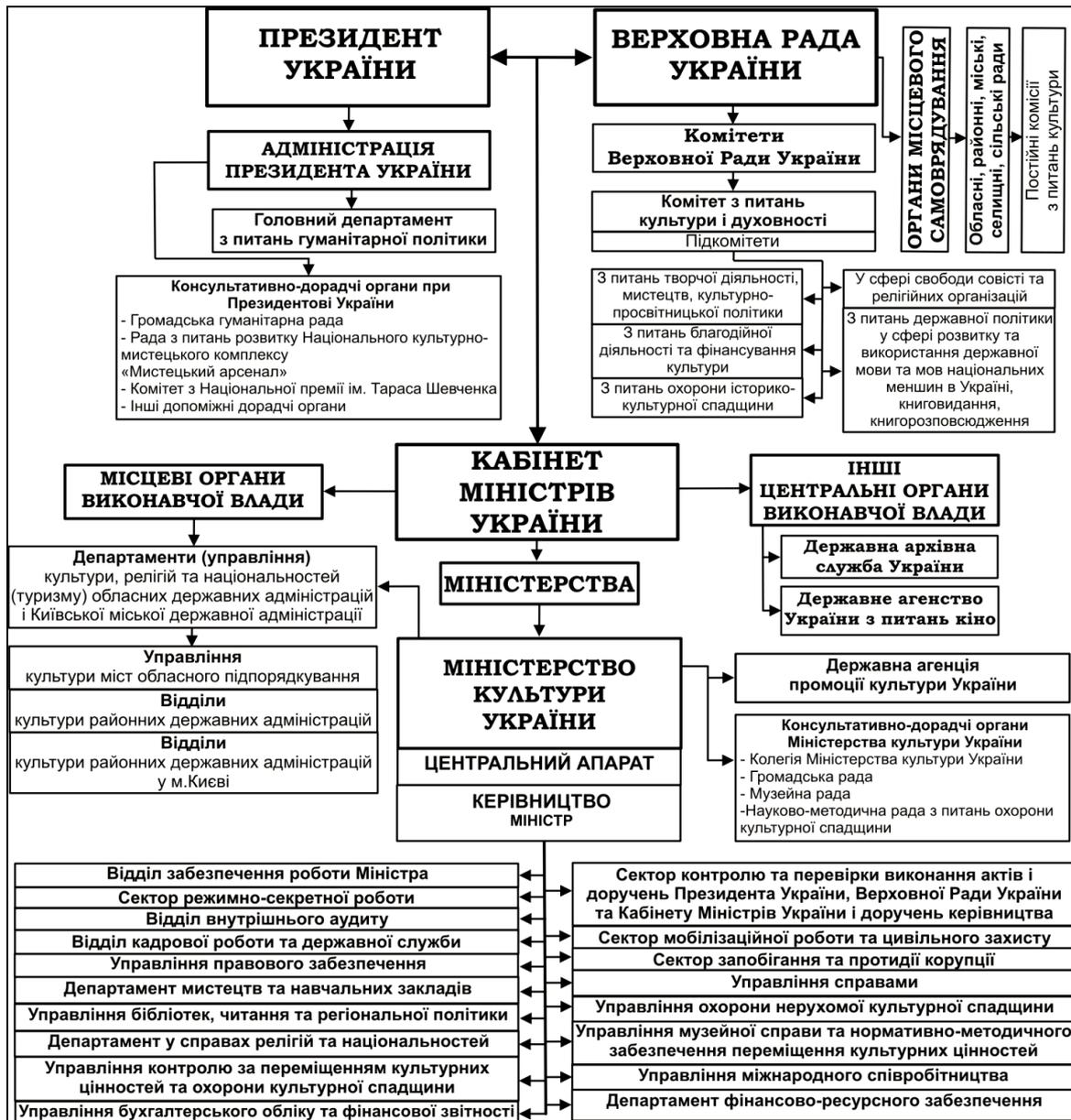

Рис. 1. Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери України

Серед проблем функціонування організаційно-управлінської структури сфери культури і мистецтва України основними є такі: відсутність впорядкованої законодавчої бази, зокрема Кодексу законів про культуру України; необхідність налагодження моніторингу виконання рішень у галузі; відсутність антикризового органу з реформування сфери; залишковий принцип фінансування культури; територіальні диспропорції в організації управління.

Висновки. Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери – складне утворення, елемент державної влади з регулювання соціокультурної діяльності, яке потребує вдосконалення, особливо її регіональної ланки. Воно повинно базуватися на принципах деідеологізації культури, сприяння розвитку усіх творчих напрямів, підтримки самоорганізації

громадянського суспільства із створення неурядових органів управління сферою культури і мистецтва, посилення ролі культури у розвитку територіальних спільнот людей.

Список використаних джерел: 1. Антонюк О.В. Менеджмент культурно-мистецької сфери / О.В. Антонюк // Часопис НМАУ ім. П.І. Чайковського: науковий журнал. – К., 2011. – №2 (11) – С. 104–110. 2. Дорош Т.Л. Основні принципи державного управління сферою культури / Т.Л. Дорош // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – №2. – С. 149–156. 3. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

УДК 911.3

Є.В. Ігнатенко

ignatenskoevgeniy1989@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Л.В. Хомич

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРАНЗИТНО-ТРАНСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. Транзитно-транспортний потенціал (ТТП) регіону формується на основі поєднання природно-географічних умов та потенціалу території, потужності транспортної інфраструктури та особливостей транспортно-географічного положення. Рівень фактичної реалізації ТТП визначається впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів, які формуються на певному етапі розвитку країни. Зовнішні фактори формуються у площині міжнародних геоекономічних та геополітичних процесів. Внутрішні фактори більшою мірою залежать від стану транспортної інфраструктури, від національної політики у сфері транспорту та транзиту. Сьогодні транзитні функції регіону є важливою умовою його економічного розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженнями транзитного потенціалу країн (регіонів) займалися такі вітчизняні і зарубіжні науковці як Аблов А.С., Бутко М.П., Герасименко В.О., Кириченко Л.П., Козлов В.С., Лифар В.В., Ларін О.Н., Малярчук І.І, Мініна О.В., Мянновський І.В., Новікова А.М., Пасічник А.М., Підгрушний Г.П., Прейгер Д.К., Ткаченко Н.Ю., Топчієв О.Г., Фінагіна О.В., Хомич Л.В., Чернега О.Б., Яцківський Л.Ю. та інші.

Викладення основного матеріалу дослідження. Під *транзитно-транспортним потенціалом (ТТП) регіону* ми розуміємо сучасні та потенційні можливості транспортного комплексу території забезпечувати транзитні вантажо- та пасажиропотоки, які зумовлені сукупністю: переваг ЕГП та наявних просторових ресурсів території, організаційно-економічним та техніко-технологічним станом транспортної системи та обслуговуючої її супутньої транспортно-логістичної інфраструктури, які в комплексі здатні забезпечувати

економічно ефективні, безпечні, безперебійні транзитні перевезення через дану територію із наступною інтеграцією з транспортними системами сусідніх територій [2, 3].

До основних внутрішніх факторів, що впливають на ступінь реалізації транзитно-транспортного потенціалу слід віднести: *техніко-технологічний стан транспортної інфраструктури; організаційні (в т.ч. експедиційна діяльність і логістика) та управлінські фактори; нормативно-правові умови розвитку сфери транзиту; державна політика в сфері транзиту, цінові, тарифні умови транзиту; політична та економічна стабільність в країні, інвестиційна привабливість; участь країни у міждержавній кооперації в сфері транзиту; рівень інтегрованості транспортного комплексу країни у регіональні та світову транспортні системи* [5].

На сьогоднішній день значними проблемами для розвитку транзитних перевезень залишається технічно і морально застарілий рухомий склад, низький розвиток інфраструктури на державному кордоні, низька якість та пропускна здатність національної транспортної системи, незавершеність формування мережі автомобільних доріг та залізничних колій. Проблемою є невідповідність якості послуг сучасним міжнародним стандартам. Низький рівень розвитку інформаційного та електронного обслуговування перевізників, низький темп розвитку ринку логістичних операцій та інформатизації всього транспортного процесу, інформаційної взаємодії транспорту з іншими галузями економіки.

Незадовільна робота України у приєднанні та виконанні міжнародних конвенцій та нормативно-правових актів у транспортній, нівелює всі наявні перспективи; необхідним є доведення більшості правових норм України до міжнародних стандартів, які б регулювали міжнародні перевезення, транспортно-експедиторське обслуговування, експорт, імпорт і т.д.; відсутніми є будь-які гарантії захисту прав інвесторів при вкладенні коштів у розвиток транспортної інфраструктури та її модернізацію.

Для транзитних вантажів, що проходять через Україну проблемним є відсутність єдиної та послідовної державної транспортної політики; переважання галузевого розподілу роботи транспортної інфраструктури; низька ефективність системи державного регулювання роботи транспортного сектору, використання іноземного парку і флоту для державної зовнішньої торгівлі; висока вартість послуг при перетині кордону для перевізників; довготривалий та заплутаний бюрократичний процес проходження кордону, при оформленні транзитних вантажів, часто призводить до численних черг та збільшує загальний час перевезення товарів; неефективна тарифна політика; відставання у реалізації державних програм у сфері окремих видів діяльності, видів транспорту, транспортного машинобудування, розбудови державного кордону.

Економічна та політична нестабільність неодмінно призводять до частих змін національного законодавства, у тому числі і у транспортній сфері. Як результат, постійно змінюються умови та схеми транспортних перевезень, перетин кордону. Важливим є дотримання міждержавних економічних, техніко-технологічних та екологічних домовленостей, стандартів і вимог, а також

спорідненням комерційних правил та споживчих стандартів обслуговування при здійсненні міжнародних, транзитних перевезень. Окрім того, важливим є ступінь використання геополітичного положення країни та можливостей її транспортних комунікацій для міжнародного транзиту. Характерними є низькі темпи інтеграції української транспортної системи у європейську і світову транспортні системи, не дивлячись на те, що територією України проходить 9 міжнародних транспортних коридорів. Причина у невідповідності якості і стану української ділянки цих МТК та відсутність реальних дій щодо їх покращення.

На транспортну інфраструктуру приморських регіонів України за даними 2012 року припадало 5410 км (або 25% від України) експлуатаційної довжини залізничних колій загального користування, з яких близько 70% електрифіковані, а інші працюють на тепловозній тязі; 39,9 тис.км (або 23,5% від України) автомобільних доріг. У приморських регіонах розміщені 18 морських торгових, 4 морських рибних та 4 річкових порти, сумарна проектна потужність яких складає 222,9 млн. т., кількість вантажних причалів – 238, довжиною більше 50 км, загальна площа складських приміщень 2938,57 тис.км² в т.ч. закритих 402 тис.км². Трубопровідний транспорт представлений нафтопроводами, газопровадами та аміакопроводом, на які припадало близько 20% державного вантажообігу [1, 4].

Висновок. Отже перспективи ефективного використання ТТП території України та, зокрема, її приморських регіонів значною мірою залежить від змін у організації функціонування та у технічному стані транспортної інфраструктури. Так, було визначено основні групи внутрішніх факторів, що безпосередньо впливають на сучасний стан використання ТТП приморських регіонів України. Найбільш консервативним є фактор технічного стану транспортної інфраструктури. Для вирішення названих проблем потрібна комплексна національна програма розвитку транспортної інфраструктури та розвитку транзитних функцій транспортного комплексу як України в цілому так і її приморських регіонів, які мають значний транзитно-транспортний потенціал.

Список використаних джерел: 1. Грузооборот морських торгових портів України за 2012 год [Електронний ресурс] – Режим доступу: csb.at.ua. 2. Ігнатенко Є.В. Поняття «транзитно-транспортний потенціал»: його суть та основні підходи щодо визначення його складових./ Ігнатенко Є.В., Хомич Л.В // Вісник Одеського національного ун-ту. Серія: Географічні та геологічні науки. Науковий журнал. Том 18, випуск 3 (19), 2013. – С. 96-103. 3. Ігнатенко Є.В. Фактори формування та складові транзитно-транспортного потенціалу регіону // Потенціал сучасної географії у розв'язанні проблем розвитку регіонів: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України, 3-5 жовтня 2013 р., м. Київ, Україна. – Київ: Логос, 2013. – С.71-75. 4. Транспорт і зв'язок України – 2012 / За ред. Калачова І.В./ Стат. збір. – К., 2013. –268 с. 5. Хомич Л.В. Розвиток морських портів у контексті розширення транспортно-розподільчого та транзитного потенціалу України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_hom.htm

ПРИГОРОДНАЯ ЗОНА БЕЛГОРОДСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ В МОДЕЛИ «ЦЕНТР-ПЕРИФЕРИЯ»

Актуальность нашего исследования вызвана тем, что города и прилегающие к ним территории как среда обитания человека, сегодня вызывают определенную тревогу, поскольку формирование и развитие городских агломераций сопровождается разной степенью устойчивости (экологической, демографической, социально-экономической) населенных пунктов, входящих в пригородную зону.

Объектом исследования послужила Белгородская городская агломерация. *Целью работы* мы считали выявление степени дифференциации демографической устойчивости поселений пригородной зоны Белгородской агломерации в модели «центр-периферия».

Для определения уровня устойчивости муниципальных образований (МО) разного иерархического ранга были использованы опубликованные материалы переписей населения 1989–2010 гг. и текущего учета по Белгородской области [1]. К пригородным зонам отнесены территории, непосредственно окружающие города, наиболее многосторонне и тесно связанные с ними [2].

В развитии практически любого региона (и расселения) имеет значение его положение в системе «центр-периферия» [5], в котором уровень экономического развития, передовые технологии, качество жизни изменяются от центральных районов к периферийным, вызывая встречное движение населения. Соответственно, пространство любого уровня имеет центр-периферийную организацию, которая предстает как социально-экономическая, политическая или функциональная неоднородность пространства и, как тяготение того или иного пространства к избранному центру [3], что наглядно отражается на демографическом развитии МО и поселений Белгородской агломерации.

Белгородская агломерация насчитывает 610 тысяч человек с ядром в Белгороде и округой в виде населённых пунктов-спутников, которые находятся на территории пяти районов – Белгородского, Борисовского, Корочанского, Шебекинского, Яковлевского.

Для анализа динамики численности поселений за 25 лет мы рассчитали индекс роста / убыли населения (по [4]) поселений между датами переписей населения и прошедшим 2014 г., на их основе составили матрицу, которую не можем поместить ввиду ее громоздкости. В выявлении степени устойчивости поселений мы использовали ГИС-технологии как инструмент и метод и метод исследования.

Результаты динамики численности населения между 1989 и 2002 гг. отображены на рис. 1.

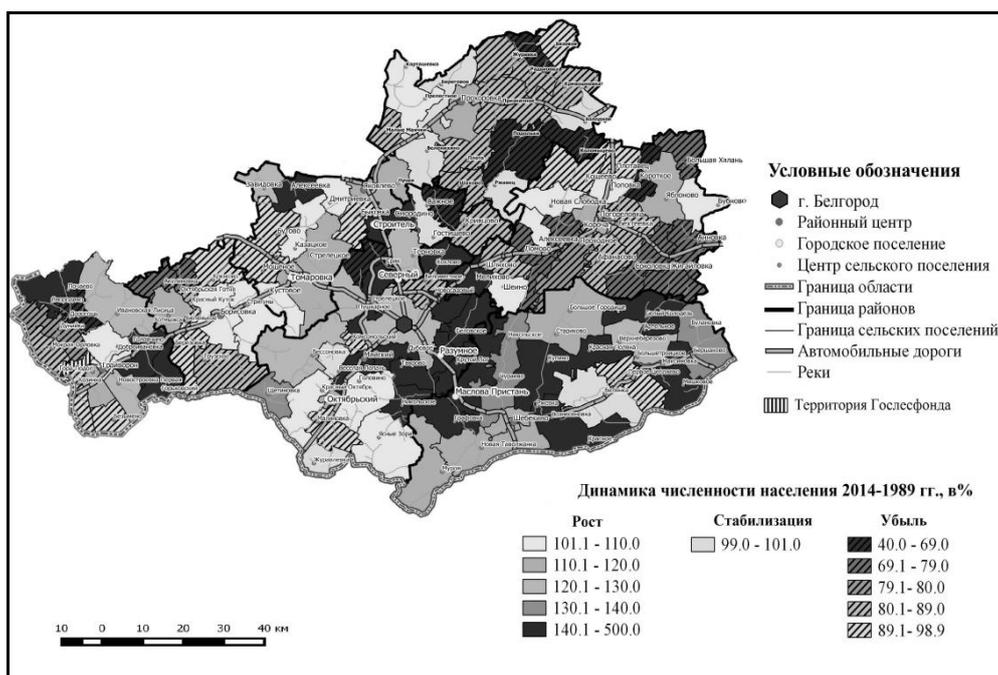

Рис. 1. Динамика численности населения пригородной зоны Белгородской агломерации. 1989–2002 гг., в %.

Из рисунка следует, что в 1989–2002 гг. модель «центр-периферия» имела слабо выраженный характер – поселения увеличивали или уменьшали число своих жителей независимо от их места в системе.

Между 2002 и 2014 гг. наблюдается уже иная картина (рис. 2).

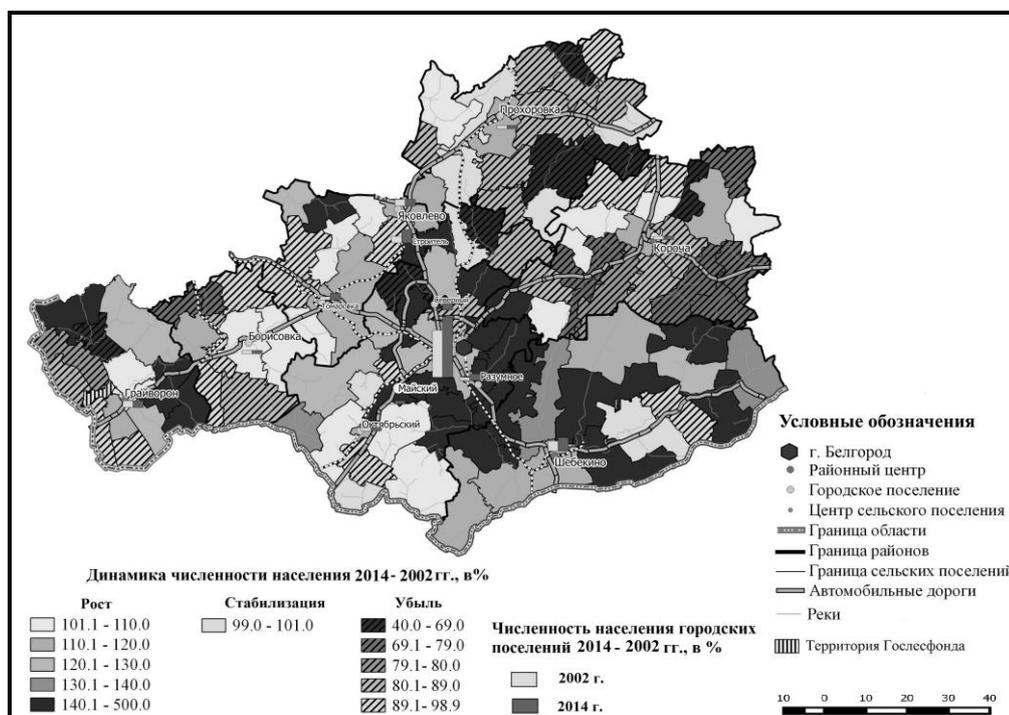

Рис. 2. Динамика численности населения пригородной зоны Белгородской агломерации. 2002-2014 гг., в %.

Здесь прослеживается уже определенная закономерность: чем ближе к ядру агломерации, тем устойчивее демографическое развитие поселений и, напротив, чем дальше от г. Белгорода, тем неустойчивее ситуация, или даже ярко выраженная депопуляция поселений. В категорию со значительным сокращением численности населения попали в основном поселения и районы второй пригородной зоны.

Наиболее ярким отражением центр-периферийного развития расселения в пригородной зоне Белгородской агломерации является период 1989–2014 г. (рис. 3).

Этот лаг времени наиболее продолжительный, где четко проявлен градиент центр-периферийного развития в системе расселения пригородной зоны, выражена стратификация поселений в зависимости от расстояния до центра агломерации.

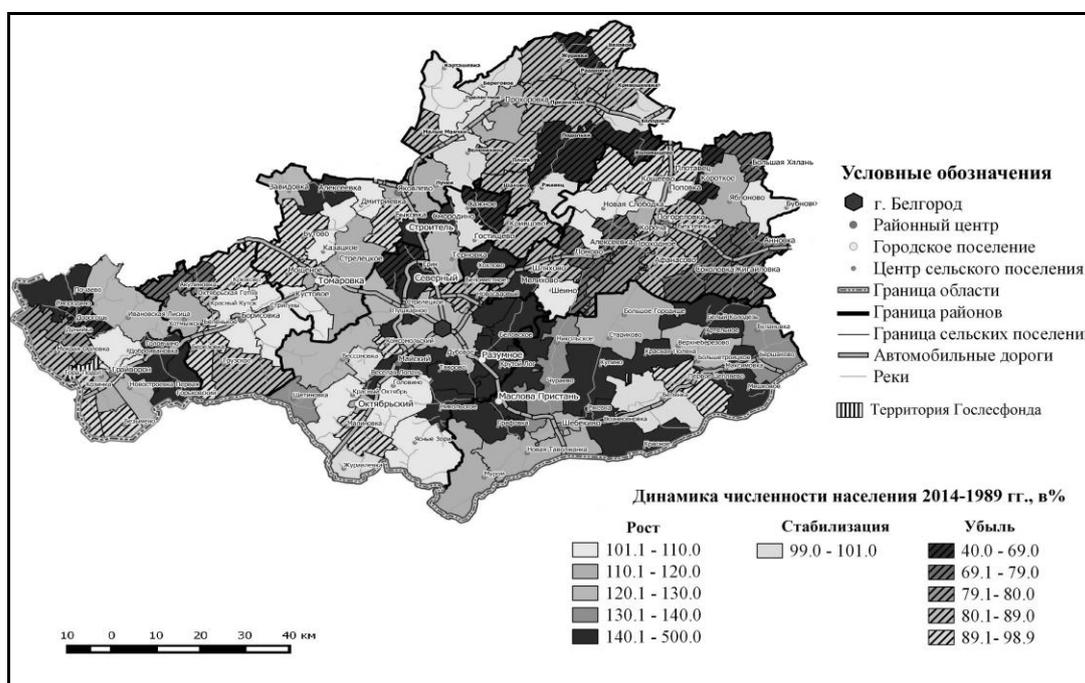

Рис. 3. Динамика численности населения пригородной зоны Белгородской агломерации. 1989-2014 гг., в %.

Населённые пункты и МО, взаимодействующие между собой в рамках региона, являясь элементами региональной системы «центр-периферия», находятся на разных уровнях иерархии по набору выполняемых функций, величине и социально-экономическим характеристикам, что отражается на их степени устойчивости. Известно, что в региональной и локальной системах расселения выделяются зоны роста, центры второго порядка (полупериферия) и периферия разных уровней. Центры системы имеют зоны влияния, внутри каждой зоны можно выделить свои центры, полупериферию и периферию, но это уже предмет специального исследования.

Таким образом, пригородная зона агломерации дифференцирована по степени устойчивости поселений. Наиболее динамичное развитие характерно

для поселений и районов, непосредственно примыкающих к ядру агломерации – первой пригородной зоне; депопуляция свойственна периферии.

Список использованных источников: 1. Статистический бюллетень №3. Сельское население. Итоги всероссийской переписи населения 2002 года. – Белгород, 2004 – 53 с. Официальный сайт органов местного самоуправления «Белгородский район» Белгородской области [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://belrn.ru/>. 2. Ковалев С.А. Типология пригородных зон / Сб. Вопросы географии. № 87. Расселение в пригородных зонах. М.: Мысль, 1971. – 244 с. 3. Вардомский Л.Б. Российское экономическое пространство: вопросы единства в условиях глобализации: научный [доклад [Электронный ресурс]]. – Режим доступа <http://www.imeri-eurasia.ru/baner/vard1.doc> 4. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. М: Мысль – 1983 – 350 с. 5. Friedmann J. Regional development policy. – Boston: Mass. Intst. Techn. - 1966.

УДК 656.4

Ю.Ю. Меринова

yuliyamerinova@yandex.ru

Южный Федеральный Университет, г. Ростов-на-Дону, Россия;

Научный руководитель – канд. геогр. н, доц. Ю.Н. Меринов

Ростовской филиал РТА, г. Ростов-на-Дону, Россия

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА В ЮЖНОМ ФЕДЕРАЛЬНОМ ОКРУГЕ РОССИИ

Система железнодорожного транспорта является ведущим звеном развития хозяйственного комплекса любой территории, но особое значение она приобретает в высокоурбанизированных зонах концентрации промышленного производства и населения. Железнодорожный транспорт в России — одна из крупнейших железнодорожных сетей в мире. По общей протяженности железнодорожных путей (121 тыс. км) Россия занимает 3-е место в мире, уступая только США (194,7 тыс. км) и Китаю (130 тыс. км). Эксплуатационная протяжённость сети дорог общего пользования составляет 85,3 тыс. км. Характерной особенностью железнодорожного транспорта является высокая доля электрифицированных дорог, по их протяжённости (43,4 тыс. км) страна абсолютны мировой лидер (2-е место Китай – 36,0 тыс. км). Железные дороги осуществляют около 85% грузоперевозок и около 38% пассажирских перевозок и входят в число крупнейших транспортных средств, 3-е место в мире по объёмам грузовых и пассажирских перевозок.

В структурно-управленческом отношении система железнодорожного транспорта ЮФО включает в себя два подразделения: Северо-Кавказскую (Лиховское, Ростовское и Краснодарское отделения) и Приволжскую железные дороги (Волгоградская и Астраханская отделения). В ЮФО сосредоточено 9,7 % основных транспортных фондов страны на сумму 1178,3 млрд. руб., что почти в 3 раза больше, чем, например, в СКФО (410 млрд. руб.). В 2012 году на железнодорожном транспорте ЮФО были проведены достаточно

существенные работы по модернизации действующих и введению новых объектов (в первую очередь в Краснодарском крае и Адыгее в рамках подготовки к Олимпиаде-2014), что позволило всего за год сократить степень износа фондов с 39 до 33,4% и увеличить капиталоемкость на 314,6 млрд. рублей. Среднесписочная численность сотрудников СКЖД составляет 60,1 тыс. чел. Крупнейший штат персонала сосредоточен в Краснодарском крае (21,5 тыс. человек), Ростовской (18,0) и Волгоградской областях (11,3), которые в совокупности дают 88% всего кадрового потенциала региона. Однако, по прежнему среднемесячная начисленная заработная плата работников железнодорожного транспорта в ЮФО (30,7 тыс. руб.) остается ниже среднероссийского уровня (38,8 тыс. руб.). К региональным субъектам с наиболее высокой оплатой труда по отрасли относятся Астраханская и Ростовская области (33,5 и 33,2 тыс. руб. соответственно).

Одним из показателей транспортной доступности территории является плотность транспортной сети. Плотность железнодорожных путей общего пользования в ЮФО в 3 раза выше среднего значения по России (2 место в РФ). Наибольшая плотность путей отмечается в Краснодарском крае (277 км/км², 10 место среди субъектов в России) и Адыгее (205 км/км², 23 место), а наименьшая – в Калмыкии (22 км/км², 69 место). Динамика показателя плотности путей за четверть века по всем субъектам остается практически неизменной, что не может восприниматься как положительный фактор для развития экономического потенциала территории (табл. 1).

Таблица 1

Динамика плотности железнодорожных путей общего пользования, км путей на 10000 км² территории, 1990-2014 гг. [1, 2]

	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Россия	51	50						
ЮФО	160	156	154	154	154	154	154	154
Адыгея	204	194	205	205	205	205	205	205
Калмыкия	20	20	22	22	22	22	22	22
Краснодарский край	289	286	277	277	277	277	277	277
Астраханская область	133	129	123	123	128	128	128	128
Волгоградская область	143	142	143	143	143	143	143	143
Ростовская область	194	184	183	182	182	182	182	182

Несмотря на то, что в РФ ежегодно идет интенсивный рост общего количества вновь введенных железнодорожных магистралей, для ЮФО этот процесс не столь активен. Так, в общем, по территории южного округа ввод новых линий в последний раз был осуществлен в 2011 г. в Краснодарском крае (6,9 км) и Астраханской области (5,4 км), а так же в 2012 г. в районе Большого Сочи. Значительно лучше сложилась ситуация с формированием двухпутных отрезков. Притом, что с 2000 по 2013 гг. по России таких линий было введено в эксплуатацию всего 497,5 км, на долю в ЮФО из них пришлось 45 %

(224,7 км), что характеризует качественное улучшение системы железных дорог региона.

Важным элементом оценки деятельности транспортной системы является динамика роста пассажиро- и грузоперевозок. В этом отношении южный регион (при росте с 2009 г. на 36%) опережает показатели России в целом (22 %). При этом основной объем грузоперевозок в регионе приходится на субъекты (табл. 2), имеющие морские портовые центры (Краснодарский край – 35,1; Астраханская область – 26,1 и Ростовская область – 24,1 млн. тонн), что в значительной степени подчеркивает значимость развития внешнеэкономических связей.

Таблица 2

Динамика отправления грузов железнодорожным транспортом общего пользования, млн. тонн, 1990-2012 гг. [1, 2]

	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Российская Федерация	2140,1	1046,8	1273,3	1312,0	1381,7	1421,1	1381,2
ЮФО	161,8	65,6	80,5	101,6	109,1	111,1	102,7
Республика Адыгея	0,7	0,2	0,6	1,3	2,2	1,9	1,7
Республика Калмыкия	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Краснодарский край	50,7	19,0	27,5	36,9	40,0	39,0	35,1
Астраханская область	8,1	9,6	10,3	24,8	25,9	27,1	26,1
Волгоградская область	29,1	13,9	20,3	16,1	16,0	17,0	15,7
Ростовская область	73,0	22,8	21,8	22,5	25,0	26,1	24,1

Внешнеэкономическую направленность грузоперевозок подчеркивает и их структура. Так на Северо-Кавказский железной дороге в 2014 году, при грузообороте составил 8,5 млрд. тарифных тонно-километров и транспортировке 158,3 млн. тонн грузов, в основную номенклатур перевезенных товаров входили: нефть (1,29 млн. тонн), строительные грузы (2,22 млн. тонн), каменный уголь (549,1 тыс. тонн), цемент (460,1 тыс. тонн), зерна (318,7 тыс. тонн), продовольственные грузы (78,1 тыс. тонн), химикаты (56,5 тыс. тонн), сахар (20,7 тыс. тонн). А погрузка импортных грузов составила – 189,9 тыс. тонн.

Удорожание стоимости проезда на железнодорожном транспорте привело к значительному сокращению пассажироперевозок с 1990 по 2013 гг. во всех субъектах ЮФО. Но если в восточных частях региона с 2010 г. тренд данного показателя имеет колеблющуюся или отрицательную направленность, то в западной части только положительную. Причем если в Ростовской области объемы перевозки пассажиров уже превзошли, уровень начала века, то в Краснодарском крае и Адыгее приближаются к нему (табл. 3).

Такую тенденцию можно объяснить ростом деловой активности, рекреационной и инвестиционной привлекательности в этих субъектах. Таким образом, можно констатировать, что, несмотря на ряд традиционных трудностей развития системы железнодорожного транспорта в южном округе России (низкая пропускная способность, дефицит современных транспортно-

логистических центров, высокий уровень износа основных фондов) тенденции его развития имеют положительный тренд.

Таблица 3

Динамика отправления пассажиров железнодорожного транспорта общего пользования, тыс. чел., 1990-2012 гг. [1, 2]

	1990	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Российская Федерация	3142512	1418780	1338723	946510	993144	1058799	1079565
ЮФО	88122	53034	42716	36431	37629	40271	42741
Республика Адыгея	800	511	164	134	100	129	245
Республика Калмыкия	112	32	58	12	4	2	2
Краснодарский край	20972	19619	16733	15837	15714	16177	17155
Астраханская область	3751	4688	2597	1606	1300	1394	1250
Волгоградская область	28546	13182	7376	4314	4334	4900	4877
Ростовская область	33941	15002	15788	14528	16177	17669	19212

В частности это проявляется в значительной концентрации основных фондов и квалифицированных кадров, качественное улучшение магистралей за счет развития двухпутных участков, динамичное развитие грузоперевозок, в значительной степени по объемам и структуре ориентированных на внешнеэкономические связи, стабилизация и небольшой, но постоянный рост пассажироперевозок. Всё это даёт возможность говорить об общей положительной тенденции развития железнодорожного транспорта в ЮФО в ближайшей перспективе.

Список использованных источников: 1. Регионы России. Социально-экономические показатели. 2014: Стат. сб. / Росстат. – М., 2014. 900 с. 2. Регионы России. Социально-экономические показатели. 2013: Стат. сб. / Росстат. – М., 2013. 990 с.

УДК 911.3

Т.Г. Погребський
tarastimo04@mail.ru

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.А. Немець
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

МІСЦЕ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СОЦІАЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ

В даний час одним з найважливіших напрямків суспільно-географічних досліджень є вивчення рівня соціального розвитку території. При цьому в якості індикатора соціального розвитку може виступати рівень розвитку соціальної інфраструктури, що включає підприємства освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, побутового обслуговування населення, інші галузі нематеріального виробництва, а також надання послуг населенню.

Соціальна інфраструктура виступає як важлива умова, необхідна для життя населення. Одним з актуальних завдань сучасної географічної науки бачиться дослідження територіальної організації суспільства, що включає розміщення населення і галузей виробничої та невиробничої сфери. В сучасних економічних умовах перспективним напрямом досліджень є виявлення характерних особливостей територіальної організації однієї з галузей невиробничої сфери, що відноситься до сфери обслуговування населення або соціальної інфраструктури – системи охорони здоров'я.

Система охорони здоров'я є одним із пріоритетних напрямків досліджень в галузі соціально-економічної географії. Медичне обслуговування населення є об'єктом пильної уваги з боку громадськості та державної влади. Сфера медичного обслуговування забезпечує збереження здоров'я населення. Стан здоров'я та тривалість життя населення залежать від доступності медичної допомоги, яка визначається територіальною організацією системи охорони здоров'я. У сформованих соціально-економічних умовах актуальним є розгляд територіальних особливостей сфери медичного обслуговування в межах певної території, виявлення найбільш гострих проблем у розміщенні закладів охорони здоров'я та наданні медичної допомоги населенню, а також знаходженні шляхів удосконалення мережі закладів охорони здоров'я в регіоні [1].

Поняття «територіальна організація суспільства» – найбільш широке міждисциплінарне поняття в сфері регіональних, соціальних, економічних та інших досліджень. У нього входить розміщення виробництва, соціальної інфраструктури, розселення людей, взаємозв'язок в територіальній соціально-економічній системі суспільства та процеси просторового відтворення, а також проблеми управління ними. На сучасному рівні наукових географічних досліджень територіальна організація суспільства виступає в якості головного об'єкта дослідження соціально-економічної географії.

Головними аспектами територіальної організації суспільства виступають розміщення об'єктів, територіальні відмінності, просторові відносини, просторовий зв'язок, територіальні системи, територіальні структури, просторова морфологія, просторові процеси і територіальне управління [3].

Невід'ємним компонентом територіальної організації суспільства є територіальна організація сфери обслуговування, яка виступає у якості керуючого процесу розподілу обслуговуючих функцій між населеними пунктами (центрами обслуговування) та їх взаємодією між собою, яке в рамках заданих матеріальних, трудових і фінансових ресурсів забезпечує найбільш повне і ефективно задоволення потреб населення в послугах, завдяки їх відповідності природним, економічним, демографічним і транспортним умовам, а також характеру розселення.

Система охорони здоров'я, будучи одним з ключових компонентів територіальної організації суспільства, представляє собою територіально організовану систему медичних установ, діяльність яких спрямована на збереження та покращення здоров'я населення. Основним завданням системи охорони здоров'я є надання високоефективної лікувально-профілактичної

допомоги, в результаті якої можливий збалансований розвиток територіальної спільності людей і відтворення населення.

Система охорони здоров'я представляється як складна ієрархічно супідрядна система, що включає такі компоненти, як установи медичного обслуговування, медичні кадри, систему управління охороною здоров'я. Головною метою, що стоїть перед системою охорони здоров'я та визначальною процесу її функціонування, є якісне надання медичної допомоги населенню, що забезпечує збереження його здоров'я та нормалізацію демографічної ситуації. Дослідження процесу функціонування системи медичного обслуговування в межах певної території передбачає розгляд її територіальної організації [2].

Поняття територіальної організації медичного обслуговування характеризується двоїстістю, представляючи собою сучасний стан сформованої територіальної системи охорони здоров'я (територіальна організація як явище), також включаючи процеси функціонування та розвитку (територіальна організація як процес).

При цьому дослідження процесу трансформації територіальної організації сфери медичного обслуговування видається більш значущим в порівнянні з простою фіксацією сформованої територіальної структури охорони здоров'я, що може пояснюватися необхідністю прогнозування змін у функціонуванні системи охорони здоров'я з метою її модернізації, а також раціоналізації територіальної організації мережі закладів медичного обслуговування, яка передбачає поліпшення їх доступності для населення.

Трансформації в територіальній організації медичного обслуговування можуть бути викликані змінами в самій системі охорони здоров'я, а також змінами в характері доступності установ для населення. Зміни в самій системі охорони здоров'я визначаються розвитком мережі закладів (їх відкриттям, закриттям, реорганізацією), змінами в їх взаємодіях (супідрядності та організації зв'язків). Зміни в доступності медичної допомоги можуть бути пов'язані з динамікою демографічних процесів, міграцією населення, зміною характеру розселення, розвитком дорожньо-транспортної мережі.

Збалансований розвиток системи охорони здоров'я визначається її значенням у житті суспільства. Стійкість компонентів системи до зовнішніх впливів, здатність підтримувати сформовані зв'язки між окремими елементами і у той же час триваюча трансформація її територіальної організації зумовлюють необхідність збалансованого розвитку системи медичного обслуговування [1].

Медична система є складовою соціальної інфраструктури в блоці галузей сфери обслуговування, тому на неї розповсюджуються всі закономірності розвитку та розміщення продуктивних сил на основі вчення про територіальну організацію та територіальну структуру. В узагальненому вигляді соціальну інфраструктуру можна розглядати, як комплекс галузей народного господарства, пов'язаних з відтворенням населення і трудових ресурсів, що забезпечують необхідну якість та рівень життя населення. Галузі соціальної інфраструктури мають забезпечувати оптимальні умови життєдіяльності населення.

Список використаних джерел: 1. Немець К.А., Погребський Т.Г. *Методологічні аспекти соціально-географічного дослідження сфери охорони здоров'я* // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія». – Випуск № 1033. - Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. – 267 с. – 148-151. 2. Погребський Т.Г. *Соціально-географічні аспекти дослідження регіональної системи охорони здоров'я* // *Теорія і практика сучасної науки: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 2 Москва, 26-27 грудня 2012 г. В 3 т.: т. III / Науч.-инф. издт. центр «Інститут стратегічних досліджень».* – Москва: Изд-во «Спецкнига», 2012. – 428с. – 95-98. 3. Ткаченко А.А. *Підходи к созданию общей теории территориальной организации общества* / А.А. Ткаченко // *Вестник МУ, сер. Геогр.* – 2008. – №1. – С. 21–26.

УДК 911.3

Р.Р. Сливка, І.І. Закутинська
romanslyvka@i.ua, zakutynskairina@gmail.com
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника»,
м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МІСТА ЯК КОНФЛІКТОГЕННИЙ ЧИННИК

Актуальною проблемою географічного дослідження постсоціалістичних міст Європи є зміна просторових характеристик міського середовища. Вона відбувається під впливом трансформації соціально-економічної та політичної систем, культурних орієнтирів і цінностей.

Об'єктом дослідження виступають обгороджені простори українських міст і приміських територій. Предметом дослідження – соціально-просторова сегрегація в межах міст і приміських регіонів, як чинник територіально-політичних конфліктів.

Ідеї побудови справедливого суспільства знайшли відображення у утопічних моделях ідеального міста, запропонованих філософами епохи Відродження Т. Кампанеллою та Т. Мором. Соціо-просторова диференціація міст Заходу відображена у моделях землекористування першої пол. – середини ХХ ст., серед них – концентрична модель Берджеса, секторна модель Г. Хойта, модель британських міст Манна, багатоядерна модель Харріса-Ульмана, екологічна модель Мерді. Причини територіальних відмінностей у благополуччі населення вивчали Б. Коутс, Р. Джонстон, П. Нокс. Поява соціальних гетто стала предметом дослідження марксистських географів, зокрема Дж. Піта, С. Фольке, Д. Харві та ін., в 70-х – на поч. 80-х рр. ХХ ст. Значну увагу проблемі трансформації простору постсоціалістичних міст в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. приділили центрально- і східноєвропейські дослідники Р. Матлович (Словаччина), В. Колосов, Е. Перцик (РФ), А. Кахрік, Е. Тафенау (Естонія), Л. Сікора (Чехія) та ін. Зміна простору українських міст стала предметом дослідження В. Гладкого, В. Джамана, Н. Дністряньської, О. Дронової,

Т. Заставецького, Ш. Ібатулліна, П. Колядинського, Г. Підгрушного, Я. Палехи, Б. Посацького, К. Мезенцева, Л. Руденка, І. Савчука, В. Нудельмана, С. Іщука, В. Яворської. Конфліктогенність у розвитку українських міст розглядалась А. Кирюхіним. Уявлення про справедливий і безконфліктний розвиток урбосередовища викладені у таких загальноєвропейських документах як «Лейпцигська Хартія сталого європейського міста», «Маніфест нової урбаністики» та ін.

Д. Харві стверджував, що наука найтіснішим чином пов'язана із суспільством, у якому існує і яке її скеровує [1, с. 125]. Отже, географія повинна відповісти на запит українського суспільства щодо соціально справедливого розподілу дефіцитного простору міст. Суспільний резонанс в Україні отримали процеси спорудження елітних котеджів держчиновників, які можна розглядати як один із суттєвих чинників політичної кризи 2014 р. Наприклад, маєтки В. Януковича та В. Пшонки стали символами соціальної поляризації суспільства і соціально-просторової диференціації. Процеси нового соціально-просторового «обгородження» є чинником конфліктів як на локальному рівні, так і на рівні держави та регіону. Територія міст може розглядатися як дефіцитний ресурс, право володіння, користування і управління яким, дістається часто унаслідок особливого політичного, соціального, родинного і майнового статусу претендента на неї. Це порушує конституційний принцип рівностей можливостей громадян та морально-етичну проблему перерозподілу ресурсів України владними групами на свій розсуд і у приватних інтересах. Таким чином, на перший погляд політологічна і соціологічна проблема стає предметом дослідження геоконфліктології, яка досліджує географічні умови і чинники розвитку політичних конфліктів.

У найбільшій мірі соціальна сегрегація спостерігається у постсоціалістичних містах. Вони є *специфічними, тимчасовими типами транзитних міст, які характеризуються адаптацією успадкованого соціалістичного міського середовища до нових політичних і економічних умов, що обумовлена політичним, економічним і культурними переходом до капіталізму* [2, с. 387]. Спільними рисами таких міст є концентрація ділової активності в центрах, джентрифікація у центрі і середмісті, субурбанізація, поява ділових окраїнних районів і рекреаційних центрів у міській периферії та приміській зоні, деіндустріалізація та соціально-просторова сегрегація. *Соціально-просторова сегрегація* – утворення житлових районів, внутрішньо поселенських спільнот, які характеризуються однорідним соціальним складом населення і/чи однаковою вартістю життя. Проявляється у формі обгородження. *Обгородження* – у Середні віки процес витіснення великими землевласниками фермерів-орендарів за межі феодів з метою їх використання задля потреб екстенсивного тваринництва. В кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. у постсоціалістичних суспільствах набуває нового змістового навантаження за рахунок територіального «витіснення» місцевого населення представниками швидко сформованого вищого соціального класу (часто за рахунок незаконного збагачення) у межах великих міст, їх приміських зонах і рекреаційних

місцевостях. Нерідко відбувається із порушенням містобудівного, земельного і природоохоронного законодавств шляхом відчуження земельних ділянок державної, громадської і приватної власності. Відображає феномен нерівності можливостей городян у землекористуванні. У ЗМІ та громадській думці символізує безкарність власників подібної нерухомості і є негативним наслідком пострадянських проявів субурбанізації. У розселені проявляється у формі *обгородженої спільноти*, яка є внутрішньо поселенською формою розселення, що утворена у результаті вибіркової міграції представниками середнього і вищого соціальних класів. Відображає бажання окремих осіб жити у відносно однорідному соціальному середовищі, яке відповідає уявленням про належний для вищих соціальних прошарків спосіб, стиль і якість життя. Проявляється у побудові обгороджених високими огорожами котеджів, маєтків, котеджних містечок, таунхаузів і багатоповерхових елітних житлових комплексів із охороною та обмеженим доступом для сторонніх. Негативним наслідком їх появи в Україні є часті приклади соціальних конфліктів із сусідніми спільнотами на тлі земельних конфліктів і надмірної соціальної стратифікації. Отже, обгородження є важливим чинником конфліктів землекористування, політичних криз, конфліктів та революцій.

Навіть потенційна можливість подолання причин і наслідків соціальної поляризації у транзитному українському суспільстві внаслідок подій Революції Гідності викликає відчуття загрози приватним інтересам політичних еліт Росії. В цій країні прояви соціальної нерівності і соціально-просторової сегрегації ще вищі, ніж в Україні (суттєво вищий індекс Джині). Загроза втрати статус-кво у незаконному перерозподілі дефіцитних ресурсів в самій Росії під впливом ефекту доміно від української Революції Гідності є, на наш погляд, одним із головних мотивів для деструктивних дій щодо обмеження демократизації України. Зокрема і у формі гібридної війни у Донбасі, яка розпочата проти нашої держави у 2014 р. і триває до сьогодні. Щодо майбутнього, то прогнозуємо трансформацію обгороджених спільнот у сучасні соціально відкриті райони малоповерхової забудови під дією низки чинників: 1) демонополізації ринку житлового будівництва; 2) зростання чисельності середнього класу в Україні; 3) трансформації соціальних цінностей і естетичних уподобань населення України у напрямку переважаючих відкритих просторів, які захищені не забором, а законом і суспільною мораллю.

Список використаних джерел: 1. Harvey D. *Social justice and the city* / David Harvey. – London: Edward Arnold, 1973. 2. Sýkora L. *Post-Socialist Cities* / Ludwik Sýkora // *International Encyclopedia of Human Geography* / Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.8. – P. 387-395.

КАНАДСЬКА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПОСТАВКАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ БІЗНЕСІ: ГЕОПРОСТОРОВИЙ АСПЕКТ

Канадська система агрологістики (управління поставками в агропромисловому комплексі) була запроваджена в господарську систему Канади ще на початку 1970-х рр. та з постійно діючими змінами вона успішно функціонує й нині. Система управління поставками має низку позитивних особливостей, які можуть бути адаптовані до українських умов та використані для розробки ефективної економічної політики в галузях агропромислового комплексу.

До позитивних рис цієї системи можна віднести підвищення заможності споживачів та виробників, збільшення прямих доходів виробників та працівників аграрного сектору, можливість розвитку системи обміну квотами на внутрішньому ринку, захист від іноземних виробників тощо. Також ця система адаптована до сучасних вимог СОТ. Канадська система агрологістики (управління поставками в агропромисловому комплексі) на сьогодні діє у двох підгалузях АПК Канади, а саме – у промисловому птахівництві (виробництві домашньої птиці) та молочному скотарстві та виробництві молочної продукції. Ці два напрямки є одними з ключових у агропромисловому комплексі Канади та займають 20 % від обсягу продажу аграрної продукції у цій країні. Істотно, що управління цими підгалузями здійснюється за допомогою агенцій зі збуту, які створені в кожній провінції Канади. Повноваження агенцій поширюються на визначення рівня імпорتنих квот, управління поставками на місцевому рівні та встановлення місцевих цін на вироблену продукцію.

Для реалізації цих повноважень агенції використовують два види квот. Перший – це фермерська квота, яка визначає, який обсяг продукції виробник може виробити, та вимірюється в одиницях продукції, що можуть бути продані кожного року. Такі квоти, виражені в кількісних показниках, є об'єктом торгу та обміну, отже, кожний фермер має можливість збільшити чи зменшити обсяги свого виробництва. Особливістю фермерських квот є те, що вони зазвичай мають необмежений термін дії за умови виконання фермером певних умов. Крім цього, квоти є власністю та управляються агенціями зі збуту провінцій. Другий вид – це імпортні квоти, які забезпечують обмеження імпорту кінцевої продукції АПК. Вони були запроваджені на початку 1970-х рр. Нині згідно вимог СОТ вони називаються квотною тарифною ставкою або тарифною квотою (англ. Tariff Rate Quota, TRQ). Так як і фермерські квоти, тарифні квоти визначають певну кількість дозволеного імпорту, але відрізняються від перших тим, що надаються щорічно і немає гарантії їх отримання в наступному році.

Тарифні квоти визначає Міністерство закордонних справ та торгівлі Канади відповідно до торговельних зобов'язань держави. Участь уряду Канади в управлінні квотами доволі суттєва та різноманітна, але розрізняється залежно від виду продукції (рис. 1). Для фермерських квот спостерігається загальне правило, яке полягає у поділі юрисдикції між федеральним урядом та урядами провінції та спільне прийняття рішень у законодавчих та операційних процедурах. У випадку підгалузі промислового птахівництва присутність федерального уряду здійснюється через Національну сільськогосподарську раду, чий внесок полягає у допомозі групам виробників у створенні агенцій з продажу, включаючи управління міжпровінційними та експортними операціями, та їхню взаємодію зі збутовими агенціями. Федеральний уряд сприяв розробці системи управління поставками в галузях АПК Канади, підготувавши законодавчу схему та дозволивши «впорядковані ринкові схеми». Прикладами національних агенцій у підгалузі промислового птахівництва Канади є «Канадська маркетингова агенція з птахівництва» (СЕМА) та «Канадська агенція з виробництва яєць» (СЕМА).

Федеральний уряд Канади також відіграє важливу роль у діяльності молочної індустрії, зокрема, через Канадську молочну комісію (СДС), яка є федеральним органом управління. Ця агенція більш глибоко задіяна у формуванні політики ефективного функціонування молочної підгалузі АПК, ніж у моделі управління промисловим птахівництвом. Канадська молочна комісія рекомендує обсяги виробництва молока, визначає цінову політику щодо молочної продукції у межах всієї держави, контролює міжпровінційні угоди про спільні доходи від продажу, оперує складськими програмами та координує виконання «Національного молочного ринкового плану». Більшість наведених функцій безпосередньо чи опосередковано впливають на рішення з фермерських квот.

Федеральний уряд разом з провінціями бере участь в діяльності Комітету з поставок молока (СММС), який приймає важливі для молочної підгалузі рішення, наприклад, який обсяг молока має бути вироблений, як воно має бути розподілено між провінціями тощо. У свою чергу, уряди провінцій беруть участь в управлінні поставками та у вирішенні питань із квотами через провінційні агенції зі збуту. Останні задіяні у прийнятті рішень про політику розвитку підгалузі разом із федеральними структурами у Комітеті з поставок молока (СММС), але більше вони займаються виконанням і контролем політики, розробленої на федеральному рівні. Роль різних регіональних рівнів управління може бути представлена на прикладі алгоритму вирішення питання про розробку квот на рівні молочної ферми. Цей процес починається з встановлення цін на молоко на рівні ферми та переробника, які визначаються рішенням федерального органу управління, обов'язковим для обох. Потім, знаючи ціни на молоко, оцінюється обсяг його споживання, тобто визначається загальна потреба в молоці (це робить Канадська молочна комісія). На цій підставі федерально-провінційний комітет СММС приймає кінцеве рішення про загальні необхідні поставки та визначає частку кожної провінції у квотах.

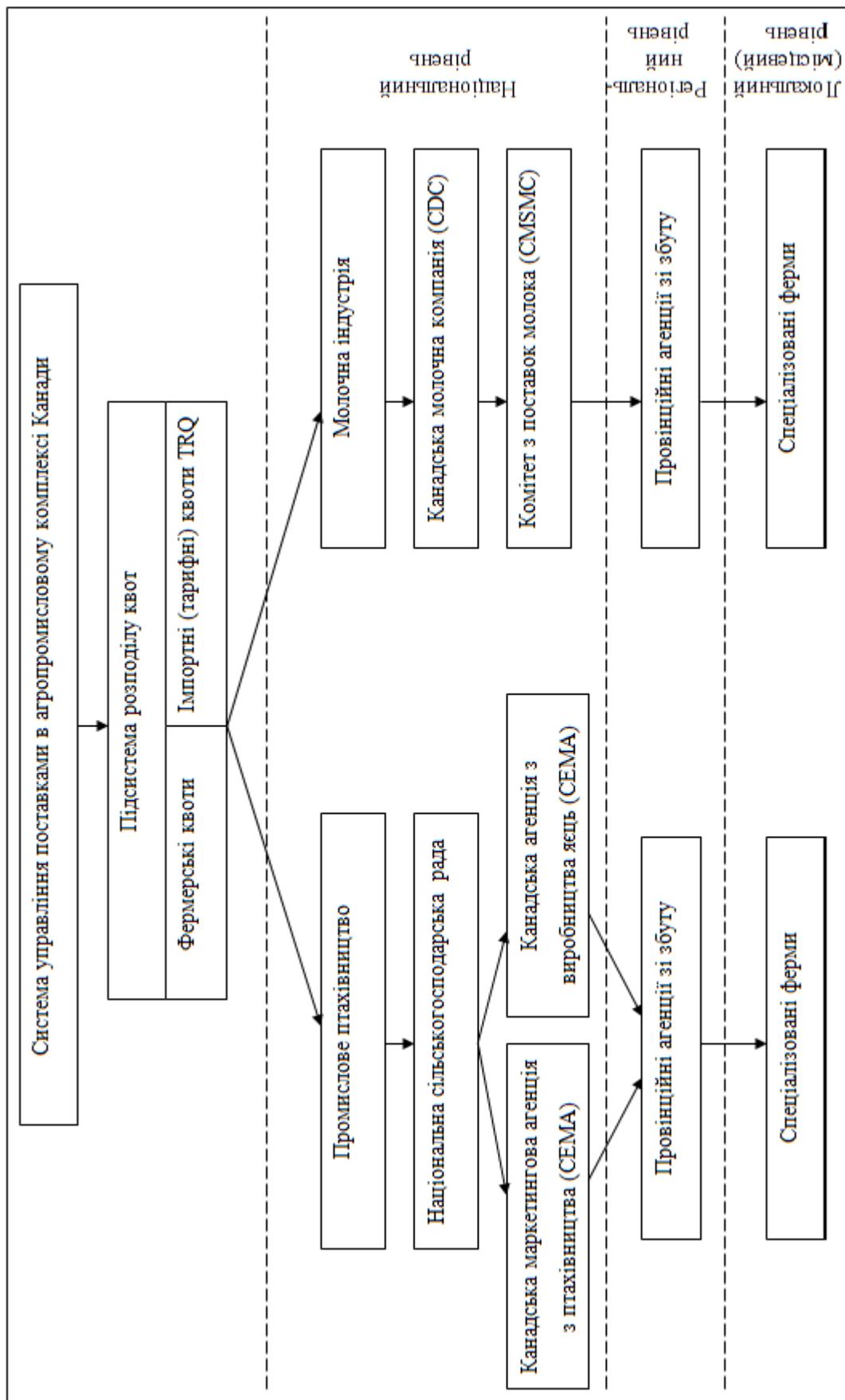

Рис. 1. Система управління поставками та підсистема розподілу квот в агропромисловому комплексі Канади (на прикладі промислового птахівництва та молочної індустрії), авторська розробка за [2]

Список використаних джерел: 1. Смирнов І.Г. Агрологістика в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку /І.Г. Смирнов, О.В. Шматок// Логістика: проблеми та рішення: міжн. наук.-практ. журнал. – 2013. - № 4. – С. 26-37. 2. Барикелло Р. Канадська система управління поставками в сільському господарстві, отличительные особенности и возможности применения / Р.Барикелло, А.Стерелюхин// Матеріали II Всерос. конгресса економістів-аграрників. Ч. I. – М.: Росінформагротех, 2006. – 208-213.

УДК. 911.3

Е.Ю. Телебенева

telebenevae@mail.ru

*Научный руководитель – д. геогр. н., профессор Л.Н. Немец
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина*

КЛАССИФИКАЦИЯ РАЙОННЫХ И ГОРОДСКИХ СОЦИОГЕОСИСТЕМ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СИСТЕМНОГО РАЗВИТИЯ В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Для анализа динамики социально-экономического развития социogeосистем целесообразно использовать обобщенные системные показатели, которые характеризуют состояние исследуемой системы на текущий момент времени, а их изменения во времени в соответствии отражают динамику определенных признаков или свойств системы. Относительно исследования социально-экономического развития одним из наиболее информативных показателей является такой системный показатель, как показатель состояния развития – однородность.

Следует отметить, что показатель однородности развития городов и районов не имеет однозначной интерпретации. Как известно, в случае идеально пропорционального развития системы этот показатель равен нулю [2]. Таким образом, приближение его к нулю значения свидетельствует о том, что система по всем координатам (статистическим параметрам) развивается пропорционально и ее проекция на плоскость является правильным многоугольником. Возможно, с точки зрения развития некой абстрактной системы это положительное явление.

Анализируя города и районы как системы – сложные и неоднородные образования (социум, хозяйство и природные компоненты и т.д.), следует иметь в виду, что они, как правило, имеют определенную специализацию. Это означает, что по некоторым координатам, которые отражают специализацию городов и районов, она имеет большее развитие, что приводит асимметрию её проекции на фазовую плоскость [1]. Степень отклонения формы многоугольника от идеальной симметричной формы пропорциональна показателю однородности развития, в данном случае используется для диагностики состояния системы.

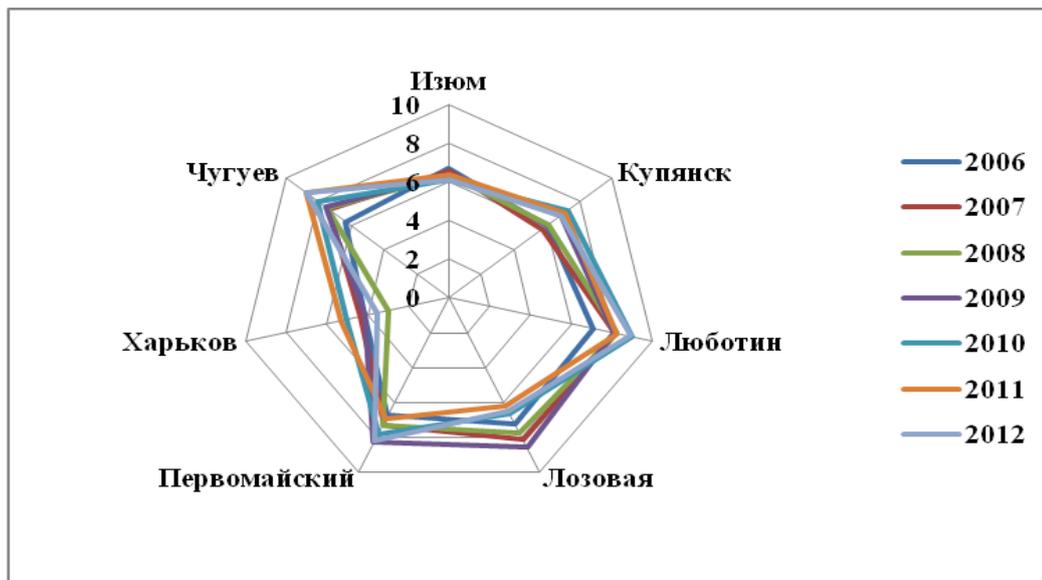

Рис. 1. Динамика показателя развития однородности городов Харьковской области за период 2006-2012 гг. (построено автором)

Однако асимметрия многоугольника может быть обусловлена и случайными факторами, не связанными со специализацией, например, неправильным планированием развития, неэффективным управлением, кризисными явлениями в социально-экономической ситуации, недостатком финансирования отдельных видов общественного производства и деятельности, реформированием, нахождением ее в переходном состоянии (что характерно для Украины в целом) [1]. В данной статье для обеспечения однозначности подхода отклонения показателя однородности развития городов и районов области как систем, условно рассматривается как негативное явление при отсутствии специализации. Анализируя изменения (рис. 1) состояния городов в течение исследуемого периода (2006-2012 гг.), можно сделать определенные выводы. Несколько городов (Чугуев, Люботин, Первомайский) характеризуются постоянным ростом показателя однородности развития. Вторая группа городов (Харьков и Лозовая) имеют постепенное уменьшение этого системного показателя во времени. Такие города как Изюм и Купянск не проявляют четких закономерностей во временных изменениях показателя однородности развития.

На рис. 2 приведены ранжированные суммарные значения системного показателя однородности развития городов Харьковской области за весь исследуемый период в виде графика Парето.

Из динамики на рис. 3 по изменению состояния районов в течении исследуемого периода (2006-2012 гг.), можно сделать следующие выводы. Первая группа районов (Балаклеянский, Богодуховский, Волчанский, Двуречанский, Дергачевский) характеризуются постоянным ростом показателя однородности развития. Вторая группа районов (Харьковский, Чугуевский, Барвенковский, Боровской,) имеют постепенное уменьшение этого системного показателя во времени. В состав третьей группы входят районы (Близнюковский, Валковский, Великобурлукский) которые не проявляют четких закономерностей во временных изменениях показателя однородности развития.

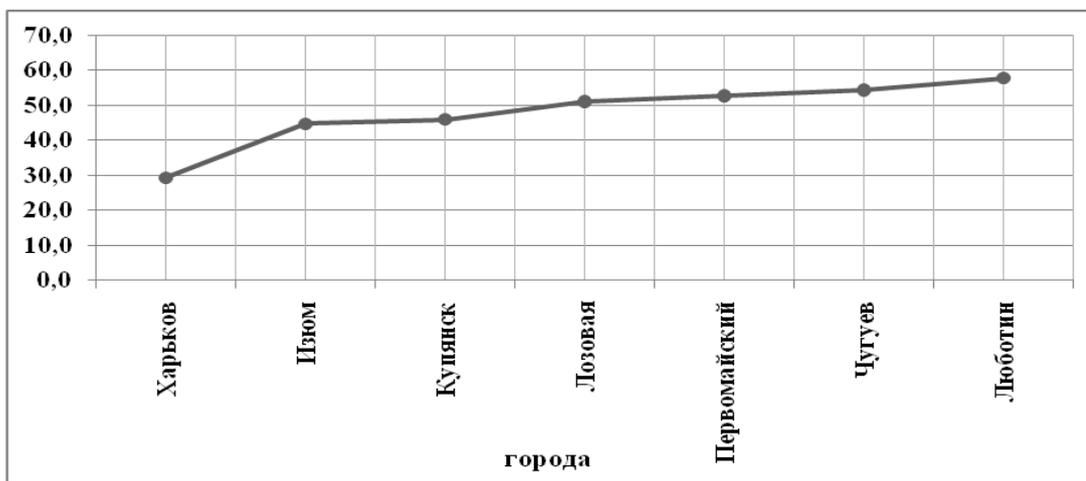

Рис. 2 График Парето суммы показателя однородности развития городов Харьковской области (построено автором)

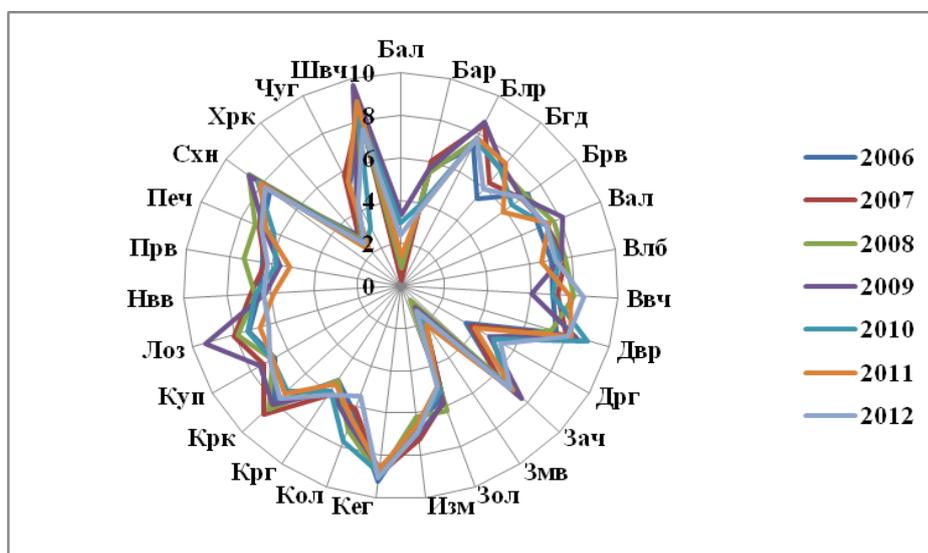

Рис. 3 Динамика показателя развития однородности районов Харьковской области за период 2006-2012 года (построено автором)

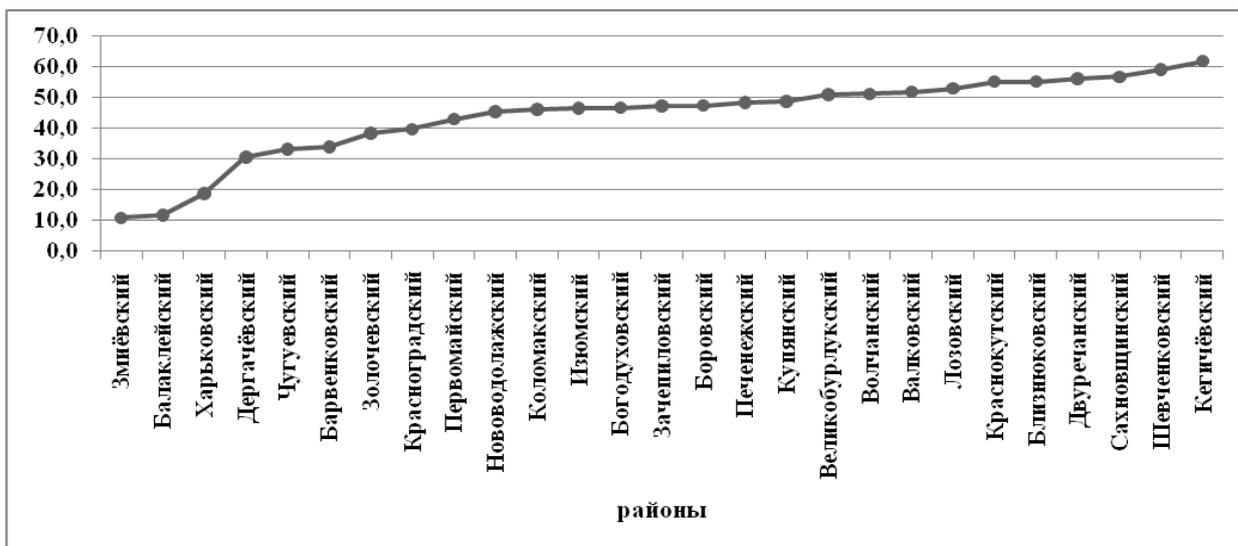

Рис. 4 График Парето суммы показателя однородности развития районов Харьковской области (построено автором)

Такая сложная динамика этого системного показателя в 2008-2010 гг., вероятно, связана, в первую очередь, с влиянием мирового финансово-экономического кризиса.

Из анализа изменения системного показателя однородности развития можно сделать вывод, что все города и районы Харьковской области имеют асимметричное развитие, что обусловлено различными факторами.

Список использованной литературы: 1. Немець К.А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К.А. Немець, Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 170 с. 2. Немець К.А. О системном подходе в управлении геопроцессом / К.А. Немець // Материалы науч.-практ. конф. «Экологическое образование и его роль в обеспечении устойчивого развития Крыма» (Симферополь, 9-11.10.1996 г.). – Симферополь: Крымская инициатива, 1997. – С. 32-39.

УДК 911.3

Т.М. Чіпко

tarasnauka2015@ukr.net

*Науковий керівник – д. геогр. н., ст. н. с. С.А. Лісовський
Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна*

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА З ЧАСУ ПОЧАТКУ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ ст. тваринництво було однією із стратегічних галузей АПК України, рівень розвитку якої значною мірою визначав продовольчу безпеку держави, якість харчування населення і, відповідно, стан його здоров'я. За поголів'ям ВРХ (24,6 млн. гол.), в т.ч. корів (8,3 млн.), і птиці (246,1 млн.) Україна посідала 2 місце серед 39 держав Європи, свиней (19,9 млн.) – 3 місце, овець (8,4 млн.) – 7.

Високий рівень розвитку тваринництва давав змогу державі виробляти достатню кількість продукції для забезпечення власних потреб. Так, за виробництвом м'яса (4,36 млн. т) держава у 1990 р. займала 13 місце серед 39 європейських країн, молока (24,5 млн. т) – 7, яєць (16,3 млн. т) – 4 місце [1].

Однак, після 1991 р. внаслідок відсутності державної політики на збереження, підтримку і розвиток галузі, тваринництво в Україні почало занепадати. Внаслідок низького рівня рентабельності деяких галузей (скотарство і свинарство) та недостатньої їхньої конкурентоспроможності, виробництво молока в Україні зменшилося у 2,1 рази, м'яса – в 1,8 рази.

Найбільш помітно (майже в 4 рази) виробництво *молока* скоротилося у східних (Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій і Луганській) областях, *м'яса* (у 3–5 разів) – у північних (Житомирській, Чернігівській, Сумській), центральних (Кіровоградській) і південних областях (табл. 1).

Дещо інша ситуація спостерігається з виробництвом *яєць*. Хоча обсяги їхнього виробництва протягом 1990-2013–х рр. у західних (Волинській,

Львівській), північних (Чернігівській, Сумській), східних (Дніпропетровській, Запорізькій), центральних (Полтавській) і південних (Миколаївській, Одеській) областях зменшилися в 1,1–1,5 рази, однак загалом в Україні вони збільшилися в 1,2 рази і перевищили показник 1990 р. на 3,3 млн. штук (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва продукції тваринництва в регіонах України
(складено і розраховано автором за даними [2])

	Молоко		Зменшення		М'ясо		Зменшення		Яйця		Збільшення	
	1990	2013	тис. тонн	разів	1990	2013	тис. тонн	разів	1990	2013	млн. штук	разів
Україна	24 508	11 488	-13 020	-2,1	4 358	2 389	-1 969	-1,8	16 287	19 615	3 328	1,2
АРК	890	298	-592	-3	202	129	-73	-1,6	1 117	521	-596	-2,1
області												
Вінницька	1 277	857	-420	-1,5	233	178	-55	-1,3	683	805	122	1,2
Волинська	848	467	-381	-2,1	108	105	-3	-1,03	311	185	-126	-1,7
Дніпропетровська	1 263	348	-915	-3,6	265	227	-38	-1,2	1 066	955	-111	-1,1
Донецька	1 193	325	-868	-3,7	241	126	-115	-1,9	1 287	1 940	653	1,5
Житомирська	1 124	598	-526	-1,9	159	54	-105	-2,9	385	562	177	1,5
Закарпатська	375	410	35	1,1	67	59	-8	-1,1	278	338	60	1,2
Запорізька	992	265	-727	-3,7	198	62	-136	-3,2	834	732	-102	-1,1
Івано-Франківська	571	471	-100	-1,2	94	79	-15	-1,2	298	875	577	2,9
Київська	1 592	476	-1 116	-3,3	265	241	-24	-1,1	1 456	2 545	1 089	1,7
Кіровоградська	871	322	-549	-2,7	160	50	-110	-3,2	462	523	61	1,1
Луганська	887	280	-607	-3,2	167	50	-117	-3,3	706	803	97	1,1
Львівська	1 084	619	-465	-1,7	181	133	-48	-1,4	729	531	-198	-1,4
Миколаївська	743	371	-372	-2	151	31	-120	-4,9	457	300	-157	-1,5
Одеська	987	402	-585	-2,5	233	47	-186	-5	1 151	355	-796	-3,2
Полтавська	1 316	785	-531	-1,7	225	77	-148	-2,9	687	641	-46	-1,1
Рівненська	766	453	-313	-1,7	116	59	-57	-2	262	515	253	2
Сумська	1025	427	-598	-2,4	154	42	-112	-3,6	532	425	-107	-1,3
Тернопільська	808	486	-322	-1,7	123	48	-75	-2,6	359	428	69	1,2
Харківська	1 271	537	-734	-2,4	228	90	-138	-2,5	1 107	1 214	107	1,1
Херсонська	799	309	-490	-2,6	168	44	-124	-3,8	393	1 201	808	3,1
Хмельницька	1 087	592	-495	-1,8	156	59	-97	-2,6	419	1 815	1 396	4,3
Черкаська	1010	512	-498	-2	185	318	123	1,6	561	743	182	1,3
Чернівецька	474	298	-176	-1,6	81	42	-39	-1,9	265	375	110	1,4
Чернігівська	1 255	582	-673	-2,2	189	40	-149	-4,8	483	289	-194	-1,7

Зменшення виробництва молока і м'яса в Україні безпосередньо пов'язане зі стрімким скороченням поголів'я худоби. Протягом 1990-2014-х рр. загальна кількість ВРХ в Україні зменшилася у 5,5 разів, корів – 3,3 рази, свиней – у 2,5 рази. Найбільші темпи скорочення поголів'я *корів і ВРХ* (в 5-6 та 7-9 разів) спостерігалися в Херсонській, Кіровоградській, Луганській, Донецькій, Київській і Дніпропетровській областях, *свиней* – Сумській, Харківській, Миколаївській, Херсонській і Луганській областях (табл. 2).

На відміну від поголів'я ВРХ, корів і свиней, поголів'я *птиці* в Україні протягом останніх 23 років зменшилося лише в 1,1 рази. При цьому, значне скорочення (майже удвічі) відбулося протягом 1990–2000-х рр., а після 2000 р.

спостерігалось стрімке нарощування поголів'я птиці. Його кількість за останні 13 років зросла більш як на 100 млн. голів, або майже удвічі (рис. 1).

Таблиця 2

Динаміка поголів'я худоби в регіонах України, тис. голів
(складено і розраховано автором за даними [2])

	Велика рогата худоба		Зменшення		Корови		Зменшення		Свині		Зменшення	
	1990	2013	тис. голів	разів	1990	2013	тис. голів	разів	1990	2013	тис. голів	разів
Україна	24 623	4 534	-20 089	-5,5	8 378	2 509	-5 869	-3,3	19 427	7 922	-11 505	-2,5
АРК	836	134	-702	-6,2	253	65	-188,3	-3,9	498	156	-314,3	-3,2
області												
Вінницька	1 247	323	-924	-3,9	434	171	-263	-2,5	1 196	370	-341	-3,2
Волинська	912	198	-714	-4,6	313	124	-189	-2,5	470	312	-158	-1,5
Дніпропетровська	1 291	145	-1 146	-8,9	439	80	-359	-5,5	1 335	549	-786	-2,4
Донецька	1 066	128	-938	-8,3	378	65	-313	-5,8	978	579	-399	-1,7
Житомирська	1 155	208	-947	-5,6	395	128	-266	-3,1	542	193	-349	-2,8
Закарпатська	353	144	-208	-2,4	142	101	-41	-1,4	343	288	-56	-1,2
Запорізька	1 083	119	-964	-9,1	365	61	-304	-6	1 034	347	-687	-3
Івано-Франківська	582	189	-393	-3,1	220	117	-103	-1,9	299	282	-17	-1,1
Київська	1 308	147	-1 161	-8,9	474	77	-397	-6,2	853	485	-368	-1,8
Кіровоградська	888	124	-764	-7,1	314	63	-251	-5	843	266	-577	-3,2
Луганська	853	112	-740	-7,6	298	55	-243	-5,4	653	107	-546	-6,1
Львівська	1 095	240	-855	-4,6	405	147	-258	-2,8	384	335	-49	-1,1
Миколаївська	820	155	-666	-5,3	281	90	-191	-3,1	768	147	-621	-5,2
Одеська	1 060	207	-854	-5,1	346	109	-238	-3,2	1 021	404	-617	-2,5
Полтавська	1 258	272	-986	-4,6	410	132	-278	-3,1	1 316	437	-879	-3
Рівненська	810	183	-627	-4,4	270	117	-153	-2,3	515	347	-168	-1,5
Сумська	929	163	-766	-5,7	351	90	-261	-3,9	838	173	-665	-4,8
Тернопільська	931	186	-745	-5	303	107	-196	-2,8	528	407	-12	-1,3
Харківська	1 275	210	-1 065	-6,1	415	99	-316	-4,2	1 086	288	-798	-5,1
Херсонська	866	122	-744	-7,1	272	72	-200	-3,8	988	185	-803	-5,3
Хмельницька	1 166	261	-905	-4,5	392	146	-246	-2,7	776	360	-416	-2,2
Черкаська	959	209	-749	-4,6	309	95	-214	-3,2	1 057	487	-570	-2,2
Чернівецька	448	115	-334	-3,9	146	66	-80	-2,2	347	176	-170	-2
Чернігівська	1 434	239	-1 196	-6	456	131	-325	-3,5	761	241	-520	-3,2

Стрімке скорочення поголів'я ВРХ, в т.ч. корів, і свиней в Україні і зменшення виробництва продукції тваринництва зумовлені низьким рівнем рентабельності вирощування худоби, який протягом останніх 23 років був значно нижчим, ніж вирощування соняшнику і зернових культур (табл. 3).

Внаслідок високого рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва в Україні протягом 1990–2013 рр. значно збільшився валовий збір ґрунтовиснажуючих зернових і технічних культур (рис.2). Аналіз показників виробництва продукції тваринництва і поголів'я худоби у регіонах України свідчить про кризовий стан галузі. Для відродження тваринництва і його виходу з кризи необхідні розробка та реалізація комплексної програми його розвитку і підвищення рівня конкурентноздатності на світових ринках.

Рівень рентабельності виробництва основних видів продукції тваринництва і рослинництва в Україні, % [2]

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
ВРХ на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-25	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3
Свині на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	14,9	-7,8	-3,7	2	0,2
Молоко	32,2	-23,6	-6	12,2	17,9	18,5	2,3	13,6
Яйця	27,3	36,5	10,6	23,5	18,6	38,8	52,6	47,6
Соняшник	236,5	170,9	52,2	24,3	64,7	57	45	28,5
Зернові культури	275,1	85,6	64,8	3,1	13,9	26,1	15,2	1,5

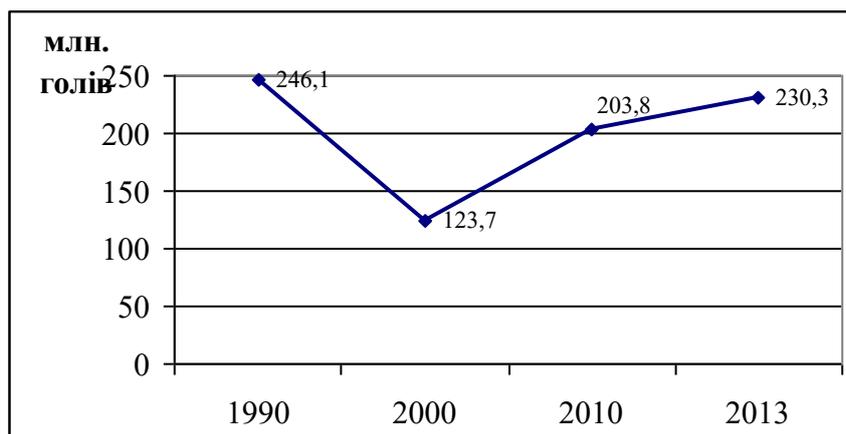

Рис. 1. Поголів'я птиці в Україні, млн. голів [2]

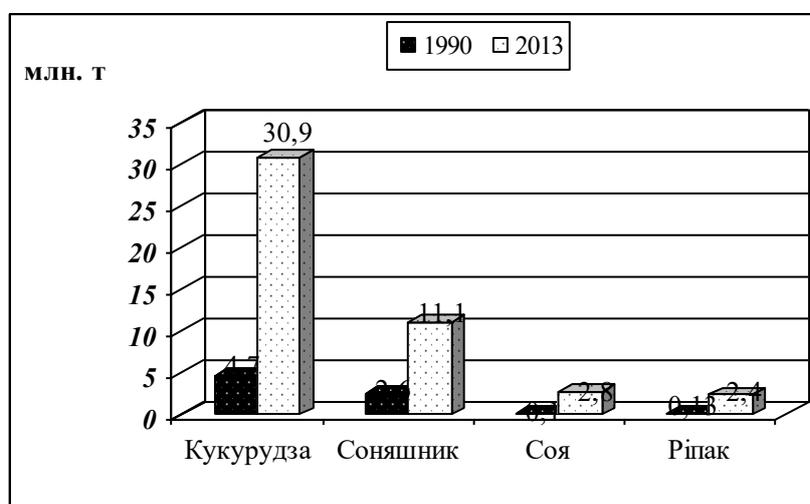

Рис. 2. Динаміка виробництва зернових і технічних культур в Україні [2]

При цьому Україна, в складних конкурентних умовах на світових та регіональних продовольчих ринках, виконуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання в рамках членства в СОТ, має використати всі можливості щодо підтримки вітчизняного виробника та розвитку галузі, забезпечення продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел: 1. Клюй В. Як знищується агропромисловий комплекс України (відкритий лист Президенту України В.Ф. Януковичу). Д.: ЛІРА, 2012. – 84 с. 2. Статистичний збірник «Регіони України», 2014. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГАЗОВОГО ХАБУ

Поняття географічного положення є однією із головних категорій географічної науки загалом. Під ним розуміють розташування об'єкта чи ареалу земної поверхні стосовно інших об'єктів чи територій, які розміщені за межами цього об'єкта чи ареалу і мають на них вплив. Географічне положення – динамічний опис, який постійно набуває нових рис і змінюється в міру зміни різних властивостей географічного об'єкта і його взаємозв'язків з іншими об'єктами і явищами. Академік С. Рудницький у праці «Галичина та соборна Україна» зазначив: «Географічне положення – се, може, найважливіший географічний чинник для кожної землеписної одиниці: материка чи комплексу країн, краю чи землі, сторони чи околиці, навіть поодинокі місцевини» [2].

Проф. О. Шаблій зазначає, що «географічне положення – це просторове відношення певного об'єкта (країни, міста, гірського масиву тощо) до географічних данностей, що лежать поза ним і мають чи можуть мати на нього суттєвий вплив» [3]. У структурі географічного положення виділяють підсистеми – суспільно-економічне, культурно-географічне, етнокультурно-географічне положення. Вчений відносить «географічне положення» до складної категорії, тому що воно завжди індивідуалізує географічний об'єкт. У «географічному положенні» відображається така його риса як позиційність і унікальність. На думку вченого, географічне положення – це властивість об'єкта, водночас у ньому відображається його відношення до інших територіальних систем. Підхід до визначення суспільно-географічного положення цілком зберігає риси визначення географічного положення як такого. Суспільно-географічне положення трактується як положення певного суспільно-географічного об'єкта щодо інших об'єктів, які мають для нього господарське значення (джерел сировини та енергії, транспортних шляхів, державних кордонів тощо).

Є всі підстави вести мову про формування в Україні потужного газового хабу. Цей «Східноєвропейський хаб» повинен стати важливим чинником забезпечення надійності безперервного постачання газу в країни Середньої та Західної Європи. Є всі передумови для того, щоб цей хаб досягнув рівня Центральноєвропейського (Австрія) та Німецького хабів, а також перевершив Південноєвропейський (Північна Італія) [3].

Формування Східноєвропейського газового хабу планується у межах Західного регіону України, на базі існуючих природних сховищ газу. Загалом

на території нараховується 5 сховищ – Богородчанське, Дашавське, Більче-Волицько-Угерське (Більче-Волицьке), Угерське, Опарське. Загальна потужність газосховищ складає 25,32 млрд м³ Станом на жовтень 2014 року заповність даних газосховищ складає 52% (13,359 млрд м³). Найбільш заповненим є Богородчанське газосховище (99,4%), найменш заповненим – Угерське (29,4%).

По суті проєктований Східноєвропейський хаб буде розміщуватись у межах двох областей регіону – Львівської та Івано-Франківської, фактично на перетині найважливіших транспортних потоків напрямку «схід-захід» (рис. 1).

Рис. 1. Географічне положення Східноєвропейського газового хабу у Західному регіоні України

У розрізі низовин адміністративних районів це Дрогобицький, Миколаївський, Жидачівський, Стрийський та частково Сколівський район Львівської області, а також Долинський, Калушський, Рожнятівський, Богородчанський, Тисменецький, Коломийський та частково Тисменецький район Івано-Франківської області.

Відносно близьким є розміщення відносно державного кордону – 90 км до кордону із Польщею, 120 км до кордону із Словаччиною, 130 км до румунського кордону, 150 км до кордону із Угорщиною.

Слід також зазначити, що у межах Західного регіону України знаходиться територія, яка є перспективною у плані видобутку альтернативного палива, сланцевого газу, – Олеська площа. Територія знаходиться в межах Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей (рис.1). Площа включає всі осадові породи, які залягають в межах їх периметра і обмежені по глибині користування надрами відміткою 10 тис. метрів від поверхні або геологічним фундаментом (залежно від того, що буде досягнуто раніше): газ природний, газ сланцевих порід, газ центрально- басейнового типу, газ (метан) вугільних пластів, нафта, конденсат.

По суті, газосховища України є необхідною умовою реалізації європейських інтеграційних проєктів, які слугуватимуть для прийому і зберігання газу, отриманого з Східної Європи або, у перспективі, з Каспійського регіону, для подальшої його реалізації споживачам України та Європи, особливо Середньої Європи, де існує значний дефіцит ресурсу. Забезпечення конкурентоспроможності західноукраїнських природних сховищ газу, які планується виокремити для зазначених проєктів, сумарною потужністю активного газу 15 млрд м³ на рік, потребує їхньої модернізації, щоб збільшити максимальні обсяги добового відбору-закачування природного газу до європейських рівнів продуктивності. Відповідно до планів ЄС зі збільшення потужностей зберігання газу в сховищах наступні десять років у діапазоні 27–55 млрд м³, використання західноукраїнських газосховищ для цілей європейської енергетичної безпеки досить актуальне [4].

Список використаних джерел: 1. Ровенчак І.І., Ярошевич М.А. Східноєвропейський газовий хаб: суспільно-географічні аспекти формування в Західному регіоні України// *Регіон 2013. Стратегія оптимального розвитку / Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю.* – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – 344 – 346 с.; 2. Рудницький С. Галичина та соборна Україна // *Чому ми хочемо самостійної України.* Львів: Світ, 1994. – 355 с.; 3. Шаблій О.І. *Основи загальної суспільної географії.* Підручник. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.; 4. Уніговський Л., Андріанов Є. *Орієнтир – європейські інтерконектори і хаби // Дзеркало тижня. Україна [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/oriyentir-yevropeyski-interkonektori-i-habi-abo-koncepciya-diversifikaciyi-zabezpechennya-ukrayini-prirodnim-gazom-.html

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 911.3

В.О. Беліков

dance09101992@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.В. Мезенцев

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ВИДІЛЕННЯ ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Останніми роками спостерігається особливе загострення значної кількості проблем периферійних територій України. Це пояснюється, з одного боку, притаманним нашій державі процесом незавершеної урбанізації, а, з іншого, – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від обласного центру територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-економічного потенціалу.

Як наслідок, сьогодні перед периферійними територіями України постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх соціальної та комунальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів, погіршенням екологічного стану.

Натомість ефективне реформування соціальної сфери та забезпечення економічного розвитку периферійних територій держави є вагомим резервом подолання просторово-структурних, економічних та соціально-демографічних деформацій, підґрунтям для розвитку галузей реального сектору економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя населення. Відтак, актуалізувалася необхідність ідентифікації пріоритетів, розробки та реалізації ефективних механізмів та інструментів соціально-економічного зростання і використання потенціалу розвитку периферійних територій України.

Забезпечити цілісний, комплексний і якісний розвиток територій як соціально-економічної системи неможливо на засадах концентрації ресурсів в одному чи декількох містах. Підхід до розвитку територій та покращення якості життя населення має бути просторово-структурним, тим більше, що периферійні та сільські території також володіють достатньо вагомим ресурсним потенціалом. До них ми відносимо і північні райони Луганської області. Тому виділення та дослідження периферійних територій України, зокрема периферії півночі Луганської області, є актуальним питанням, яке потребує глибокого вивчення та розв'язання в подальшому.

В Україні дослідження периферійних територій, а саме питання їх виділення, трансформацій проводились переважно частково. Особливості розвитку, формування периферійних територій в своїх дослідженнях розглядали Пилипенко І.О., Мезенцев К.В., соціально-демографічні трансформації досліджували Немець Л.М., Мельник І.Г., Мезенцева Н.І., вивченням трансформацій у промисловості займалися Захарченко В.І., Підгрушний Г.П., депресивних територій України – Барановський М.О., Олійник В.Д. та ін.

Формування периферійних територій (за Мезенцевим К. В. [2]) – невід’ємна складова процесу регіонального розвитку, інша сторона процесу формування ядер концентрації людської діяльності в регіонах. Зазвичай більший акцент робиться на вивчення процесів формування ядер, але не меншої уваги заслуговують і периферійні території. Так, порівняно з 1989 роком кількість сільського населення України скоротилася на 16,2 %, а за останнє десятиліття зникло 162 сільських поселення [2, с. 2].

Останні дослідження українських географів, що стосуються питань виділення і розвитку периферійних територій, Мезенцев К. В. у дослідженні чинників нерівномірності та формування периферії регіонального розвитку [2, с. 3], об’єднує у три групи:

- дослідження периферії як складової у дихотомії «центр-периферія»;
- дослідження депресивних територій як різновиду периферійних територій, тобто раніше розвинених територій, що в результаті деструктивних процесів набули ознак периферії;
- дослідження сільських територій, сільської місцевості, сільського розселення, що в більшості випадків формують периферію регіонів.

В. Шевченко зазначав, що поняття центру передбачає наявність периферії, тобто найбільш віддалених від нього місць (точок), завдяки яким власне центр і є центром [6, с. 86]. Він розглядає ознаки периферії та відповідні класи – чіткість місцеположення (абсолютна та розмита або відносна), наочність існування (зафіксована та незафіксована), територіальна репрезентативність (однобічна, двобічна, трибічна тощо) [2, с. 10].

Отже, ідентифікація периферії безпосередньо пов’язана із ідентифікацією ядер (центрів) регіонів.

Найперші дослідження в суспільній географії моделі «центр-периферія» в пострадянський період було здійснено Грицай О.В. і викладено в монографії [1]. Проаналізував розвиток концепції «центр-периферія» та детально її дослідив Пилипенко І. О. у своїх працях [3, 4], а також розглянув суспільно-географічну периферію на прикладі Запорізького та Херсонського пограниччя [5].

Депресивні території, як різновид периферійних, досліджував Барановський М.О., який обґрунтував ознаки сільських депресивних територій та методику їх делімітації. Натомість, Олійник В. Д. дала комплексну оцінку факторів виникнення регіональної депресивності [2, с. 3].

Детальними дослідженнями сільських територій, що формують периферію регіонів, займалися : Доценко А. І., Семенюк Л. Л., Машкова О. та ін.

Як бачимо, питанням виділення периферійних територій, його дослідженням займалося багато вітчизняних науковців. А це говорить, у свою чергу, про актуальність цієї проблеми, її нерозв'язаність. Периферійні території й надалі залишаються «полем з великим врожаєм проблем», які потребують негайного вирішення.

Список використаних джерел : 1. Грицай О.В. Центр и периферия в региональном развитии : Монография / О.В. Грицай, Г.В. Иоффе, А.И. Трейвиш. – М. : Наука, 1991. – 168 с. 2. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток: чинники нерівномірності та формування периферії / К.В. Мезенцев // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географ. Науки. – 2012. - № 9 (234). 3. Пилипенко І.О. Історіографія суспільно-географічних досліджень центр-периферійних відношень і зв'язків / І.О. Пилипенко // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – Вип. 459 : Географія. – Чернівці: Рута, 2009. 4. Пилипенко І.О. Методи та прийоми розподілу геопростору за ознаками «центр-периферія» / І.О. Пилипенко // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип. 60. 5. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія Запорізького та Херсонського пограниччя // Розвиток географічної думки на півдні України : проблеми і пошуки : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 27 – 28 вересня 2006 р., Мелітополь / М-во освіти і науки, Мелітопольський держ. пед. ун-т. – Мелітополь : Вид-во «Мелітополь», 2006. 6. Шевченко В.О. Центризм та центричність в географії / В.О. Шевченко. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 160 с.

УДК 911.3:378.4(477.85-25) «1918/1940»

Г.І. Єремія

Anyu.Igor@yandex.ua

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. В.П. Руденко

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці, Україна

РОЗВИТОК НАУКИ НА ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД (1918-1940 рр.)

Створення і розвиток Чернівецького університету – одного з найстаріших вищих навчальних закладів України, який у 2015 році святкує своє 140-річчя – є невід'ємною частиною історичного минулого Північної Буковини. Протягом такого тривалого періоду змінилося ряд епох в історії університету – австрійська (1875–1918 рр.), румунська (1918–1940 рр.), радянська (1940–1991 рр.), розвитку за часів незалежності – сучасний етап (з 1991 р.). Розвиток географічної науки в Чернівецькому національному університеті протягом румунського періоду не є достатньо вивчений, що обумовлює актуальність дослідження.

Чернівецький національний університет заснований 4 жовтня 1875 р. указом імператора Австро-Угорщини Франці Йосипа у складі теологічного,

філософського та юридичного факультетів. Першим ректором став відомий учений і громадський діяч К. Томащук. Після розпаду Австро-Угорської імперії у 1928 р. і приєднання Північної Буковини до Румунського королівства університет до 1940 р. вважався румунським вищим навчальним закладом.

З переходом Буковини до складу королівської Румунії, Король Фердинанд I видав указ «про реорганізацію» від 1 жовтня 1919р. та перехід німецького університету в університет Румунії [1]. Так, 1918-1919 навчальний рік став переломним. Навчання в університеті було переведено з німецької мови на румунську, що призвело до ряду труднощів і проблем, і в першу чергу необізнаністю викладачів та студентів румунської мови. Значною проблемою було те, що на початку вересня 1919 багато професорів університету виїхали до Австрії, Німеччини, Франції. Лише незначна частина австрійської професури виявила бажання продовжити педагогічну й наукову діяльність у румунському університеті. З відомих учених в університеті залишились економіст Фрідріх Кляйнвехтер, природознавець Карл Альфонс Пенекке та ін. З такою ж проблемою зіткнулись і багато студентів, які звернулись до ректора університету В. Тарнавського з проханням закінчити навчання на вже рідній для них мові – німецькій. Ректор пішов їм на зустріч і дозволив студентам 2–5 рр. навчання закінчити університет на німецькій мові. 9 січня 1919 року у газеті «Morgenblatt», було опубліковане інтерв'ю проф. І Ністора, де він зазначав, що перехід навчання з німецької на румунську мову буде здійснено поступово, протягом трьох років. Також були запрошені до співпраці викладачі з Ясси, Бухаресту [2].

Слід зазначити, що протягом перехідного періоду географічного факультету як такого не було. Кафедри, які були пов'язані з географічною наукою, входили до складу науково-природничого факультету та були представлені вісьмома базовими курсами: зоологія, морфологія тварин та екологія, фізіологія тварин, ботаніка, фізіологія рослин, палеонтологія, загальна географія, антропологія та етнологія, мінералогія, геологія та петрографія. Деканом науково-природничого факультету на той час був професор, доктор наук Н.Д. Костяну. Спеціальність «географія» збереглася на науково-природничому факультеті як підсекція спеціальності «природознавство». Найбільш відомою кафедрою тут була кафедра етнології та біогеографії, яку очолював почесний член Румунської Академії професор Костянтин Гумурзакі. На природничому факультеті діяв географічний відділ (секція). Головними курсами, що читались тут були: загальна географія (загальне землезнавство), фізична та економічна географія світу і великих держав, картографія. Половина аудиторних занять відводилась на семінари. Практикум з картографії майже в 2,5 рази перевищував кількість лекційних годин. Наукові дослідження в галузі географії стосувались переважно топоніміки окремих місцевостей Буковини, географії населення, мінералогії та ін. Центром наукових досліджень став мінералогічний музей – один з найбільших музеїв такого типу в Європі.

Процес викладання на факультеті здійснювали фахівці високої кваліфікації, наукові розробки яких набули широкого розголосу в географічних колах.

Найвидатнішим науковцем тих часів був професор загальної географії і географії людини Костянтин Бретеску. Він був членом-кореспондентом Румунської Академії Наук і членом редакційного комітету Бюлетня географічного товариства Румунії. В 1930-1932 рр. він очолював природничий факультет Чернівецького університету. На кафедрі географії, протягом 1923–1939 рр. також працювали: Іонеску-Бужор Добре – професор мінералогії, Преліпчану Іон – професор кафедри географії та петрографії а також асистенти Хойнік Ісідор, Орест Марк і ін. Найвідомішими роботами з географії того періоду були: К. Бретеску «Câtevacaptăriquarternare șiimnente în Bucovina șiRocuția» (1925), «Noilenumiridesatedin Dobrogea Veche»; І. Преліпчан «Tabelepentru determinarea mineralelorprindensitatealor», «Zweineuc Otiorhynehusausden Ostalpen». Праці були присвячені опису Буковини, характеристики населення краю, природних ресурсів тощо [3].

Також діяв Інститут географічних наук який мав підрозділи: Інститут географії: директор – проф. Костянтин Бретеску (асистент Дан Ілієску); Інститут геології: директор – проф. Іон Преліпчану; Інститут мінералогії: директор – проф. Іонеску-Бужор Добре [2]. Інститут географії на той час був дуже відомим, денавчалось найбільше студентів. За даними Anuarului Universității «RegeleCarolIII dinCernăuți», у1933-1934рр. в географічному інституті навчалися 80 студентів, серед яких 67 румунів, 2 німців, 3 поляків, 2 росіян, 6 українців [4].

Отже, входження Північної Буковини до складу королівської Румунії у 1918–1940 рр. відобразилося на всіх аспектах розвитку регіону, в тому числі і освітніх. Двадцятирічний період існування румунського Чернівецького університету характерний тим, що порівняно з австрійським періодом, він перестав бути науковим і культурним центром поліетнічної Буковини. Кафедри займались переважно вивченням процесів румунського етносу. Контингент студентів нерумунської національності неухильно зменшувався.

Список використаних джерел: 1. Loghin C. *Societateapentru cultura șiliteraturaromână înBucovina: 1862-1942* / C. Loghin. – Cernăuți, 1943; 2. Nistor I. *Zeceani de viață a Univesrității din Cernăuți, Junimealiterară, An. 19.* / I. Nistor. - Cernăuți, 1930 – p.387-398; 3. *Anuarul Universității din Cernăuți, Anii de studii 1923-1928; 1933-1939.* – Cernăuți, 1924-1939; 4. *Universitatea «Regele Carol II»: Programul cursurilorși seminare lorpentruanul școlar 1936-1937- Cernăuți, 1936.*

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІЖЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил спостерігається становлення постіндустріального суспільства, де вирішальну роль відіграє сфера послуг. Одним із компонентів сфери послуг є торговельне обслуговування населення. Торгівля забезпечує зв'язок між виробником товарів та населенням, відповідно, дана сфера здійснює задоволення потреб населення у цих товарах.

Досліджуючи торговельне обслуговування населення регіону, необхідно зрозуміти сутність цього поняття. Це потребує більш детального аналізу понятійно-термінологічного апарату, про що і піде мова у даній роботі.

Не існує єдиного терміну, який би характеризував торговельне обслуговування населення. Тому спробуємо проаналізувати різні поняття. Перш за все, варто зазначити безпосередньо «торгівлю», що є «...видом економічної діяльності у сфері товарного обігу, пов'язаного з доведенням товарів від виробників до споживачів, купівлею-продажем товарів, наданням у процесі цього послуг» [7]. У спрощеному вигляді торгівля поділяється на роздрібну та оптову. Якщо казати про торговельне обслуговування населення, то мова йдеться про роздрібну торгівлю. *Роздрібна торгівля* – це «...вид торговельної діяльності, пов'язаний із придбанням і продажем товарів, призначених для кінцевого споживання (для використання їх в особистих, сімейних, домашніх та інших цілях, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності) або для іншого, не пов'язаного з продажем, використанням незалежно від форми розрахунків» [7].

У суспільній географії, регіональній економіці існують також і інші варіації даного поняття. Наприклад, М.П. Мальська оперує таким терміном як «*торговельний комплекс адміністративної області*», що є «...просторовим поєднанням економічно і, по можливості, організаційно пов'язаних підприємств, установ і закладів, які забезпечують надходження, транспортування, доробку, розподіл, зберігання, рекламу і збут товарних ресурсів у державній, кооперативній і приватній торгівлі з метою повного задоволення платоспроможного попиту населення на різноманітні товари і послуги» [5, с. 6]. Автор виділила ознаки торговельного комплексу: територіальна єдність, виробничо-технологічні, економічні, інформаційно-управлінські зв'язки, сукупна робоча сила, колектив торговельних працівників.

І.О. Осіпчук безпосередньо характеризує «*торговельне обслуговування населення*», яке автор розуміє як «...діяльність усіх підструктур торгівлі, які спрямовані на задоволення потреб населення у товарах» [6, с. 4]. О.М. Головня робить акцент на *торгово-побутовій сфері*. Згідно автором, це «сфера суспільної діяльності, в якій надаються торгово-побутові послуги, відбувається доведення їх до споживачів, а також обслуговування процесу споживання для задоволення потреб населення; це мережа різноманітних організацій, що надають населенню послуги торгово-побутового характеру і, таким чином, поліпшують умови життєдіяльності населення, збільшуючи його вільний час» [1, с. 5]. В цілому, не має особливих розбіжностей у трактуванні понять, що були наведені вище. Проте торгівля у загальному вигляді розуміється як вид діяльності, а у комплексі, сфері акцентується увага на сукупності підприємств, організацій.

Є.Ю. Колосинський вводить таке поняття як *торговельний кластер*, що є «...з одного боку, територіальне сконцентрування сукупності торговельних об'єктів та інфраструктури, а з іншого – зростання кількості та територіальної диференціації невеликих торговельних об'єктів, за рахунок яких відбувається розвиток і поширення кластера» [4, с. 7].

Існують дослідження стосовно *споживчого комплексу*. За Е.І. Калмуською, це «...сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених територіальних поєднань у досягнутому рівні та структурі споживання матеріальних благ, що склалися під впливом природно-кліматичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів» [3, с. 7]. В.І. Дорошенко вважає, що «...*споживчий комплекс* – це складна суспільно-географічна система, що формується в результаті взаємодії різноманітних зв'язків у системах розселення, виробництва і споживання товарів народного споживання» [2, с. 7]. За М.П. Мальською, «...*споживчий комплекс* є сукупністю матеріальних і духовних потреб людини, пов'язаних між собою функціональним відношенням, взаємодоповненням і взаємозамінністю, відповідною структурою, закономірностями і тенденціями розвитку, його функціонально визначеними регіональними етнокультурними і соціально-економічними особливостями» [5, с. 7]. Торгівля є складовою споживчого комплексу, який включає також виробництво продовольчих і непродовольчих товарів народного споживання, домашні господарства, сільське господарство [2].

Як об'єкт суспільної географії, торговельне обслуговування проектується на певну територію, наприклад, регіон. У суспільній географії широко використовується таке поняття як територіальна організація суспільства. Відповідно, існують різні варіації цього терміну для торговельної діяльності. В.І. Дорошенко виділяє таке поняття як «*територіальна організація споживчого комплексу*», що є «сукупністю процесів просторового сполучення виробництва і торгівлі товарів народного споживання та форм їх територіальних поєднань» [2, с. 7]. І.О. Осіпчук розглядає поняття «*територіальна організація торговельного обслуговування населення*», що є

«...процесом просторового поєднання діяльності роздрібної торгівлі та супутніх галузей соціальної сфери в суспільно-географічному середовищі певної території, що формує умови для ефективного функціонування роздрібної торгівлі та виконання її соціальних функцій» [6, с. 4-5]. Автор наголошує, що торгівля здійснюється в умовах споживчого ринку, який функціонує завдяки інфраструктурі товарного ринку, складовою якого є *роздрібна торговельна мережа* – «...це повна сукупність об'єктів роздрібного продажу товарів та послуг на певній території (стаціонарна, напівстаціонарна, пересувна, віртуальна мережа) [6, с. 5]. Подібно до І.О. Осіпчук, І.І. Уколова дає визначення «*територіальної організації торгівлі*», що розглядається як «...взаємопов'язане поєднання територіальних структур, здійснюючих доведення товарів від підприємств-виробників через підприємства оптової та роздрібної торгівлі до споживачів, тобто рух товарів і його результат – товарооборот, одним з умов якого виступає територіальна організація торгової мережі» [8, с. 7]. О.Ю. Чужкова наводить поняття «*територіальна організація роздрібної торговельної мережі регіонів держави*», під якою розуміється «...науково-обґрунтоване, впорядковане розміщення об'єктів торгівлі по території регіонів держави (забезпечення торговими об'єктами та доступність до них) з метою забезпечення високої результативності їх функціонування, що дозволить оптимізувати товаропотоки у регіоні та забезпечити потреби кінцевих споживачів» [9, с. 6-7]. Є.Ю. Колосінський розглядає «*територіальну організацію торгівлі регіону*», що є «...закономірне територіальне поєднання об'єктів торговельної сфери на основі наявної регіональної системи розселення та транспортної інфраструктури» [4, с. 5]. Як бачимо, різниці в даних термінах також особливо немає. Спільним є словосполучення «територіальне поєднання», що у продовженні визначень мають різні варіації: роздрібна торгівля та соціальна сфера, територіальні структури, що зв'язують виробника товарів і споживача, торговельна сфера та система розселення і транспортна інфраструктура тощо.

Таким чином, можна зробити висновки, що понятійно-термінологічний апарат дослідження торговельної діяльності має різні варіації. Це: «торгівля», «роздрібна торгівля», «торгово-побутова сфера», «торговельне обслуговування населення», «торговельний кластер», «споживчий комплекс», «територіальна організація споживчого комплексу», «територіальна організація торговельного обслуговування населення» тощо. З'ясовано, що між даними термінами немає особливої різниці, проте торгівля є видом діяльності, а комплекс, сфера – це сукупність підприємств. Територіальна організація торговельної діяльності є характерною рисою торгівлі як об'єкту суспільної географії. Подібні дослідження необхідні, оскільки вони дозволяють визначити сутність торговельної діяльності та поглибити теоретичний блок досліджень.

Список використаних джерел: 1. Головня О.М. *Регіональні особливості розвитку торгово-побутової сфери: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка».* – К., 2007. – 20 с. 2. Дорошенко В.І. *Територіальна організація споживчого комплексу в регіональних і локальних системах розселення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец.*

11.00.02 «Економічна і соціальна географія».. – К., 1994. – 23 с. 3. Калмуская Э.И. Опыт географического изучения потребления материальных благ населения Молдавской ССР: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24. «Экономическая, социальная и политическая география». – Киев, 1974. – 23 с. 4. Колосінський Є.Ю. Трансформація територіальної організації торговельної сфери регіону в умовах розвитку постіндустріальної економіки: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Л., 1993. – 20 с. 5. Мальська М.П. Регіональні особливості формування і розвитку торговельного комплексу області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Л., 1993. – 20 с. 6. Осіпчук І.О. Територіальна організація торговельного обслуговування населення Рівненської області: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія». – К., 2013. – 20 с. 7. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю» // Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1200 від 7 жовтня 2009 р. 8. Уколова И.И. Территориальная организация торговли Воронежской области в переходной экономике: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 25.00.24. «Экономическая, социальная и политическая география». – Воронеж, 2005. – 23 с. 9. Чужкова О.Ю. Удосконалення територіальної організації роздрібної торговельної мережі регіонів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». – Луцьк, 2011. – 19 с.

УДК 911.3

Р.М. Малярчук

raya1990000@mail.ru

Науковий керівник – д. геогр. н. І.В. Гукалова

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

СФЕРА ПОСЛУГ: ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

На сьогодні в світі і в Україні спостерігається збільшення зайнятості у сервісному секторі, зростає технічна оснащеність праці, упроваджуються нові технології обслуговування. В даний час роль послуг, як одного з найважливіших секторів економіки, є особливо актуальною. Це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку товарами як повсякденного, так і індивідуального попиту, з швидким зростанням науково-технічного прогресу, який призводить до змін умов і способу життя суспільства. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, транспортних, страхових та інших видів послуг. Також послуги є невід'ємною складовою торгівлі товарами [1].

Послуги, як вид економічної діяльності, існують давно. Цим поняттям охоплюються сотні видів діяльності, результат яких може бути визначений як послуга, і серед науковців немає єдиної думки з приводу змістовних меж як поняття «послуга», так і чіткого переліку видів діяльності, які входять до сфери послуг як найважливішого сектору розвитку суспільства.

© Малярчук Р.М., 2015

Дати визначення послугі (а тим більше обґрунтувати її зміст і специфіку дослідження в рамках різних наук) є досить нелегким завданням. Жваві дискусії щодо обґрунтування змістовних меж поняття «послуги» почалися у 1960–1970-х рр., коли внесок сервісного сектору у ВВП розвинених країн став приблизно таким, як і внесок промислового і аграрного секторів разом узятих. Проте невизначеності залишаються. Тим більше, що окремі види послуг перекриваються між собою. Наприклад, рекреаційне обслуговування одночасно охоплює і відпочинок, і медичне обслуговування, харчування, і побутове обслуговування, транспорт і зв'язок, культурне і спортивне обслуговування [8]. Сучасні гіпермаркети великих міст – це одночасно магазини, кінотеатри, більярдні, боулінг-клуби, льодові арени, аквапарки і т.д. Тому йдеться вже не про окремих вид обслуговування чи послугу, а про міжгалузевий комплекс послуг, які надаються в певному місці в певний час.

Однак і самі акценти у тлумаченні послуг різні. По-перше, послугами іноді називають діяльність, яка не створює самостійного продукту, матеріального об'єкту або матеріальних цінностей. Але це визначення не буде вірним у тому випадку, якщо послуга полягає, наприклад, у пошитті одягу або виготовленні взуття з матеріалів, наданих замовником (тому що у цьому випадку створюється новий матеріальний продукт).

По-друге, послуга визначається як корисна дія, справи, вчинки або ж дії взагалі [7]. Очевидно, що це визначення занадто загальне і широке. З суспільно-географічної точки зору завжди повинно бути присутнім уточнення.

По-третє, за визначенням Р. Малері: «послуги – це нематеріальні активи, що виробляються з метою збуту» [3]. За визначенням, нематеріальні активи (або невідчутні цінності) – це цінності, що не є фізичними, речовими об'єктами. Проте, тим не менш, вони мають вартісну, грошову оцінку.

По-четверте, послуга – це процес, ряд дій. Ці дії можуть бути інструментом для виробництва цінності, вони можуть створити цінність, але самі по собі вони не є самостійною цінністю. Якщо якісь дії корисні тільки для того, хто їх здійснює, то навряд чи вони можуть вважатися послугою.

По-п'яте, на думку К. Гренрооса, послуга – це процес, що включає серію (або декілька) невідчутних дій, які, за потребою, відбуваються при взаємодії між покупцями і обслуговуючим персоналом, фізичними ресурсами, системами підприємства – постачальника послуг [8]. Цей процес спрямований на вирішення проблем покупців послуг. Дане визначення достатньо точно описує послугу, проте деякі послуги (косметичні, перукарські і т.п.) можуть бути дуже відчутними.

На відміну від речового продукту праці, послуга не може бути накопичена, а процеси її виробництва і споживання найчастіше збігаються у часі. Проте, наслідки вжитку послуги можуть мати матеріальний і довготривалий характер. Ф. Котлер пропонує таке визначення: «Послуга – будь-який захід або вигода, яку одна сторона може запропонувати іншій і яка в основному невідчутна і не призводить до заволодіння чим-небудь» [5].

Поняття «послуга» є дуже близьким до поняття «обслуговування». Економічні словники трактують послуги як «види діяльності, робіт, у процесі виконання яких не створюється новий матеріально-речовинний продукт, але змінюється якість уже наявного, створеного продукту. Це блага, що надаються не у вигляді речей, а у формі діяльності» [4].

Отже, під послугами прийнято розуміти різні види діяльності людей, які не призводять до створення матеріальних благ і відносяться до невиробничої сфери [6]. При цьому, до невиробничої сфери відносять дві групи галузей, які виробляють послуги: галузі, послуги яких задовольняють *загальні (колективні) потреби* суспільства (управління, наука, кредитування і страхування тощо), і галузі, послуги яких задовольняють *соціальні потреби населення* (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, освіта, охорона здоров'я, культура тощо). З позицій якості життя населення важливо також, що послуга – це діяльність, спрямована на задоволення повсякденних життєво важливих потреб населення, забезпечення нормальної життєдіяльності та поліпшення якості життя людей.

В свою чергу, сфера послуг являє собою сукупність галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва виражається у виробництві і реалізації послуг і духовних благ для населення [6]. Фактично, це – об'єднання організацій, установ, підприємств, котрі задовольняють потреби населення у процесі надання конкретних видів послуг. Сфера послуг є глибоко інтегрованою у суспільне виробництво, бере участь у загальній системі економічних відносин та постійно розширює свою присутність у суспільному житті. Її роль проявляється у тому, що вона:

- виступає важливим сектором національного і світового господарства;
- відіграє величезну роль у розвитку людського капіталу;
- сприяє збільшенню вільного часу;
- здійснює все більший вплив на функціонування і розвиток матеріального виробництва;
- створює можливості для більш повного задоволення і розвитку потреб людей і суспільства;
- виступає найважливішим елементом формування сучасної якості життя населення;
- забезпечує сучасну якість економічного зростання і зростання конкурентоспроможності країни [2].

При цьому смислове навантаження ключових понять, які описують цю сферу, варіює відповідно до підходів, завдань, які ставить собі дослідник, вивчаючи той чи інший аспект дійсності. Але оскільки будь-яка термінологічна система ґрунтується на певному задумі, так званому інтелектуальному проекті, то акценти у змісті не тільки можливі, але і об'єктивні. Найбільш ґрунтовною ознакою послуги є те, що її виробництво і споживання відбуваються одночасно і в певному місці. Отже, якість надання послуг, якість середовища, де це відбувається, є ключовими факторами організації сфери послуг загалом. Географії сфери послуг слід звернути увагу на цю важливу тезу.

Список використаних джерел: 1. Алексеев А.И. География сферы обслуживания: основные понятия и методы /Алексеев А.И., Ковалев С.А., Ткаченко А.А. - Тверь: Твер. гос. ун-т, 1991. - 117 с., 2. Бурленко Т.Д. Сфера услуг / Т.Д. Бурленко. – М.: КНОРУС, 2007. – 416 с. 3. Ворачек Х.О. Состоянии «теории маркетинга услуг» / Х.О. Ворачек // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 1. – С. 34–38. 4. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент: анализ, планирование, внедрение, контроль / Ф. Котлер; пер. с англ. – [9-е изд.]. – Спб.: Питер, 1999. – 887 с., 5. Моргулец О. Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с. 6. Новаторов Е.В. Особенности стратегии сбыта и дистрибьюции услуг // Маркетинг в России и зарубежом. – 2004. – №4, с. 50–59, 7. Приходько В. Послуга як правова категорія договору розширу / В. Приходько // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 79-82. 8. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О.Г. Топчієв, Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 8. Gronroos C. Service management and marketing. – West Sussex, 2000. – 67 p.

УДК 911.6

К.Ю. Михайлова, О.В. Порохняк

mykhailova.kateryna@gmail.com, aporoh110595@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Н.В. Максименко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДОЦІЛЬНИЙ ВИБІР ТЕРИТОРІЇ ЯК ЕТАП ПРОВЕДЕННЯ ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ландшафтне планування є одним з найбільш потенційно значимих інструментів для ведення екологічної та ресурсної політики, планування екологічно орієнтованого розвитку країни або її регіону, засобом оцінки та моніторингу стану природних та ландшафтних ресурсів, найважливішою ланкою системи інтегрованого екологічного та ресурсного управління у економічно розвинених країнах [1].

Засади ЛП були закладені в Німеччині, де з позаминулого століття почали опікуватися питаннями покращення і впорядкування земель. На сьогодні країна має великий досвід розроблення і впровадження ландшафтних планів, приведених у відповідність і з німецьким законодавством, і з міжнародними документами.

В Україні є значний досвід у проведенні різних форм територіального планування, що зараз трансформується відповідно до європейських стандартів.

Важливий аспект впровадження ЛП – законодавчий, оскільки наслідки неузгодженості в цій сфері ставлять під сумнів дієвість самого інструменту. В Україні основна частина нормативно-правової бази для ЛП формується в полі відповідальності двох установ – Міністерства екології та природних ресурсів і Міністерства регіонального розвитку, будівництва та комунального господарства [2].

Отже, зазначаючи великі затрати на проведення ландшафтного планування,

треба на початковому етапі впровадження та розвитку ландшафтного планування в Україні ввести систему визначення доцільності відбору території для проведення ландшафтного планування. Метою цієї системи є вибір найбільш важливих та значимих територій, як з екологічної так і з господарсько-адміністративної точки зору. Система має мати принципи відбору, дотримуючись яких можливо селектувати найбільш доцільні території.

Принципи відбору території для проведення ландшафтного планування (за значущістю):

1) принцип конфліктності – територія на якій відбувається найбільша кількість зіткнення інтересів систем: Людина – Природа, Природа – Природа, потребує особливої уваги як об'єкт проведення ландшафтного планування.

2) принцип цінності – територія має представляти високу рекреаційну, господарську, соціально – історичну, адміністративно – регіональну, природно-оздоровчу та іншу цінність.

3) принцип ландшафтної цілісності – територія – є єдиним ландшафтним комплексом з цілісною територіальною структурою та системою взаємозв'язків між компонентами ландшафту. Чим більш цілісний комплекс представляє собою ландшафт, тим більш високоефективним та доцільним буде ландшафтне планування.

4) принцип інформаційного забезпечення – найбільш доцільно проводити планування того ландшафту, котрий є найбільш вивчений та досліджений, тобто інформаційно-повний.

За допомогою системи вибору побудованої на цих принципах, можливе проведення менш дорогих (на етапі оцінювання) ландшафтних планувань без значних, в масштабі регіону або країни, інформаційних втрат.

Згідно з європейською практикою проведення ландшафтного планування розділяють на п'ять етапів, першим з яких є оцінювання рамкових умов та цілей планування [1]. З врахуванням введення системи вибору потрібно створити ще один етап – вибору території. На цьому етапі буде виконуватися вибірка найбільш доцільних для ландшафтного планування територій та ландшафтних одиниць, замість повного ландшафтного планування будь-якої адміністративно-територіальної одиниці (району, області) їх співвідношення з інформаційними базами та професійно-ресурсними можливостями ландшафтного планування.

У відповідності до цих принципів нами було обрано тестову ділянку, яка розташована в межах Коробочкинської сільської ради Чугуївського району. Об'єкт дослідження було вирішено обмежити агрофірмою.

Агрофірма СК «Вітязь» розташована в межах долини р. Сіверський Донець на лесовій рівнині, розчленованій балками і ярами, із западинами на алювії неогенових терас. Ґрунти чорноземи звичайні середньогумусні вилужені, чорноземи звичайні середньогумусні потужні, з сільськогосподарськими угіддями на місці широколистяно-дубових лісів, лучних і різнотравно-типчачково-ковилових степів. Однотипність ландшафтного різноманіття визначає принцип ландшафтної цілісності.

Обрану територію також можна вважати цінною, цінною в агропромисловому і рекреаційному плані. Сприятливі умови для вирощування с/г культур обумовлюють виникнення конфліктів природокористування. Які потрібно виявити і розробити рекомендації в рамках ландшафтного планування.

Таким чином, принципи, розроблені для вибору тестової ділянки дали змогу обрати тестову ділянку для проведення ландшафтного планування. Дана ділянка розташована в межах адміністративно-територіальної одиниці, а конкретно селищної ради, але межа агрофірми визначена завдяки природним (річка, балка) і частково антропогенним об'єктам (поля, шляхи сполучення). Що дасть нам змогу не обмежувати свої дослідження межами населеного пункту, району чи області, а розглядати цілісний ПТК.

Список використаних джерел: 1. Європейська ландшафтна конвенція [Електронний ресурс] // Сайт «Ліга-закон». Режим доступу http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU00247.html 2. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.» Документ 2818-17, остання версія від 21.12.2010 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/print1323187306515512>

УДК 911.3

Ю.А. Перегуда

Julia_pereguda@ukr.net

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. О.В. Гладкий

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

Поняття середнього класу настільки часто використовується представниками як політичних, так і наукових кіл, що на перший погляд здається, що методологія його аналізу вже давно розроблена. Але після сплеску наукового інтересу до проблеми середнього класу у вітчизняній літературі наприкінці 90-х років ХХ ст., зараз спостерігається певний спад у вивченні цієї проблеми. Поняття середнього класу цікавить не тільки економістів, політиків, соціологів, але й географів. Суспільно-географічне бачення проблеми з точки зору виявлення факторів та регіональних особливостей у формуванні середнього класу та поширення бідності є актуальним у сучасних умовах розвитку.

Практично у всіх розвинутих країнах питома вага середнього класу становить 55–60%. Сучасні наукові визначення середнього класу відрізняються різноманітністю ознак, які вкладаються в сутність та економічну природу усього прошарку населення. Публікації останніх років сходяться до думки, що середній клас – група людей, що має стійкі доходи, достатні для задоволення широкого кола матеріальних і соціальних потреб, та займають проміжне

положення в суспільстві між нижчим класом(бідними) та вищий(багатими), є основою соціальної та політичної стабільності в країні [4]. Ці погляди теоретично обґрунтовують поняття середнього класу як соціальної структури суспільства, пов'язуючи його головним чином з рівнем достатку.

Традиційно в ролі пріоритетного, а часто єдиного стратифікуючого показника матеріальної забезпеченості розглядається дохід домогосподарства, незважаючи на доволі поширені сумніви щодо його об'єктивності та «працевдатності». Видається принциповим, що зміна соціальної структури останніми роками виявлялася, насамперед, у активному перерозподілі доходів між соціальними групами та у швидкій дохідній поляризації українського суспільства [5, с. 263]. Саме процеси різко прискореної диференціації населення за рівнем доходів є однією з найважливіших особливостей, внаслідок якої і відбувалося формування в Україні сучасного середнього класу.

Можна назвати такі ознаки середнього класу:

- обсяг реальних сукупних доходів;
- наявність доходів від власності (земля, нерухоме майно, акції);
- рівень освіти, професійний рівень;
- можливість розробки і здійснення довгострокової стратегії зростання
- особистого добробуту [1].

Варто зазначити, що середній клас нерозривно пов'язаний з рівнем бідності в країні, і чим нижчий рівень бідності, тим потужніший та чисельніший середній клас. Але оскільки визначення бідності й багатства варіюється в різних країнах відповідно до стандартів життєвого рівня, матеріальний рівень середнього класу виявляється дуже мінливим. Регіональна специфіка дії та поєднання різних факторів зумовлюють неоднакові територіальні форми концентрації бідності в межах різних територіальних суспільних систем, що дозволяє говорити про територіальну структуру бідності [2, с. 58]. Бідність є соціальним феноменом, суб'єктами якого є люди, що населяють певні території. У такому разі, географія розселення бідного населення відображає територіальну структуру бідності за якою можливо прослідковувати тенденції розвитку середнього класу. Відповідно, територіальна структура бідності являє собою певним чином локалізовані у просторі осередки (ареали, зони) поширення бідності серед населення певної територіальної суспільної системи [2, с. 60].

Формування нової концепції соціального розвитку України та її регіонів повинно бути повністю орієнтоване на досягнення такої мети, як підвищення якості життєдіяльності населення на основі скорочення бідності за допомогою наступних шляхів подолання цього явища, а саме:

- 1) розробка державних та регіональних проектів щодо подолання бідності та формування потужного середнього класу;
- 2) розробка державної програми розвитку села;
- 3) розробка системи соціальної підтримки вразливих верств населення
- 4) формування механізмів покращення умов для підприємницької діяльності;

5) покращити доступ до якісних послуг у таких сферах, як охорона здоров'я, соціальні послуги, транспорт, нові інформаційно-комунікативні технології.

Тому, важливе місце серед пріоритетів державної політики щодо становлення потужного середнього класу слід приділити ліквідації зростаючої надмірної поляризації доходів населення, яка вкрай негативно впливає на світосприйняття середніх прошарків населення та стає підґрунтям соціальної напруги в суспільстві. Упродовж останніх років в Україні були розроблені та впроваджені певні кроки щодо подолання та попередження бідності населення. Серед них: Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 1057, де визначені основні напрями державної політики у сфері подолання бідності в Україні [7], Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки від 28 квітня 2004 року № 493/2004, де визначені пріоритетні напрями діяльності Уряду з метою вирішення проблеми бідності [8]. Тому нагальним питанням щодо реалізації заходів державної політики подолання бідності в Україні є визначення основних принципів подолання бідності як багатовимірного явища. Боротьба з бідністю – принципове питання стосовно середнього класу, його складу, розширення та стабільності, що надає йому змогу зберегти свій соціально-економічний статус [3, с. 140].

Узагальнюючою формою державного регулювання соціального захисту не лише прошарків середнього класу, а й найбільш уразливих верств населення, є розробка системи показників, які характеризують стан та динаміку зростання їхнього рівня життя та формування потужного середнього класу. До таких показників належать обсяг і структура доходів населення, споживання матеріальних благ і послуг; соціальні гарантії малозабезпеченим верствам (доходів та споживання). Загальними показниками оцінки соціального стану є фактичний і перспективний баланси грошових доходів та видатків населення. У ньому відображені джерела грошових надходжень, їх обсяг, структура. Для розв'язання головних проблем якості життєдіяльності населення, які перебувають нижче від середніх у соціальній структурі, потрібно вдосконалювати державні програми, як на регіональному так і на локальному рівні, щоб у країні сформувався стабільний та економічно потужний середній клас.

Варто зазначити, що особливістю нинішнього періоду, що переживає Україна, є перетинання економічного та політичного аспектів реформування. Так, якщо економічна проблема полягає в тому, щоб розробити ефективні заходи щодо боротьби з бідністю, то політичне завдання зводиться до того, щоб досягти легітимності влади, яка можлива лише у випадку підвищення рівня життя населення.

Список використаних джерел: 1. Васильченко В. Основні проблеми формування середнього класу в Україні / В. Васильченко, Л. Щетініна // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 3. 2. Іщук С.І., Гаєвська Н.С., Мельник І.Г. Бідність, як соціально-економічна категорія й

об'єкт дослідження суспільної географії / Іщук С.І. , Гаєвська Н.С. , Мельник І.Г // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К. : КНУ, 2011. – Вип. 62. – С. 56-64

3. Кравченко М.В. Особливості державної політики щодо подолання бідності в Україні / М.В. Кравченко // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 135-141.

4. Мезенцева Н. І. , Гнатюк О.М. , Андріянова В.М. , Мороз В.О. Суспільно-географічне дослідження формування середнього класу в Україні//Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – К. : КНУ, 2011. – Вип. 62. – С. 169-177

5. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг ред. Дорра ек. наук, проф. , чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. -2-ге вид. доповн, переробл. Черкаси:Брама – Україна, 2006. -620с.

6. Середній клас України: теорія та сучасні тенденції становлення. – К. :Видавничий дім «Корпорація», 2004. – 582с.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року» від 31 серпня 2011 року № 1057. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://zakon2.rada.gov.ua>

8. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції на 2004 – 2015 роки» від 28 квітня 2004 року № 493/2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=493%2F20>

УДК 911.3

А.О. Рибій

Rybii-Alina@rambler.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Т.І. Шпарага

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ЗАКОНОМІРНОСТІ КРИСТАЛЛЕРА НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Перші наукові положення до дослідження проблеми закономірності розвитку регіонів були закладені в роботах А. Сміта, Д. Рікардо, присвячених принципам міжнародної торгівлі, А. Маршалла, який вивчав зовнішню і внутрішню економію на масштабах виробництва, а також у працях І. Тюнена, В. Лаунхардта, А. Вебера і В. Кристаллера, які створили основи теорії розміщення сільськогосподарського та промислового виробництва.

Метою дослідження є вивчення закономірностей прояву теорії В. Кристаллера на прикладі Хмельницької області.

Регіон є не просто територіальною одиницею, але також соціально-економічною системою, саме тому важливою для розгляду виступає теорія центральних місць В. Кристаллера, ключовим поняттям якої є ієрархія поселень. Відповідно до даної теорії формуються зони обслуговування і збуту товарів населенню в рамках певних територій, а також створюються найбільш сприятливі умови для формування територіальної структури розселення з урахуванням ринкової, транспортної та адміністративної орієнтації.

В. Кристаллером розроблена абстрактна модель розміщення населених пунктів навколо більшого пункту, названого «центральним місцем».

Планувалося застосовувати цю модель для розробки мереж розселення при освоєнні і будівництві населених пунктів в необжитих територіях.

Теорія В. Кристаллера виходить з припущення про те, що розміщення економічної діяльності в основному визначається умовами попиту та пропозиції. При цьому регіон розглядається як однорідна рівнина з однаково родючими ґрунтами, однорідно розподіленим населенням, для якого характерні однакові запити і переваги транспортної доступності у всіх напрямках. На такій території витрати постачання поселення будуть залежати тільки від відстані між місцем виробництвом товару і цим поселенням. При наявності безлічі міст вся територія виявиться розділеною на сфери впливу. Реальний розмір зони збуту товару повністю визначається ціною товару в центральному місці і відстанню, на якій транспортні витрати ще не настільки високі для того, щоб прийняти рішення про придбання товару в даному центральному місці, а не купувати його в іншому центральному місці за призначеною там ціною. В основу побудови моделі розміщення центральних місць був закладений «поведінковий» принцип мінімуму часу, сил і засобів, необхідних жителям периферійних населених пунктів для покупки товарів в центральному місці.

Зазначимо також, що теорія центральних місць В. Кристаллера базується не на суто економіко-географічній науковій основі, а також на біхевіористській базі: замість виробництва чільним фактором розміщення вважається поведінка людини як істоти, що живе за тим же принципом, що й інші живі організми (за принципом мінімізації витрат енергії, часу, а значить і відстаней) [8].

Розглянемо закономірності прояву теорії В. Кристаллера на прикладі Хмельницької області.

Хмельницька область (до 4 лютого 1954 року – Кам'янець-Подільська) – область на заході України. Обласний центр – м. Хмельницький. Населення Хмельницької області на 1 січня 2012 року становило 1334,0 тис. осіб. Міське населення становить 726,2 тис. (54.5%), сільське 607,8 тис. (45.5%) [6].

Суспільно-географічні райони впливу наступні: Центральний (Хмельницький), Північний (Шепетівський) та Південний (Кам'янець-Подільський) (табл. 1).

Формуванню потужного ядра у Хмельницькому сприяє те, що місто є не тільки центром міжрайонного, а й обласного значення. Рівновіддаленість шляхів ставить, майже, усі районні центри у однакові умови суспільного розвитку (рис. 1).

Під вплив м. Хмельницького підпадають: Хмельницький, Староконстянтинівський, Волочиський, Старосинявський, Красилівський, Городоцький, Ярмоленецький, Віньковецький, Летичівський, Деражнянський, Теофіпольський адміністративні райони області. Цей район найбільший за площею, його ядром є місто Хмельницький, що одночасно є ядром розселення обласного, міжрайонного та районного рівнів. Географічний центр області майже співпадає з його місцем розташування, що є дуже вигідним чинником соціально-економічного розвитку та системи розселення адміністративної області.

Типи центрів сфери послуг [4]

Обласний центр	Міжрайонні центри	Районні центри	Кущові центри	Місцеві центри	Локальні центри	
Хмельницький	Хмельницький	м. Хмельницький	сmt Чорний острів	38	76	
		Сmt Вінківці	сmt Вінківці	17	35	
		м. Волочиськ	м. Волочиськ сmt Війтівці	40	85	
			сmt Наркевичі			
		м. Городок	м. Городок сmt Сатанів	29	71	
		м. Деражня	м. Деражня сmt Вовковинці сmt. Лозове	27	59	
		м. Красилів	м. Красилів сmt Антонін	35	93	
		сmt Летичів	сmt Летичів сmt. Меджибіж	19	55	
		м. Старокостянтинів	м. Старокостянтинів	30	97	
		сmt Стара Синява	сmt Стара Синява	16	44	
		сmt Теофіполь	сmt Теофіполь сmt Базалія	22	53	
		сmt Ярмолинці	сmt Ярмолинці	29	59	
		Шепетівка	м. Шепетівка	сmt Гриців	22	68
			м. Славута	м. Славута м. Нетішин	36	79
			м. Полонне	м. Полонне сmt Понінка	17	44
			м. Ізяслав	м. Ізяслав	29	91
	сmt Білогір'я		сmt Білогір'я сmt Ямпіль	23	72	
	Кам'янець-Подільський	м. Кам'янець-Подільський	сmt Стара Ушиця	42	120	
		сmt Чемерівці	сmt Чемерівці сmt Закупне	33	68	
		м. Дунаївці	м. Дунаївці сmt Смотрич с. Маків	43	83	
		Сmt Нова Ушиця	сmt Нова Ушиця	21	57	
	1	3	20	35	568	841

Хмельницький є найбільшим населеним пунктом в області, де мешкає 266 тис. осіб, що складає 17,8% від загально обласної чисельності населення, це місто – значний історичний та сучасний економічний і культурний центр Поділля. Дана зона впливу сформувалася на базі однойменного багатогалузевого економічного вузла, що виділяється у внутрішньо обласному поділі праці, виробництві продукції машинобудування, легкої промисловості та промисловості будівельних матеріалів, а відповідно і сфери послуг також.

До периферійної зони, яка має дещо слабші зв'язки із ядром, що пояснюється віддаленістю від м. Хмельницького, відносяться частини

Віньковецького, Волочиського, Городоцького, Деражнянського, Теофіпольського, Старосинявського районів.

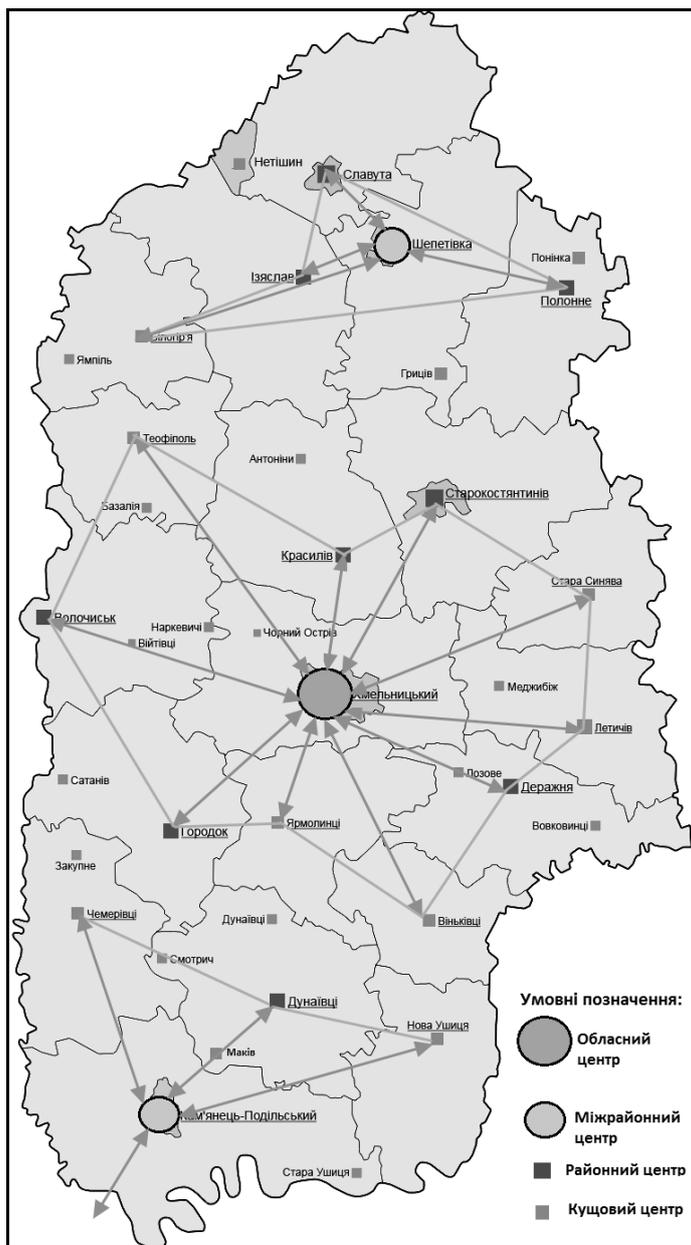

Рис. 1. Сфера впливу міжрайонних центрів на території Хмельницької області

Під вплив м. Кам'янець-Подільський попадають, Кам'янець-Подільський, Новоушицький, Дунаєвецький та Чемеровецький адміністративні райони.

Ядро Кам'янець-Подільський – значний економічний, освітній, культурний і туристичний центр країни. Сильний вплив центру сформований під тривалим впливом історичних умов (до 4 лютого 1954 року – Кам'янець-Подільський був обласним центром).

Шепетівка поширює свій вплив на Білогірський, Полонський, Шепетівський, Славутський та Ізяславський адміністративні райони.

Цікавим явищем є присутність території міста Нетішин, як міста обласного значення. Хоча Нетішин є центром кущового значення, але з розвиненим типом сфери послуг.

Якщо розглядати область в цілому, то тут певною мірою порушуються правила «ідеальної території» (регулярне розміщення населення з однаковими потребами, транспорт однаково доступний в усіх напрямках, попит на послуги зменшується з збільшенням відстані до місця досягнення). Адже не всі центри розміщені рівномірно, також вони мають різну доступність, зважаючи на те, що не в усіх районних центрах знаходиться залізнична станція. Крім того, в області існує недосконала мережа автомобільних доріг. Однак разом з тим, майже повністю підтверджуються закономірності в сфері послуг, що впливають з теорії центральних місць

Висновки. Сформульований В. Кристаллером закон взаємного просторового розміщення ієрархічно супідрядних населених пунктів може мати лише приватне значення для знову освоєваних незаселених пунктів, регіонів з відносно рівномірним розселенням і переважанням сільськогосподарських і (або) рекреаційних типів господарства. Але навіть для таких регіонів застосування «Сітки Кристаллера» нереальне, оскільки існує безліч історичних, політичних і географічних чинників, що порушують симетрію і сувору ієрархію розподілення. Крім того, симетричне, «стільникове» розселення нестійке: досить малих змін, щоб викликати міграцію населення і змістити зони ділової активності.

Отже, можна зробити висновок, що на прикладі Хмельницької області теорія В. Кристаллера підтверджується лише частково. Найбільш чітко «Сітка Кристаллера» вимальовується в центральній частині області (на території, що знаходиться під впливом центра найвищого рангу).

Список використаних джерел: 1. Вебер А. Теория размещения промышленности: пер. с нем. / А. Вебер. – Л.; М.: Книга, 1926. 2. Неживенко Е.А. Конкурентоспособность региона: методологические проблемы исследования / Е.А. Неживенко // Социум и власть. – 2012. – №3(35). – С. 57–61. 3. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Изд. группа «Про-гресс», 1993. – Т.3. – 351 с. 4. Міста і райони Хмельниччини. 2011: стат. зб. / ред. В.В. Скальський; держ. служба статистики України; гол. упр. статистики у Хмельницькій обл. – Хмельницький: [б. в.], 2012. – 268. 5. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с. 6. Статистичний щорічник Хмельницької області: за 2011 рік / ред. В.В. Скальський; держкомстатистики України; гол. упр. статистики у Хмельницькій обл. – Хмельницький: [б. в.], 2012. – 424 с. 7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с. 8. Christaller Walter Die zentralen Orte in Suddeutschland. – Jena: Gustav Fischer, 1933. (Translated (in part), by Charlisle W. Baskin, as Central Places in Southern Germany. – Prentice Hall, 1966.

ПОТЕНЦІАЛ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна політична та економічна ситуація вимагають нових принципів функціонування міського організму: саморозвитку, самоорганізації і самофінансування в межах місцевого самоуправління. Для цього необхідним є максимальне використання всіх наявних ресурсів міста. Внутрішній потенціал міст повинен стати базою для створення точок економічного зростання, що позитивно вплине на регіональний і загальнонаціональний розвиток.

У наукових дослідженнях, присвячених соціально-економічному потенціалу, найбільше приділяють уваги потенціалу регіонів (О. Балацький, А. Воронкова, Я. Качмарик, Є. Крикавський та ін.). Вивченням інтегрального потенціалу території займалися Г. Підгрушний, В. Нагірна, М. Фащевський, І. Савчук. Актуальними дослідницькими проблемами залишаються питання трактування поняття «потенціал міської території», визначення його складових і питання його оцінки.

Тлумачний словник української мови термін «потенціал» визначає як «сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері. // Запас чого-небудь; резерв. // Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [2]. Під потенціалом міської території розуміють сукупність всіх наявних в її межах ресурсів – матеріальних і нематеріальних, як залучених в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, так і не залучених, які можуть бути використані для росту економіки і підвищення якості життя населення даної території.

Приналежність ресурсу як елемента сукупного потенціалу міського господарства визначається фактом відношення до території міста, а також наявністю повноважень у органів місцевого самоуправління ним користуватись. Закон закріплює ті чи інші ресурси за місцевим самоуправлінням того іншого міста [1]. Тож місто як об'єкт системного дослідження можна розглядати як цілісне утворення, яке відокремлене від зовнішнього середовища не тільки просторово за рахунок адміністративних меж, а й функціонально та юридично.

Потенціал міської території являє собою складну, динамічну і поліструктурну систему, до складу якої входить багато субпотенціалів. Число і склад компонентів потенціалу залежать від ступеню деталізації дослідження і особливостей розвитку території, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський обіг.

Потенціал міської території включає дві основні складові: блок базових ресурсних потенціалів і блок потенціалів, що забезпечують розвиток міста. У складі потенціалу міста інколи виділяють ще один елемент — блок потенціалів готовності до соціально-економічних перетворень, що об'єднує потенціали соціально-психологічної, нормативно-правової і науково-методичної готовності [3]. Блок базових ресурсних потенціалів включає потенціали (природно-ресурсний, економіко-географічний, демографічний), що або впливають на процес виробництва, або можуть залучатись безпосередньо до процесу виробництва. Проте при визначенні напрямів розвитку потенціалів території вони рідко є пріоритетними, зазвичай вони виступають умовами для ефективного функціонування господарства.

Природно-ресурсний потенціал характеризує можливості розвитку території за рахунок раціонального використання її земельних, водних, мінерально-сировинних, лісових, рекреаційних та інших ресурсів. Також все більшого значення набуває екологічний потенціал.

Демографічний потенціал характеризується чисельністю населення, динамікою його зростання, статеві-віковою структурою та міграційними процесами.

Економіко-географічний потенціал включає транспортний потенціал (визначається особливостями ТГП, забезпеченістю якісними шляхами сполучення, їх пропускною спроможністю та ін.); кліматичні та ландшафтні умови; виробничу та соціальну інфраструктуру тощо.

Другий блок включає потенціали, що забезпечують соціально-економічний розвиток території і є по-суті основними продуктивними силами, які забезпечують виробничий процес і відтворення. Найбільш важливими для оцінки є наступні складові цього блоку потенціалу території: працересурсний потенціал як сукупна спроможність економічно активного населення території забезпечити виробництво згідно з вимогами суспільства на даному етапі його розвитку; виробничий потенціал, головною складовою якого є основні фонди, що характеризуються обсягами, структурою, рівнем використання, ступенем зношеності, розгалуженістю виробничої бази; фінансовий потенціал як сума фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні місцевих органів влади, та інших, що можуть бути використані у створенні ВВП території, забезпеченні потреб населення; інвестиційний потенціал території передбачає наявність не тільки умов для залучення інвестицій, але і власних базових груп інвестиційних ресурсів; інноваційний потенціал території, що характеризується сукупною здатністю науково-технічних знань і практичного досвіду забезпечувати найбільш повне використання ресурсів соціально-економічного потенціалу.

Дослідження потенціалу міських територій відрізняється від дослідження потенціалу регіону не лише тому, що вони входять до складу цієї системи вищого рівня, це зумовлено також певними особливостями міста як форми поселення, як одиниці адміністративно-територіального поділу країни, і загалом як соціально-економічної системи. Проте вивчати потенціал міста повністю відокремлено від зовнішнього середовища, не враховуючи їх

взаємозв'язок і взаємовплив, – неможливо. Як приклад можна назвати маятникову міграцію з навколишньої сільської місцевості або інших міст, що впливає на працересурсний потенціал, на попит і пропозицію на міському ринку праці. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки, оскільки збільшує навантаження на одне робоче місце тощо. Відмінності зустрічаємо також при вивченні природно-ресурсного потенціалу міста. В межах міської території зазвичай немає родовищ корисних копалин, що мають промислове значення, і не ведеться їх видобуток, що відповідає загальним вимогам до території міста. Підприємства міста можуть використовувати мінерально-сировинні ресурси навколишніх територій, тому важливо враховувати економіко-географічне положення міста. Також транспортний потенціал міста необхідно вивчати з двох сторін: внутрішні міські перевезення та зовнішнє міжміське сполучення, яке відіграє навіть більшу роль ніж перше.

Особливості потенціалу міських територій визначаються значною мірою тим, що місто як соціально-економічна динамічна система вплетена своїми зв'язками у ієрархічно більші та складніші системи з одного боку (регіонального рівня), а з іншого – пов'язана з системами нижчого рівня (сільська місцевість) [1]. Це вимагає диференційованого підходу до дослідження потенціалу міських територій та розробки окремої методики його оцінки. Питання потенціалу міських територій має важливе значення в контексті вивчення розміщення продуктивних сил, визначення пріоритетних територій розвитку в умовах ринкової трансформації міських територій. Аналіз потенціалу міських територій є важливим елементом стратегічного планування розвитку міста. Від того, наскільки ефективно орган місцевого самоврядування управляє економічними ресурсами, в кінцевому підсумку залежить якість життя населення відповідної території.

Список використаних джерел: 1. Вишиванюк М.М. Соціально-економічний розвиток малих міст регіону: проблеми, тенденції, напрямки регулювання: монографія / М.М. Вишиванюк; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. - Л. : ІРД НАН України, 2012. - 251 с. 2. Словник української мови: в 11 томах. — Том 7, 1976. — С. 402. 3. Шахбазов П.З. Формирование методического подхода к оценке экономического потенциала региона // Мир науки, культуры, образования. – 2012. – Вып. № 4. – С. 343–344.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У РОЗУМІННІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Швидка еволюція розвитку сучасного світу – світової економіки створює нові умови для функціонування відкритої динамічної системи – світової економіки, яка складає основу на наш погляд суспільно-географічних зв'язків.

Поняття система не випадково є однією з найважливіших категорій сучасної науки. Визначення системи неодноразово змінювалось не тільки за формою, але і за змістом. Переклад з грецької означає утворення або склад, значна кількість закономірно пов'язаних один з одним елементів, що становлять певне цілісне утворення, єдність. З урахуванням глибокого аналізу, проведеного вченими світу, до категорії система відносяться як до категорії відображення теорії пізнання [2]. Таким чином, у понятті система, об'єктивне і суб'єктивне складають єдність, тому слід визначитися про підходи до об'єктів дослідження і до розуміння суспільно-географічних зв'язків як до системи.

Суб'єктивний зміст поняття система полягає в наступному. Науковець, розпочинаючи вивчення деякого об'єкта або групи об'єктів, виділяє з зовнішнього середовища ті елементи або явища, як, з одного боку, відповідають меті дослідження, а з іншого, легше і доступніше аналізуються. Об'єктивний зміст поняття системи пов'язаний з тим, що система, як правило, має просторову або функціональну замкненість. Це означає, що можна провести межу, або з простору виділити елемент цієї системи, або розглядати її функції, з одного боку якої буде система, з іншої зовнішнє середовище [3].

Науковці проблеми описування систем указують, що для визначення поняття системи є два підходи. Перший з них розглядає систему, як комплекс елементів, що характеризує деяку цілісність, яка складає єдине ціле в тому або іншому відношенні. Другий підхід розглядає систему як комплекс взаємодіючих елементів. При дослідженні та удосконаленні системи насамперед потрібно проаналізувати ситуацію за допомогою найповнішого визначення системи, а потім виділяючи найвагомші компоненти, прийняти робоче визначення системи [4].

Під системою розуміємо упорядковану певним чином множину елементів, взаємозалежних між собою і утворюючих деяку цілісну єдність, деяке об'єднання її складових частин, елементів, які розглядаємо як визначене єдине ціле для досягнення певної мети [2]. При формуванні поняття велика система виникають значні труднощі, ніж при визначенні терміну система взагалі.

В реальності не так просто провести межу між системами простими і складними, великими і малими, хоча необхідність у цьому є не тільки пізнавальною але й прикладною, оскільки великі системи мають свою специфіку. Велика система є множиною взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою елементів і підсистем. Малою вважається система, якщо вона має незначну кількість елементів.

Ураховуючи це положення – наявність специфіки великих систем – ряд авторів пропонують не тільки займатись формуванням єдиного визначення великої системи, скільки описати її специфічні, характерні для неї сторони і цим показати її відмінність від простої. Так можна виділити декілька ознак, основні з яких є багатовимірність, різнорідність структури системи, багатозв'язність елементів системи, розмаїття природи елементів, багатократність зміни складу і стану системи, багатокритерійність системи [4]. Аналізуючи ці ознаки можна прийти до висновку, що дві з них є основними – це багатовимірність і багатозв'язність. Також можна виділити поняття, які тісно пов'язані між собою, дають уяву про систему, характеризують її будову і функціонування.

Елемент – це мінімальний неподільний об'єкт. Поділення системи на елементи є одним із перших кроків при побудові її математичної моделі. При цьому елемент є об'єктом, який при даному розгляді складної системи не підлягає подальшому поділенню на частини. Підсистема є сукупністю елементів. Формально будь-яку сукупність елементів системи з їх зв'язками можна розглядати як підсистему. Функція системи – це алгоритм одержання результатів, продиктованих метою системи. Визначаючи функцію системи, її поводження описують з використанням деяких понять: відношень між змінними, векторами, множинами. Функція встановлює призначення системи для досягнення поставленої мети без відношення до фізичних засобів, що складають саму систему. Функції системи можна описувати з різним ступенем деталізації. Для описування функцій систем використовують теорії множин, алгоритмів, випадкових процесів. Структура системи – це фіксована сукупність елементів і зв'язків між ними. У загальній теорії систем під структурою розуміють множину зв'язків між елементами, тобто структура є картиною, що відображає тільки конфігурацію системи, не враховуючи складових її елементів. Структуру часто подають у вигляді ієрархії. Між рівнями ієрархічної структури можуть бути взаємовідношення строгого підпорядкування компонентів нижчого рівня одному з компонентів вищого рівня. Такі ієрархії називаються з сильними зв'язками. Проте між рівнями ієрархічної структури можуть бути зв'язки й у межах одного рівня ієрархії, такі структури називаються ієрархічними структурами з слабкими зв'язками [4].

Поняття *зв'язок* є у будь-якому визначенні системи, забезпечує виникнення і зберігання структури та цілісних властивостей системи [4]. Це поняття характеризує одночасно побудову та динаміку системи. Зв'язки поділяються за місцем прокладання зовнішні та внутрішні, за спрямованістю процесів у

системі в цілому або в окремих її підсистемах прямі і зворотні, і за деякими більш частковими ознаками.

Отже, якщо раніше суспільно-географічні зв'язки характеризували матеріальні чинники – природні ресурси, територію, то в рамках нових парадигм сучасності вони доповнені суб'єктивними детермінантами – цінностями, нормами, ідеями, ідентичністю. Появилась ідея продукту – команда – ресурси – невизначеність, у зв'язку з цим можна застосовувати теорію систем до суспільно-географічних зв'язків, беручи за основу елементи і функції їх. Також застосовуючи вищеназвані терміни і поняття, можна визначити гео економічну модель суспільно-географічних зв'язків з елементами відкритості, ефективності та конкурентоспроможності національної економіки, як основу.

Розглядаючи зв'язок, як систему, можна до нього застосувати такі два принципи, які на нашу думку дають якісну характеристику різного виду суспільно-географічних зв'язків. По-перше, в ситуаціях, які вимагають урахування думок учасників ринку, їхнє світобачення завжди є частковим і спотвореним. Це принцип схильності хибувати. По-друге, ці спотворені уявлення людей можуть впливати на ситуацію(ринок), якої вони стосуються, адже хибні погляди призводять до неналежних дій. Це принцип рефлексивності. Теорія процесів «бум-спад» складається з основного тренду, який переважає в реальності, і омани, пов'язані з ним – сутінковий період під час якого сумніви зростають. Виділяють основні етапи: 1 – початковий період; 2 – період прискорення; 3 – раптова пауза і зміцнення успішним випробуванням; 4 – сутінковий період; 5 – поворотна точка, або кульмінація; 6 – дедалі швидше падіння; 7 – кульмінація, криза. Тривалість і інтенсивність кожного періоду є непередбачувані.

Список використаних джерел: 1. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с. 2. Шаблій О.І. Основи суспільної географії / *Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів/* О.І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с. 3. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география : Понятийно- терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 4. Денисов А.А., Колесников Д.Н. Теория больших систем управления. – Л.: Ленингр. отд-ние, 1982. – 228 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОМФОРТНОСТІ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В МІСТІ

Актуальність. Створення найбільш сприятливого і комфортного середовища проживання завжди було і залишається найважливішим і найзначущим завданням для людства. З ростом урбанізації на відносно невеликих міських просторах посилюються негативні явища антропогенного впливу на середовище життя людини. Якщо раніше основним завданням оптимізації розвитку міст було стримування некерованого просторового, господарського та демографічного зростання урбаністичних територій, то на сучасному етапі все більш актуальним стає вирішення соціальних проблем. У зв'язку з цим необхідність вивчення сучасних процесів, що відбуваються в межах різнорангових міст, неухильно зростає.

Мета. Розкрити особливості оцінки комфортності проживання населення в місті в аспекті забезпечення його території об'єктами соціальної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу: Зміна природного середовища, яка досягла в останні десятиліття глобальних розмірів, викликана стрімкою урбанізацією. В процесі урбанізації формується урбоекосистема, під якими розуміється природно-міська система, що складається з фрагментів природних екосистем, оточених будинками, промзонами, автодорогами і т. д. [5]. Урбоекосистемами характеризуються створенням нових типів штучно створених систем в результаті деградації, знищення та (або) заміщення природних систем. Антропогенні порушення функцій компонентів в міській системі залежать від джерела та виду втручання людини, від факторів навантаження, від якості середовища, що призводить до певних наслідків, у тому числі і негативних.

Місто є природно-антропогенною системою. Основними системоутворюючими факторами (елементами системи) є люди (вони самі і всі види діяльності, здійснюваної в межах міської території) і природне середовище (рельєф, геологічні умови, клімат, води і т. д.). Взаємодія цих двох факторів і створює специфічну екосистему – місто і притаманнейому також специфічне природно-антропогенне міське середовище [1]. Екологічна і соціальна комфортність проживання населення формуються при впливі як природних, так і соціально-економічних умов і особливо яскраво їх вплив проявляється на локальному рівні. Розміщення населення і господарський комплекс розглядаються як умови формування рівня комфортності. Населення виступає основним споживачем комфортності, без якого саме поняття втрачає всякий

сенс, господарський комплекс – найбільший фактор, що впливає на зміну рівня комфортності, причому як в позитивний, так і в негативний бік [2].

Порівняно велике число і різний характер найбільш важливих критеріїв природної, екологічної та соціальної комфортності проживання населення обумовлює труднощі у виборі єдиних показників, які відображали б усі ці змістовні елементи поняття «рівень комфортності». Складність проблеми оцінки комфортності проживання населення визначається двома головними аспектами [3]: а) потік інформації щодо стану середовища як природного, так та соціального, величезний і різнорідний; б) множинність і різнохарактерність споживачів.

Оцінити комфортність проживання населення можна за допомогою визначення рівня його забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури в межах міста. Відповідно до призначення соціальної інфраструктури її поділяють на соціально-побутову і соціально-духовну.

Розвиток галузей соціальної інфраструктури створює передумови для запобігання необґрунтованої міжрегіональної міграції населення [4].

Розвиток усіх ланок обслуговування населення має бути комплексним. Умовами комплексного розвитку соціальної інфраструктури в регіонах є: а) врахування регіональних чинників, що визначають обсяг і структуру потреб населення в послугах; б) розроблення і використання нормативів з урахуванням особливостей статей видатків; в) досягнення оптимальних меж і внутрішньо-регіональних пропорцій у розвитку соціальної інфраструктури; г) обґрунтоване визначення обсягів капітальних вкладень у галузі соціальної інфраструктури та їх розподіл за підгалузями.

Висновки. Очевидно, що для забезпечення комфортного проживання населення є вкрай необхідним насампередпланомірний розвиток соціальної інфраструктури, поліпшення роботи громадського транспорту, що дозволить більш рівномірно розподілити населення по території міста. Обґрунтувати необхідні відповідні заходи і обрахувати можливі варіанти оптимізації розвитку соціальної і техногенної інфраструктур міста неможливо без застосування сучасних форматів просторових даних із їх подальшими обробкою і аналізом.

Список використаних джерел: 1. Ильин И.В. Механизмы повышения комфортности проживания населения больших городов в условиях глобализации (на примере Москвы). – М.: Изд-во МГУ, 2011. – 117с. 2. Костріков С.В. Геоінформаційний підхід до аналізу урбогеосистем на підставі технології лазерного дистанційного зондування / С.В. Костріков // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «РЕГІОН-2014: Стратегія оптимального розвитку» – Харків, 2014. – С. 31-34. 3. Костріков С.В. Геоінформаційне моделювання природно-антропогенного довкілля. Наукова монографія / С.В. Костріков // Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – 484 с. 4. Кочуров Б.И., Стулишанка В.О., Костовская С.К. Оценка комфортности проживания населения (на примере локальной территории вблизи Москвы) / Б.И. Кочуров, В.О. Стулишанка, С.К. Костовская // География в школе. – 2006. – № 6. – С. 269-278. 5. Du G.Q. A Study on the relationship of regional urbanization and socio-economic structure in China \ G.Q. Du // Annals of Japanese Association of Economical Geographers – 1997. - Vol.43. – P. 151–164 (in Japanese with English abstract).

СЕКЦІЯ 2

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.375

М.Д. Бикова

mariya_bykovad@ukr.net

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Г.П. Підгрушний

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

КИЇВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ДИНАМІКИ ТОРГІВЛІ ЯК ІНДИКАТОР ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Трансформаційні процеси в пострадянський період зумовили фундаментальні зміни в передумовах міського розвитку і пріоритетний розвиток третинного сектора економіки став одним із основних напрямів для перетворення Києва у багатофункціональний центр європейського значення. Розглядаючи трансформаційний період економіки Києва, підкреслимо, що на початковому його етапі найбільш помітних структурних змін зазнала торгівля. По-перше, відбулася поява великої кількості мобільних та дешевих об'єктів типу кіосків, палаток, наметів, павільйонів, які досить швидко заповнили ринок. По-друге, площі некомерційного застосування почали широко використовуватися для потреб торгівлі. Крім того досить поширеними стали ринки, які були відкритими або ж розташовувалися в стаціонарних приміщеннях і спеціалізувалися як на одному виді товарів (наприклад, продовольчі), так пропонували будь-яке поєднання продукції.

У цьому контексті, зважаючи на особливості розвитку трансформаційних форм торгівлі, вважаємо за доцільне виділити дві стадії їх формування: початкового становлення специфічних форм торгівлі та активного розвитку стандартних міжнародних форм торгівлі.

Початкова стадія становлення (1990–2000 рр.) характеризувалася появою в Києві значної кількості кіосків і мобільних форм торгівлі, «які розглядаються <...> як феномен, критично важливий для економічної, соціальної і просторової адаптації міста до вимог трансформації. На стадії ранньої трансформації саме кіоски і мобільні форми торгівлі були головним механізмом освоєння міського простору третинним сектором та <...> стали однією із головних торговельних структур міста» [1, с. 98-99].

Аналіз розміщення цих форм торгівлі засвідчив, що вони переважно розміщувалися поблизу станцій метрополітену, залізничних станцій, зупинок громадського транспорту, пішохідних та крупних переходів вулиць, тобто в тих місцях, де спостерігалися найбільш інтенсивні потоки населення. В середині 90-х років в місті нараховувалося 1027 напівстаціонарних об'єктів торгівлі. Одночасно відбувалося розширення існуючих ринків та спорудження нових.

Розміщення нових ринків часто диктувалося міркуваннями не лише доступності, а й наявності земельних ділянок. Значна кількість універсальних ринків та тих, що спеціалізувалися на торгівлі продуктами харчування відкрилася на окраїнах міста поблизу певних маршрутів громадського транспорту (ринок «Троєщина» в Деснянському районі).

Впродовж цієї стадії розвитку поступово формувався потенціал для створення супермаркетів, гіпермаркетів, які повинні були замінити в певній мірі кіоски, павільйони, торговельні намети, які на нашу думку були тимчасовими формами торгівлі, функціонування яких зумовлювалося соціально-економічними умовами перехідного періоду.

Стадія активного розвитку стандартних міжнародних форм торгівлі ознаменувалася досить значним зростанням економічних показників. Так, за період з 2000 р. по 2012 р. оборот роздрібною торгівлі зріс у 13,2 рази, а торговельні площі у 3,1 рази. Якщо в 2000 р. на 10000 осіб припадало 1617 м² торгової площі, то 2012 року цей показник складав вже 4831 м², хоча це нижче, ніж в містах Заходу. Одночасно в процесі просторового насичення проявилася соціальна і просторова стратифікація. Ця стадія пов'язана з формуванням мережі супермаркетів, гіпермаркетів, об'єктів типу Cash & Carry, крупних торговельних центрів (ТЦ), торговельно-розважальних центрів (ТРЦ) та інших трансформаційних об'єктів торгівлі. Так, нині в місті функціонує близько 1 млн. м² торговельних площ, але, попри всі показники, ринок торговельної нерухомості усе ще ненасичений достатньо, порівняно із західноєвропейськими країнами. Торговельний сектор нерухомості нині є сферою нерухомості, яка досить активно розвивається у Києві.

Дедалі більшої популярності набувають саме торговельно-розважальні центри, які протягом декількох років розширили площі, збільшили залучення клієнтів, обсяги і перелік послуг. Тенденція розвитку торговельно-розважальних центрів зумовлена прагненням до залучення найбільшої кількості клієнтів, а також створення для них найкомфортніших умов. Проте на нашу думку, головною причиною швидкого розвитку ТРЦ є те, що вони орієнтовані здебільшого на ритейлерів, які бажають реалізовувати власні товари у Києві на найвигідніших умовах, до яких входить і залучення відвідувачів, і зручне місце розташування.

Взагалі, якщо ще десять років тому ТЦ та ТРЦ намагалися будувати в центральних районах Києва, то нині прив'язка місця розташування залежить від кількості потенційних відвідувачів, які проживають поруч. Те ж саме простежується і щодо вартості оренди торговельних площ. Раніше найдорожчими для орендарів були об'єкти, розташовані в центрі міста, нині така залежність уже неактуальна – торговельний або торговельно-розважальний центр, який розташований за межами центральної частини Києва, може мати вартість орендної площі у два рази вищу від показників центральної частини.

Найкрупнішими торговельними і торговельно-розважальними центрами в Києві нині є «Океан Плаза», «Дрім Таун», «Караван», «Глобус», «Більшовик» і «Скай Молл». Упродовж двох років у Києві повинні з'явитися ще 6 ТРЦ та

ТЦ площею 401 тис. м². В основному це будуть мегамолли нового покоління, які побудовані із застосуванням сучасних технологій і об'єднуюватимуть як торгівельні, так і розважальні площі, що стали вже традиційними для ринку столичної торгівельної нерухомості і, що досить важливо, вони будуть характеризуватися децентралізацією розміщення з прив'язкою до густозаселених житлових масивів та розвинених транспортних магістралей.

Таким чином, в результаті складних процесів в місті активно продовжується формування стандартних міжнародних форм торгівлі, які виступають домінуючими і характеризуються певними особливостями розміщення. Перший варіант – це стандартна практика їх розміщення в колишніх приміщеннях універсамів. Другий варіант – це загальна тенденція будівництва крупних торгівельних центрів відповідно до західних стандартів біля автомагістралей на окраїні міста. Просування цього місця однією компанією, як правило, приводить до створення нового типу торгівельного територіального комплексу, що включає декілька крупних торгових об'єктів, які відкривалися в переобладнаних промислових будівлях радянського періоду або в новозбудованих («Ельдорадо», «Ашан» на Окружній дорозі).

Досить сприятливим для розміщення є території поблизу станцій метро в районах масової житлової забудови. За нашими розрахунками 52,9% всіх ТЦ і ТРЦ Києва знаходяться безпосередньо поблизу ліній метрополітену, біля традиційних місць концентрації населення, тобто для них характерною є «локальна концентрація». Масштаби цих змін можливо прослідкувати на окремих прикладах. Лідерами за обсягами пасажиропотоків є лінії метрополітену Либідська – Героїв Дніпра та Хрещатик – Лісова, які одночасно виділяються за темпами розвитку на прилеглих до них територіях ТЦ та ТРЦ. На ділянці лінії метрополітену Позняки – Харківська теж поступово посилюється бізнес-конкуренція за простір і з'являються стандартні міжнародні форми торгівлі. Проте не дивлячись на такі тенденції, стандартною продовжує залишатися і практика розміщення нових форм торгівлі в приміщеннях колишніх універсамів, які переважно розташовані в спальних районах. В цілому ж для ТЦ і ТРЦ характерною є дисперсно-периферійна модель локалізації на території м. Києва.

Проведений нами аналіз свідчить, що паралельно з розвитком нових форм торгівлі досить актуальною залишається проблема перетворення існуючих форм торгівлі, які залишилися в спадок від раннього трансформаційного періоду. Хочемо зауважити, що ці форми торгівлі будуть продовжувати існувати в Києві до тих пір поки існує споживач товарів, що в них представлені та не відбудеться підвищення рівня життєвих стандартів населення.

Список використаних джерел: 1. Аксенов К., Браде И., Бондарчук Е. Трансформационное и посттрансформационное городское пространство. Ленинград – Санкт-Петербург. 1989-2002. – СПб.: Издательство «Геликон Плюс», 2006. – 284 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОКОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Молокопромисловий комплекс є одним з провідних підкомплексів АПК Харківської області, але в останній час він зіткнувся з рядом проблем економічного та політико-адміністративного плану, що певною мірою ускладнило проблему територіальної розбалансованості виробництва та переробки молока, що в свою чергу ще більшою мірою погіршило становище виробників та споживачів продукції.

Метою дослідження є виявлення основних напрямів підвищення ефективності молокопромислового комплексу Харківської області.

У 2014 році виробництво молока у Харківській області збільшилося на 14,8 тис. тонн по відношенню до 2013 року, і досягло відмітки 551,5 тис. тонн. Переважна кількість молока, як і раніше, виробляється у господарствах населення (58,2%). В свою чергу темпи приросту його виробництва у 2014 році були вищими у сільськогосподарських підприємств – 4,2%, а в господарствах населення цей показник склав 1,7%. Слід відмітити, що збільшення виробництва молока у 2014 році відбулось за рахунок підвищення продуктивності молочного стада, що досягло показника 5943 кг молока в середньому на одну корову на рік. Даний показник майже на 5% відсотків більший, ніж у 2013 році. У той же час збереглась тенденція до зменшення поголів'я корів, як у сільськогосподарських підприємствах – скорочення склало 4,8%, так і у господарствах населення – 7,2%. Можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства дещо легше переносять кризовий період порівняно з господарствами населення [1].

Кризова ситуація в державі вплинула переважно на переробку галузь молокопромислового комплексу. У 2014 році по відношенню до 2013 відбулось зниження ряду виробничих показників. Відбулось зменшення виробництва сирів жирних (на 64,6%), молока рідкого обробленого, йогурту та інших ферментованих чи сквашених молока та вершків (на 15–25%), масла вершкового – майже 2%. Дані показники можна пояснити в першу чергу суттєвим зменшенням купівельної спроможності населення [1].

Ефективність сільськогосподарського виробництва слід розглядати як максимізацію прибутку у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь, або на одну тварину при мінімумі витрат на одиницю продукції [2]. Можна визначити ряд ключових засад для підвищення ефективності молокопромислового комплексу Харківської області:

1. Ефективний розвиток молокопромислового комплексу в першу чергу залежить від розвитку великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання. Саме у великих підприємствах більші можливості для підвищення продуктивності виробництва за рахунок збільшення продуктивності праці, а також зменшення енерго- та матеріаломісткості. Ще однією причиною того, що в Харківській області більш доцільно розвивати саме великі підприємства, є те, що рілля складає майже 80% сільськогосподарських угідь, а площа пасовищ менше 13%. Тому має сенс розвивати підприємства зі стійловим утриманням худоби.

2. Головним завданням для нарощування темпів виробництва молока в області є запровадження ряду процесів, пов'язаних з покращенням кормової бази, в першу чергу за рахунок інтенсифікації польового кормовиробництва, а також збільшення посівних площ багаторічних трав, високобілкових зернофуражних і зернобобових культур. Також доцільно було б збільшити площу пасовищ за рахунок зменшення ріллі, а також провести окультурнення та поліпшення вже існуючих пасовищ [2].

3. Необхідним кроком для підвищення продуктивності молочного стада також є розвиток селекційно-племінної роботи в регіоні. В першу чергу це поліпшення місцевого стада за рахунок відтворювального схрещування з різними високопродуктивними молочними породами: голштинською, червоною датською, англєрською та ін. Дуже важливою є необхідність підвищення рівня співпраці між підприємствами та науковими установами, що дало б змогу оптимізувати їх роботу. Ще одним дуже ефективним, але досить дорогим способом збільшення темпів виробництва є створення спеціалізованих племінних підприємств, в яких будуть вирощувати найпродуктивніші породи, в даний час це голштинська порода американської і канадської селекції. Доцільно, щоб дані племінні підприємства працювали у двох напрямках. В першому випадку їх будуть використовувати переважно для проведення селекційно-племінної роботи, а в другому безпосередньо для збільшення поголів'я даної породи в господарствах регіону.

4. Як вже зазначалось, більша частина молока (58,2%) у Харківській області виробляється в господарствах населення. В найближчі роки лідерство у виробництві молока залишиться також за ними, тому слід вжити ряд заходів для підвищення їх ефективності. Найперше – це стимулювання виробництва молока через дотації господарствам. Потрібно створити ряд програм, які допомогли б розвинути господарства населення, особливо на початковому етапі їх функціонування. Ефективним кроком буде залучення господарств населення до селекційно-племінної роботи, що підвищить темпи росту продуктивності виробництва. Однією з головних проблем виробництва молока в даних господарствах є невисока якість продукції, порівняно з великими фермерськими господарствами, тому потрібно здійснювати заходи з підвищення її якості. Також для збільшення ефективності виробництва молока в регіоні потрібно збільшити кількість закупівельних пунктів, які приймають продукцію у населення, а також зробити існуючі пункти більш технологічними.

5. Що стосується переробної галузі, то головним кроком для підвищення ефективності молокопереробного виробництва є підвищення рівня автоматизації виробництва, а також зменшення енерго та матеріалозатрат, що дасть змогу зменшити собівартість продукції. Дані проекти потребують значних капіталовкладень та державної підтримки.

6. Дуже проблематичною, особливо в даний період, є ситуація з кредитуванням малих і великих підприємств усіх форм власності. Це пов'язано в першу чергу з нестабільністю банківської системи та національної валюти. Для виробників потрібно створювати такі умови кредитування, щоб вони змогли стабільно розвивати свої підприємства, а також виплачувати кредити.

7. Важливим також залишаються питання стимулювання споживання населенням продукції молокопромислового комплексу. Для цього потрібно підвищувати якість та зменшувати собівартість продукції. Також потрібно посилювати конкуренцію серед виробників, що призведе до урізноманітнення асортименту виробленої продукції. Необхідно підвищувати контроль за якістю продукції як з боку держави, так і безпосередньо виробникам на всіх стадіях виробництва.

8. Для ефективного розвитку молокопромислового комплексу регіону необхідним є подолання територіальної розбалансованості виробництва та переробки молока. Це дасть змогу ефективно функціонувати переробним підприємствам, а також суттєво зменшить витрати на транспортування сировини та продукції.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>. 2. Петренко Р.О. Основні напрями підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах / Р.О. Петренко – Харків: ХНАУ ім В.В. Докучаєва, 2010. 3. Кандиба Ю.І. Територіальні особливості молокопромислового комплексу Харківської області / Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13 (2). – С. 173-178. 4. Бусенка О.Т. Технологія виробництва продукції тваринництва / О.Т. Бусенка – К.: Вища освіта, 2005. – 496 с. 5. Породи ВРХ молочного напрямку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fermerua.jimdo.com>.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ БОГОДУХІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Освітня стратегія Богодухівського району спрямована на забезпечення функціонування і розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти, підвищення якості освітніх послуг з урахуванням демографічної ситуації відповідно до вимог суспільства, стану соціально-економічного розвитку, запитів громадян і потреб держави, області та району [2].

Станом на 01.01.2013 року дошкільні навчальні заклади відвідує 910 дітей, що на 83 особи більше, ніж у попередньому році. Показник охоплення дітей раннього віку дошкільними навчальними закладами складає 27% (41% – місто, 14% – село). Показник охоплення дітей дошкільного віку від 3 до 6 років дошкільними навчальними закладами складає 65% (85% – місто, 39% – село). Кількість дітей дошкільного віку (від 3 до 6 років), які охоплено всіма формами дошкільної освіти, становить 798 осіб, що складає 74% (місто – 91%, село – 52%) [3]. Тобто у міській місцевості рівень охоплення дітей дошкільною освітою значно перевищує цей показник у сільській місцевості.

У дошкільних навчальних закладах району функціонує 40 груп, що на 2 більше, ніж у попередньому році, у тому числі для дітей раннього віку – 13 груп, для дітей дошкільного віку – 27. З урахуванням потреб населення визначено режим роботи закладів, у яких з 9-годинним перебуванням дітей функціонує 26 груп, з 10,5-годинним – 14.

В останні роки з урахуванням освітніх запитів населення змінюється мережа дошкільних навчальних закладів. Кількість дошкільних закладів і відсоток охоплення дошкільною освітою дітей в районі з кожним роком зростають. Якщо у 2007 році нараховувалося 13 діючих дошкільних навчальних закладів, то у 2013 році – 17. Протягом 2008-2013 років в районі було відкрито 4 дошкільні навчальні заклади: Полковомикитівський, Ульяновський, Кручанський, Крисинський.

Станом на 01.01.2013 року в районі функціонує 28 загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ): 1 гімназія, 1 ліцей, 1 колегіум, 2 навчально-виховних комплекси, 9 ЗОШ I-III ступенів, 14 ЗОШ I-II ступенів. Протягом останніх років зберігається тенденція до зменшення кількості дітей у ЗНЗ, що пов'язано з демографічною кризою (рис. 1).

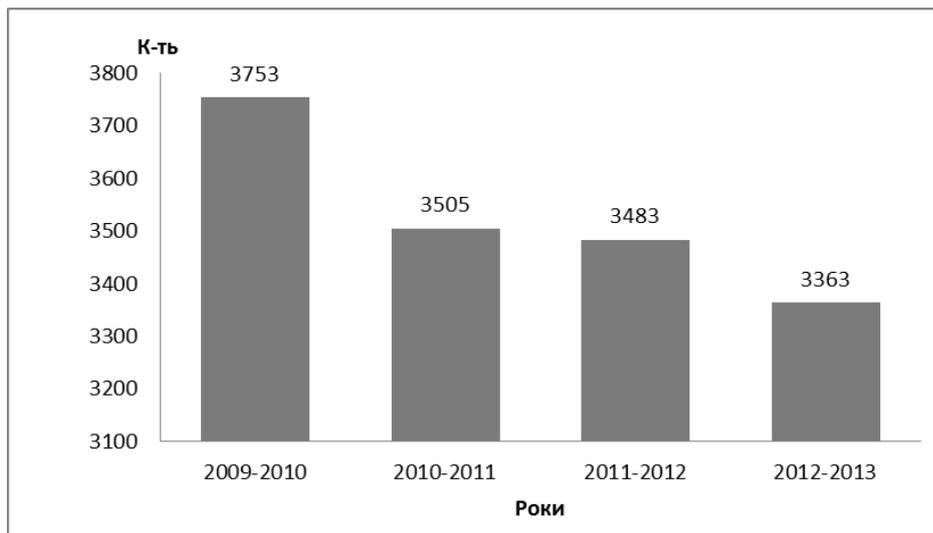

Рис. 1. Динаміка кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах Богодухівського району з 2009/2010 по 2012/2013 навчальний рік (побудовано автором за даними [2])

У 2012/2013 навчальному році було охоплено навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах 3363 учні, що на 19 учнів менше порівняно з попереднім роком. Зменшилася кількість дітей, які навчаються за індивідуальною формою навчання у зв'язку з відсутністю класів. Станом на 1 січня 2013 року їх кількість становила 139 учнів (4,1% порівняно з 5,8% у 2012 році). Але аналіз перспективної мережі закладів освіти району свідчить про те, що необхідно продовжувати оптимізацію шляхом створення освітніх округів та НВК.

В 2012/2013 н.р. нагороджено медалями 23 учнів. З них срібною медаллю нагороджено 4 учні, золотою – 19. Навчальні заклади району забезпечені 279 комп'ютерами (у т.ч. у навчальному процесі – 234). Загальна кількість навчальних комп'ютерних класів – 30 [2]. Показник навантаження на 1 комп'ютер в середньому по Харківській області складає 22 учні, у тому числі по сільських районах – 16. По Богодухівському району цей показник дорівнює 12 (рис. 2). Рівень охоплення мережею Інтернет становить 100%.

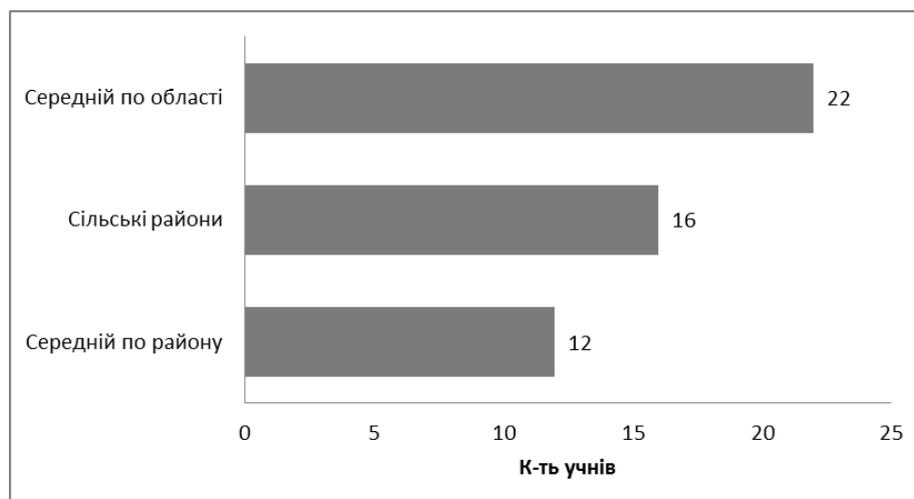

Рис. 2. Показник навантаження учнів на 1 комп'ютер у Харківській області та Богодухівському районі у 2012/2013 навчальному році (побудовано автором за даними [2])

Позашкільна освіта в районі забезпечується позашкільним навчальним закладом системи освіти – Богодухівським центром дитячої та юнацької творчості та ДЮСШ, яка підпорядкована відділу з питань фізичної культури та спорту райдержадміністрації.

Організація навчально-виховного процесу в ЦДЮТ здійснюється за такими напрямками: художньо-естетичний, фізкультурно–спортивний, науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий (рис. 3). У центрі дитячої та юнацької творчості працюють 32 гуртки, якими охоплено 492 учні.

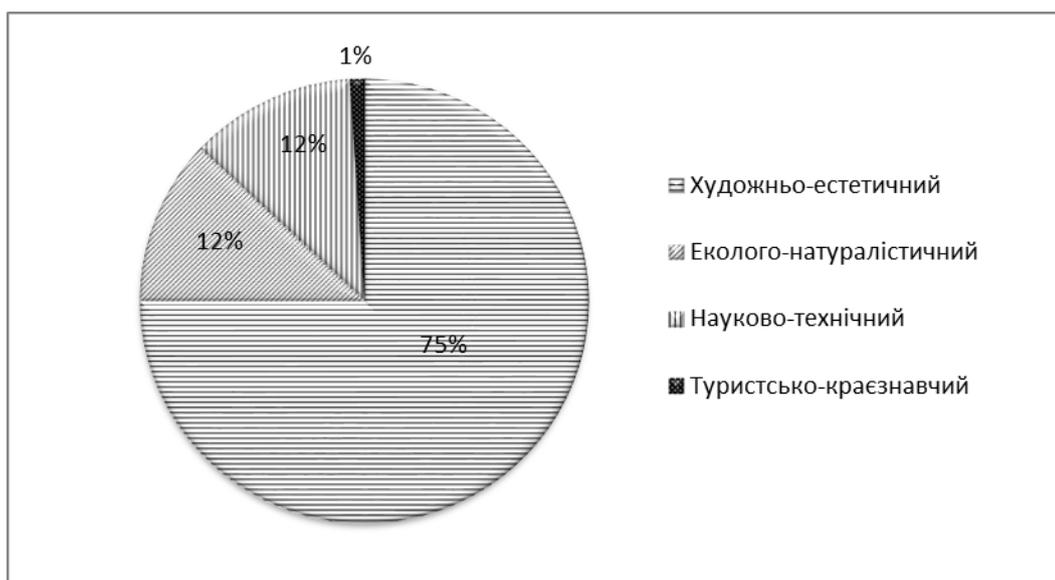

Рис. 3. Охоплення дітей Богодухівського району напрямками позашкільної освіти у 2012/2013 навчальному році (побудовано автором за даними [2])

Окрім того, на території Богодухівського району розміщена комунальна установа Богодухівський дитячий будинок-інтернат обласного підпорядкування, обласний навчально-виховний комплекс, Богодухівський професійний аграрний ліцей та медичний коледж [1].

Погіршення соціально-економічної ситуації в Україні з 2014 року не може не позначитись і на сфері освіти. Тому перспективними є дослідження тенденцій розвитку та територіальних особливостей освітньої сфери сільських районів Харківської області.

Список використаних джерел: 1. Богодухівська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bogodukhiv.rda.gov.ua> 2. Що зроблено: Богодухівщина 2009-2013 рр. – Богодухів, 2014. – 58 с. 3. Що зроблено: Харківщина 2013 р. – Х.: «Бліц-принт», 2014. – 183 с.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ГОСПОДАРСТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У загальноукраїнському контексті Закарпатська область завжди вирізнялася специфікою суспільного розвитку. Незмінний тренд природного приросту населення перманентно коригований трудовою міграцією, індикативно віддзеркалений високими підприємницькими ініціативами населення й посилений географічним розташуванням регіону. Специфіка агрокліматичних умов, характеру підстилаючої поверхні області та її природно-ресурсного потенціалу, апріорі визначають її аграрну спеціалізацію. Тим більше, що 63 % населення проживає в селах, а 24 % усіх зайнятих у господарстві області працюють у сільському господарстві.

Традиційно у галузевій структурі сільського господарства області завжди левову частку займала продукція тваринництва. Проте, прослідковуємо тенденцію швидкого зростання обсягів продукції рослинництва. Виробництво основних видів продукції рослинництва за 2010–2013 рр. збільшилось у всіх категоріях господарств. Особливо виділяються соняшник з темпами зростання 431 % і зернові культури з темпами 127 %. Варто відзначити, що урожайність сільськогосподарських культур також щороку зростає. Помітний вплив на покращення урожайності має завезення нових продуктивних сортів продукції рослинництва з країн Європи, а також використання зарубіжного досвіду ведення сільського господарства. Тобто, відбувається інтенсифікація сільськогосподарського виробництва.

За 2012–2013 рр. поголів'я худоби та птиці зросло у всіх категоріях господарств, за виключенням скотарства, яке скоротилось на 3,5 тис. голів. Найвищий абсолютний приріст характерний для птахівництва та вівчарства. Інноваційним видом сільського господарства в області виступає розведення страусів.

Виробництво основних видів продукції тваринництва характеризувалося висхідними тенденціями (табл. 1). Кількість виробників сільськогосподарської продукції в області за період незалежності теж зросла, і лєвова частка тут належить господарствам населення.

Сільськогосподарське виробництво за суб'єктами господарювання доволі диференційоване: сільськогосподарські підприємства сконцентровані в Ужгородському та Мукачівському районах, а господарства населення в Тячівському, Хустському та Іршавському районах.

Виробництво основних видів продукції тваринництва у % до рівня 2005 р. [3]

Рік	М'ясо, %	Молоко, %	Яйця, %	Вовна, %
2010	111,4	99,0	106,2	114,7
2013	131,6	103,6	113,0	113,6

У галузевій структурі зайнятості промисловість області поступається сільському господарству. Одним з провідних показників, які характеризують рівень розвитку промисловості є індекс обсягу промислової продукції, який після зростання у 2010 р. практично стабілізувався на рівні 2008 року (рис.1).

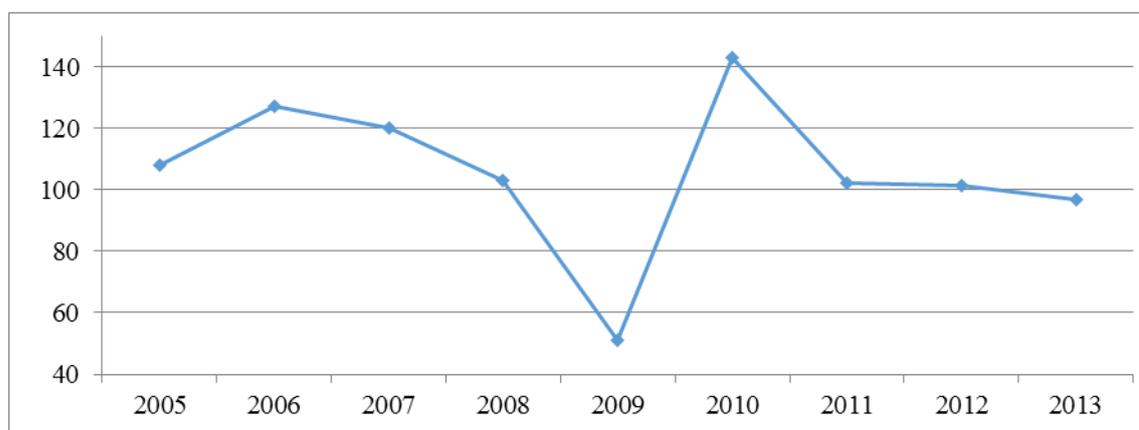

Рис. 1. Індекси обсягу промислової продукції Закарпатської області (до попереднього року; відсотків) (складено за джерелом [2])

Свого часу значний та позитивний вплив на господарство Закарпатської області, а особливо її промисловість мало створення СЕЗ «Закарпаття» та впровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності. Пожвавлення господарства області, зумовлене імплементацією інвестиційних проектів, відобразилось позитивно на розвитку промислових галузей, збільшенні обсягів реалізованої продукції промисловості, створенні нових робочих місць.

Обсяги реалізованої продукції промисловості за 2010-2013 рр. збільшились на 2,95 млн. грн, або на 142 %. Основними галузями промислового виробництва, які зайняли чільне місце в структурі обсягу реалізованої промислової продукції були машинобудування (45 %), виробництво та розподілення електроенергії, води та газу (16 %), харчова промисловість (11%) та хімічна та нафтохімічна промисловості (7 %) (рис. 2).

Неухильно зменшується частка продукції харчової та легкої промисловості у структурі обсягу реалізованої продукції. Зниження купівельної спроможності населення та цінова конкуренція з боку імпорту європейського «секонд-хенду» та дешевих виробів з Китаю визначають спадні тенденції галузі. Харчова галузь потерпає внаслідок розвитку так званого натурального господарства населення. Зростання обсягів продукції машинобудування та хімічної промисловості, які переважно працюють за рахунок іноземних інвестицій часів створення СЕЗ,

доводить ефективність впровадження форм міжнародного економічного співробітництва. До слова, іноземні інвестиції в економіку області мають стійкий тренд до зростання і за 2010-2014 рр. збільшилися на 73,8 млн. дол. США і станом на 01.01.2014 р. становили 437,5 млн. дол. США [1].

Рис. 2. Структура обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності, 2013 р. (складено за джерелом [2])

Відносно сприятливий інвестиційний клімат в області має вираження у постійно зростаючих обсягах приватного будівництва.

Закарпатська область характеризується територіальними відмінностями промислового розвитку. Концентруються промислові підприємстві у містах Ужгороді та Мукачеві, Ужгородському, Виноградівському та Тячівському районах. А підприємства з інноваційною діяльністю зосереджені виключно в Ужгородському та Мукачівському районах (у зоні дії СЕЗ).

Таким чином, трансформація господарства Закарпатської області на сучасному етапі має прояв у:

- інтенсивному землекористуванні, впровадженні інноваційних видів тваринництва;
- інерційному функціонуванні промислових підприємств, створених чи модернізованих ще у період створення СЕЗ «Закарпаття»;
- інвестиційній привабливості регіону;
- зростаючих обсягах приватної забудови, які «ґрунтуються» на активних просторових переміщеннях населення за кордон у пошуках заробітку;
- зростанні приватної підприємницької ініціативи місцевого населення.

Список використаних джерел: 1. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.stat.uz.ua/about/about.html> 2. Промисловий комплекс Закарпаття / під ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород: Державна служба статистики, 2013. – 79 с. 3. Сільське господарство Закарпаття / під ред. В.І. Онофрія. – Ужгород: Державна служба статистики, 2012. – 51 с.

ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХІМІКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НІМЕЧЧИНИ

Завдяки постійно зростаючому населенню світу і певним демографічним тенденціям, погіршенню екологічної ситуації та загостренню інших глобальних проблем людства, попит на продукцію хіміко-фармацевтичної промисловості в світі останніми десятиліттями (і навіть століттями) стійко зростає. Фармацевтична галузь виступає нині як один з важливих секторів світової економіки, який серйозно впливає на стан справ у інших сферах: медицині, страховому бізнесі, фінансах, сільському господарстві, військовій справі тощо. Значний прогрес у розробках та дослідженнях в області біотехнологій і нанотехнологій стає стимулом для розвитку фармацевтичної промисловості в усьому світі [1].

Зважаючи на таке особливе значення хіміко-фармацевтичної промисловості в житті світової спільноти, вона стає об'єктом вивчення дослідників різних галузей знань. Так, теоретичні та практичні питання функціонування і розвитку хіміко-фармацевтичної промисловості розглядають такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як Н.В. Алісов, В.Л. Багірова, Є.Г. Овчаров, М. Гетьман, Б.П. Громовик, Н.С. Мироненко, І.О. Родіонова, О.М. Тищенко, О.Г. Чернова та інші.

За даними «IMS Health» до 2017 р. обсяг світового фармацевтичного ринку складе близько 1,2 трлн. дол. США. Прогнозується, що середньорічні темпи приросту провідних європейських ринків фармацевтичної продукції в 2015–2017 рр. будуть на рівні 2,1 %, і до кінця 2015 р. загальний обсяг фармацевтичних ринків країн цього регіону складе понад 240 млрд. дол. США [2]. Одним із провідних учасників світового фармацевтичного ринку є німецька хіміко-фармацевтична промисловість. Німеччину протягом останніх десятиліть називають «аптекою світу». Обсяг фармацевтичної продукції ФРН в імпорті багатьох країн світу, у т. ч. й України, зростає з кожним роком.

Німеччина є одним із історичних лідерів фарміндустрії. В цій країні в місті Дармштадт в 1668 р. була заснована перша фармацевтична компанія світу – «Мерк». Саме тут розпочалося фабричне виготовлення морфіну, хініну, а також випуск аспірину. До першої світової війни Німеччина посідала перше місце у світовій фармпромисловості, даючи близько 20 % світового виробництва медикаментів. Пізніше центр світової фармацевтичної промисловості перемістився в США. Але і в наші часи Німеччина залишається важливим осередком з розробки нових лікарських форм та їх випуску і реалізації [2].

Серед факторів, що найбільш суттєво впливають на розвиток фармацевтичної промисловості Німеччини, слід назвати:

- історичні фактори (постійні війни протягом XVII-XX ст. зі значною втратою людей та вдала «патентна» політика держави у цій галузі промисловості);

- демографічні фактори (країна має найбільше за чисельністю населення в Європі (82 млн. осіб), середня тривалість життя за останні 20 років зросла на 4 роки для жінок і на 5 років для чоловіків, низька народжуваність і низька смертність, що обумовлює таке явище як «старіння населення» (як зверху, так і знизу);

- соціальні фактори (поширення серед населення Німеччини свідомого ставлення до свого здоров'я);

- економічні фактори (з кожним роком доходи населення зростають, що дозволяє витратити більше коштів на інноваційні та високотехнологічні медикаменти. Також сюди слід віднести такий фактор як поліпшення транспортної доступності та високий розвиток НДДКР);

- наукові фактори (значне влиття коштів у науково-дослідницьку базу фармацевтичної промисловості, за обсягами яких Німеччина посідає перше місце у світі. Так, у 2014 р. на науково-дослідницькі роботи ФРН виділила близько 5,7 млрд. євро) [1].

Німеччина є четвертим у світі (після США, Японії та Китаю) та першим у Європі фармацевтичним ринком за обсягами реалізованої продукції (рис. 1–2). Країна володіє не лише досвідом і традиціями фармацевтичного виробництва, але й є інноваційним центром світу, де розробляються нові ліки, удосконалюються ті, що вже зарекомендували себе на світовому ринку.

Незважаючи на повільне зростання ринку в останні роки і зростаючу конкуренцію з боку виробників дженериків лікарських засобів (дженериками називають більш дешевші аналоги існуючих сертифікованих ліків), Німеччина залишається важливим ринком експорту інноваційних лікарських засобів.

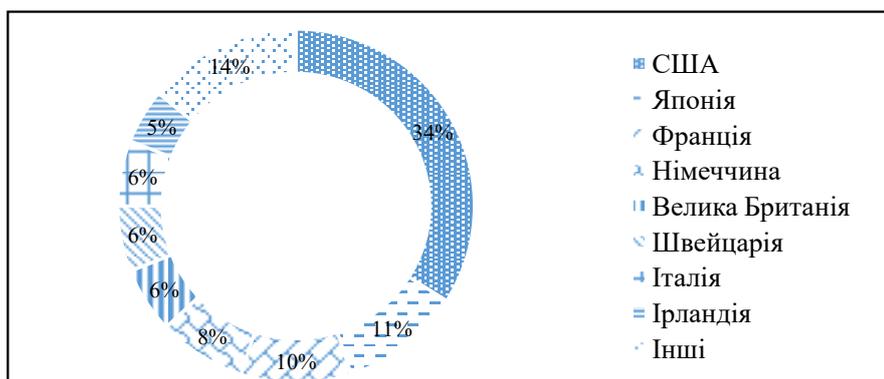

Рис. 1. Структура хіміко-фармацевтичної промисловості за країнами у 2013 р. (побудовано автором за даними [5])

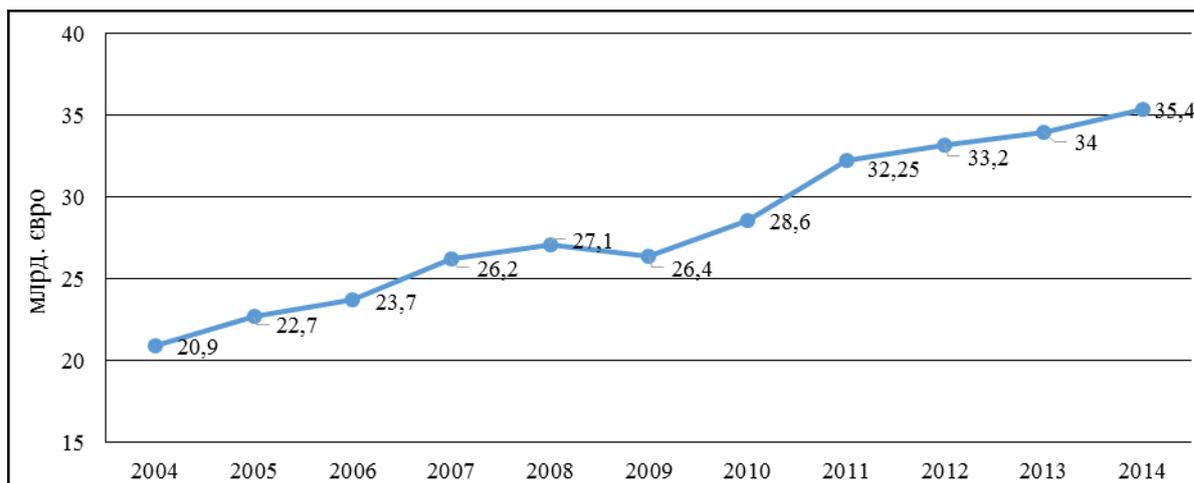

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації хіміко-фармацевтичної продукції Німеччині за період 2004-2014 рр. (побудовано автором за даними [5])

Економіка Німеччини є значною мірою експортозалежною, тому глобальна економічна криза 2008-2009 рр. зробила на неї значний вплив (рис. 2). Уряд Німеччини у 2010 р. ввів обмеження на ціноутворення ліків і поставив певні обмеження на торгівлю фармацевтичною продукцією. Ці обмеження скоротили доходи і рентабельність німецьких компаній.

Основними країнами-імпортерами фармпродукції Німеччини є США (5,7 млрд. євро), Ірландія (4,5 млрд. євро), Нідерланди (4,1 млрд. євро). Для порівняння: обсяг імпорту ліків з Німеччини до України складає близько 40 млн. євро [4].

На фармацевтичному ринку Німеччини домінують кілька великих компаній (ТНК), з якими співіснують багато інших швидко зростаючих малих і середніх підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші фармацевтичні компанії Німеччини [5]

Назва корпорації	Загальнорічний оборот, млн. євро
Bayer	18000
Boehringer Ingelheim	14700
Merck KGaA	10300
Sandoz	5,1

Bayer – найпотужніша ТНК Німеччини, що входить до 10-ти найбільших фармацевтичних компаній світу. Штаб-квартира знаходиться в місті Леверкузен. Підприємства концерну розташовані в 60-ти країнах світу [1].

Boehringer Ingelheim – німецька фармацевтична компанія, заснована у 1885 р. Компанія нараховує 140 філій по всьому світу і понад 46 тис. працівників. Ключовими напрямками роботи компанії є препарати, що застосовуються при захворюваннях органів дихання, серцево-судинних захворюваннях, хворобі Паркінсона, ВІЛ, тромбоемболії, цереброваскулярних, онкологічних захворюваннях, діабеті та гепатиті [2].

Merck KGaA – найстаріша в світі фармацевтична і хімічна компанія, заснована в 1668 р. Штаб-квартира знаходиться в Дармштадті. У Північній Америці відома як EMD. Діяльність підприємств групи Мерк, розташованих по всьому світу, здійснюється у двох основних напрямках – фармацевтичному та хімічному [2].

Sandoz – фармацевтична компанія, що спеціалізується на виробництві дженериків. Компанія «Сандоз» нараховує понад 24 тис. співробітників і представлена в 140 країнах світу, в т.ч. Канаді, США, Австралії, Аргентині, Чехії, Англії, Франції, Іспанії, Росії та інших [1].

Німецька фармацевтична промисловість є однією з найефективніших в світі. Вона використовує найновітніші технології для дослідження, розробки, виробництва та реалізації ліків. Інновації німецької фармацевтичної промисловості є підґрунтям розвитку фармацевтичної промисловості більшості країн світу. Тому вивчення передових технологій, структурних особливостей та аспектів розвитку фармацевтичної промисловості є актуальним на даному етапі розвитку світового суспільства.

Список використаних джерел: 1. Лин А.А. Фармацевтический рынок: фундаментальные особенности / А.А. Лин, С.В. Соколова // Проблемы современной экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mecopomy.ru/art.php?nArtId=41182>; 2. Офіційний сайт інформаційно-аналітичної компанії IMS Health [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imshealth.com/portal/site/imshealth>; 3. Тищенко А.Н. Социально-экономическое значение и характерные черты фармации / А.Н. Тищенко, А.В. Доровский // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2013. – № 3. – 95 с.; 4. Фармацевтическая промышленность и глобальное здравоохранение: факты и цифры. – IFRMA. Аналитическо-статистический сборник. – Москва: 2012. – 88-92 с. 5. The Pharmaceutical Industry in Germany // The Association of Research-Based Pharmaceutical Companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vfa.de/en/download-manager/_the-pharmaceutical-industry-in-germany.pdf

УДК 911.3

К.Ю. Заховаєва, Ю.І. Кандиба

zahovaeva_katyusha@mail.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Інноваційно-інвестиційна діяльність – здійснення капітальних вкладень в процеси інноваційної діяльності підприємств з метою отримання кінцевого результату інновації, приносить дохід і соціально-економічний корисний ефект [1].

Наукові дослідження в галузі формування і розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності на регіональному рівні, зокрема у Харківській області,

свідчать про її вагомий вплив як інноваційного центру держави. Дана тенденція, що зберігається протягом багатьох десятиріч, можлива завдяки розвиненій високотехнологічній індустрії та зосередженому в регіоні потужному інтелектуальному потенціалу.

У структурі інноваційно-активних промислових підприємств переважає переробна промисловість (170 одиниць) та машинобудування (59), також високі показники у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (34), гумових, пластмасових виробів, неметалевої мінеральної продукції (23), машин і устаткування, не віднесених до інших устаткувань (23) (рис. 1).

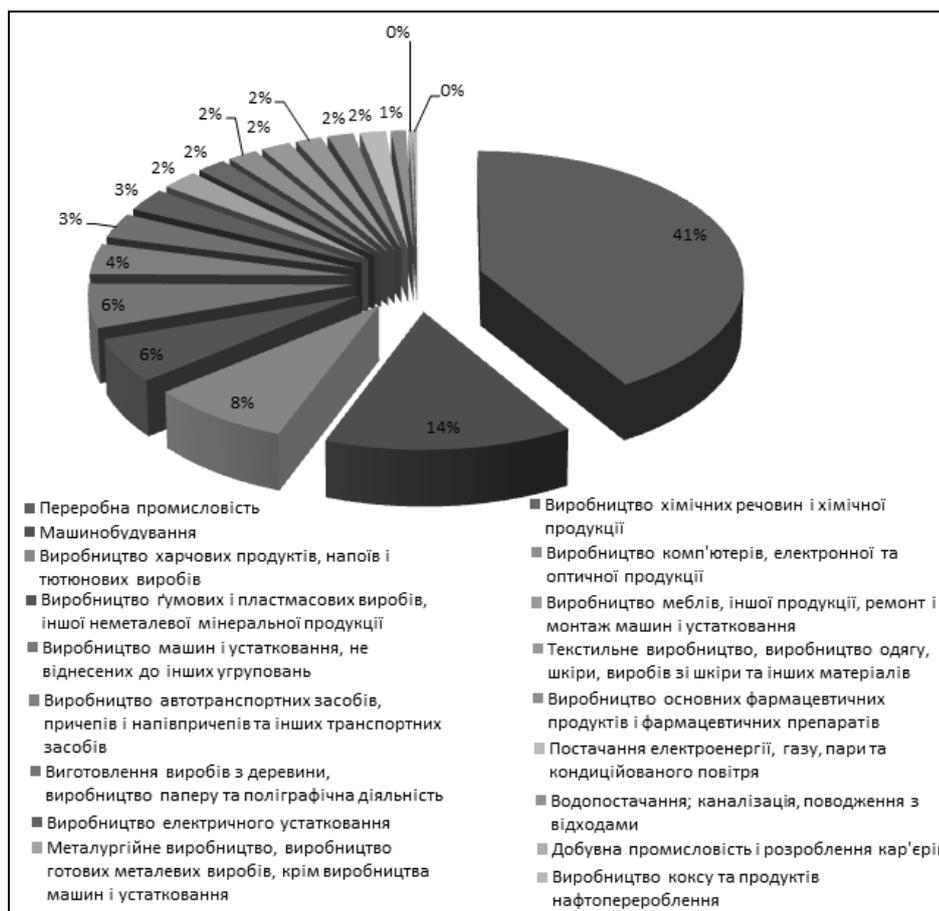

Рис. 1. Структура інноваційно-активних промислових підприємств за видами діяльності у 2013 р. (побудовано за даними [3])

На підприємствах промисловості зосереджено більше третини прямих інвестицій області. Пріоритетними для залучення прямих інвестицій в область є підприємства, основним видом економічної діяльності яких є: фінансова діяльність, харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, що зумовлює структуру інноваційно-активних підприємств. Зауважимо, що ці галузі є такими, для яких характерні недовгострокові інвестиції, а спрямовані більше на швидке отримання прибутку. Інноваційна активність підприємств сільськогосподарської продукції є запорукою високих прибутків регіону, адже готова продукція дорожча за сировину [2].

Протягом 2010–2012 рр. зростав рівень впровадження нових технологічних процесів, у тому числі маловідходних та ресурсозберігаючих, а у 2013 р. цей

показник скоротився на 51,5% з 943 у 2012 р. до 375 у 2013 р. через економічну кризу в країні. Менш інтенсивно відбувалося освоєння інноваційних видів продукції, з яких виокремлюють види машин, устаткування, приладів, апаратів. Їх динаміка відповідає попередньому показнику, рівень освоєння виробництва інноваційних видів продукції знизився з 276 до 246, що не є критичним.

Щодо динаміки фінансування інноваційної діяльності в Харківській області, тут спостерігається певна розбіжність у показниках, як в різні періоди, так і за різними джерелами інвестицій. Найпотужнішими джерелами фінансування інвестиційної діяльності є власні інвестори, їх позначки значно вищі за інші, а найнижчі показники у вітчизняних та іноземних інвесторів (рис. 2).

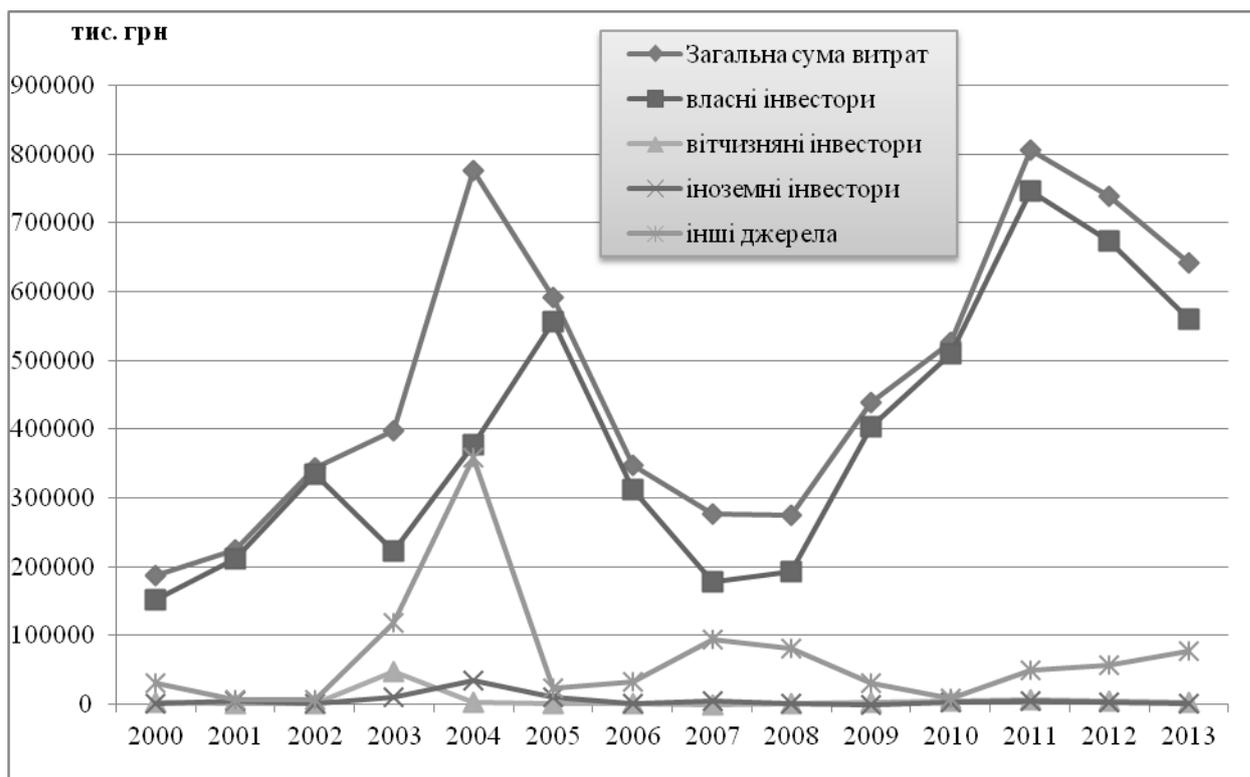

Рис. 2. Динаміка фінансування інноваційної діяльності в Харківській області за 2000–2013рр. (побудовано за даними [3])

Це означає, що інвестиційний клімат інноваційної діяльності в Харківській області є ще не досить сприятливим, але має перспективи розвитку. Для залучення інвестицій до інноваційної діяльності необхідно брати до уваги важливість цієї компоненти економічного потенціалу регіону.

Інвестиційний клімат Харківщини є досить привабливим для іноземних компаній. Крім фінансової діяльності, харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів, пріоритетними для залучення прямих інвестицій в область є підприємства, основним видом економічної діяльності яких є: фінансова діяльність, харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, операції з нерухомістю, оптова торгівля та посередництво у торгівлі, целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа.

станом на 01 січня 2013 року, що на 21,9 % менше обсягів інвестицій на початок 2012 року, і в розрахунку на душу населення складає 795,7 дол. США [4].

Отже, Харківський регіон є одним з найбільш розвинених в Україні в інноваційно-інвестиційному напрямі завдяки високому розвитку науки та інновацій, значній кількості інвестиційно привабливих промислових підприємств. Але для регіону також характерні проблеми, пов'язані з загальнодержавною економічною кризою, привабливістю в першу чергу недовгострокових інвестицій. Через це такі унікальні потенційно конкурентоспроможні наукові досягнення, як розщеплення атома, створення найпотужнішого радіотелескопу, вироблення монокристалів тощо не знаходять належного використання. Розв'язання цих проблем можна досягти шляхом залучення лише довгострокових інвестицій.

Список використаних джерел: 1. Милюткина Н. Теоретические подходы к исследованию инновационно-инвестиционной деятельности // Актуальные проблемы науки, экономики и образования XXI века: материалы II Международной научно-практической конференции, 5 марта – 26 сентября 2012 года : в 2-х ч. Ч.1 / отв. ред. Е.Н. Шереметьева. – Самара: Самарский институт (фил.) РГТЭУ, 2012. – 384 с. 2. Олійник В. Інвестиційно-інноваційна діяльність в регіонах України та показники її активності й інтенсивності / В. Олійник, О. Топчієв // Часопис соціально-економічної географії : міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 4 (1). – С. 95–101. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/> 4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>

УДК 911.3

П.О. Кафтанова

polinakaftanova@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Г.О. Кулешова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

МІСЦЕ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ СЕРЕД РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Підприємництво відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку не лише окремих регіонів України, а й держави в цілому. Не виключенням є і Харківська область. Розвиток малого підприємництва сприяє досягненню соціальної стабільності, збільшенню кількості робочих місць та скороченню показників безробіття, зростанню доходів населення регіону. Саме малим підприємствам, як рушійної сили економіки приділяється значна увага, оскільки порівняно із великими підприємницькими структурами малі підприємства є більш гнучкими, швидше реагують на зміни економічних умов та споживацького попиту, мають жорсткі бюджетні обмеження і є більш прибутковими [1].

© Кафтанова П.О., 2015

Аналіз розвитку малого підприємництва в Харківській області свідчить, що за кількістю малих підприємств у 2013 р. область посіла п'яте місце серед регіонів України, поступившись лише м. Києву (82973 одиниць), Донецькій (27041 одиниць), Дніпропетровській (26651 одиниць), Одеській (25039 одиниць) [4]. В Харківській області функціонує 24883 малих підприємств, що складає 95,4 % від загальної кількості підприємств області.

Важливим показником розвитку малого підприємництва є кількість малих підприємств (м. п.) у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. У Харківській області у 2013 р. цей показник становив 91 м. п. на 10 наявного населення, тоді як в середньому по Україні він становив 82 м. п. на 10 тис. осіб.

Дана ситуація свідчить про сприятливі умови для розвитку малого підприємництва в регіоні.

Серед регіонів України Харківська область посідає 4 місце за кількістю м. п. на 10 тис. осіб наявного населення. Її випереджають м. Київ, який є лідером серед регіонів України за цим показником, а також Одеська та Київська області (рис. 1).

Досить важливим показником розвитку малого підприємництва є рівень зайнятості населення, тобто співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих та найманих у малому підприємстві. Це характеризує ступінь використання трудових ресурсів та ситуацію на ринку робочої сили, що спостерігається в малому бізнесі. Слід зазначити, що зайнятими працівниками у малому підприємстві вважається населення, яке виконує будь-яку оплачувану роботу, а також має роботу, але тимчасово не працює через хворобу, страйк чи відпустку. До цієї категорії належать і ті, хто зайнятий неповний робочий день. Тоді як найманими працівниками у малому підприємстві вважається те населення, яке працює за трудовим договором на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності, виду діяльності та господарювання або у фізичної особи на постійній основі [1, 2].

Усього у сфері малого бізнесу з урахуванням найманих працівників у Харківській області у 2013 р. працювала майже третина від зайнятого населення регіону (28,5%) або 123850 осіб. З них на мікропідприємствах налічувалося 49634 найманих працівників, що складає 11,4%. Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах становила 130141 осіб, що на 6 291 особу більше, ніж найманих працівників [3].

Харківська область за кількістю найманих та зайнятих працівників на малих підприємствах у 2013 р. зайняла четверте місце після таких регіонів України, як Донецька, Дніпропетровська області та м. Київ (рис. 2). Це можна пояснити тим, що м. Харків є містом-мільйонером, де зосереджена значна частка економічно активного населення, а Харківська область як промислово розвинений регіон має потужний сектор малого бізнесу.

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у Харківській області у 2013 р. становив 40664,5 млн. грн., що складає 25% від загального обсягу реалізованої продукції регіону [3].

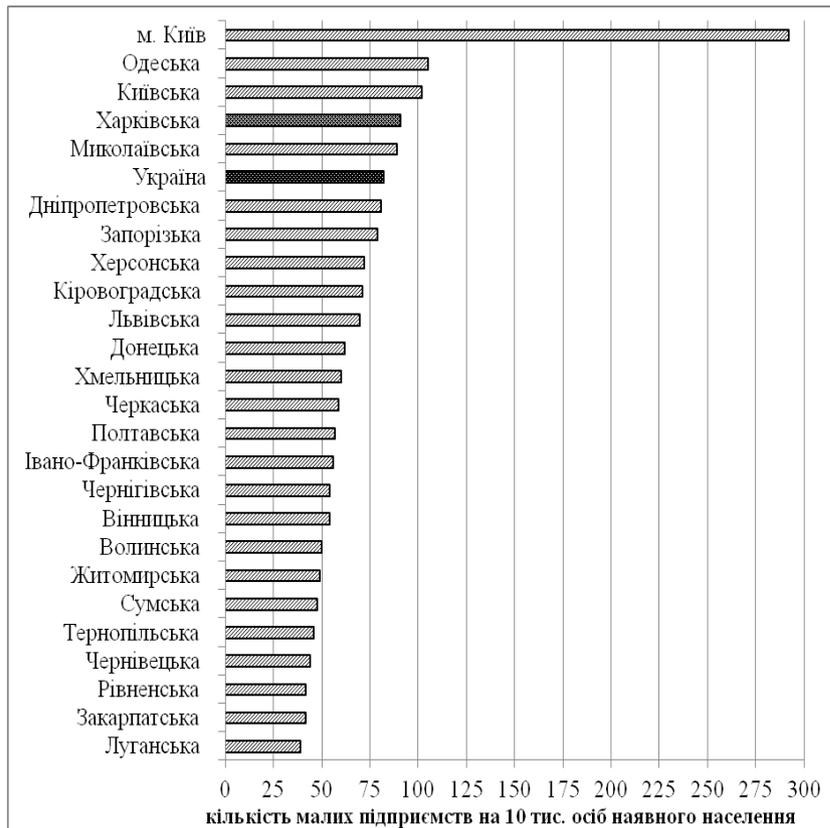

Рис. 1. Місце Харківської області серед регіонів України за кількістю малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2013 р. (побудовано автором за даними [4])

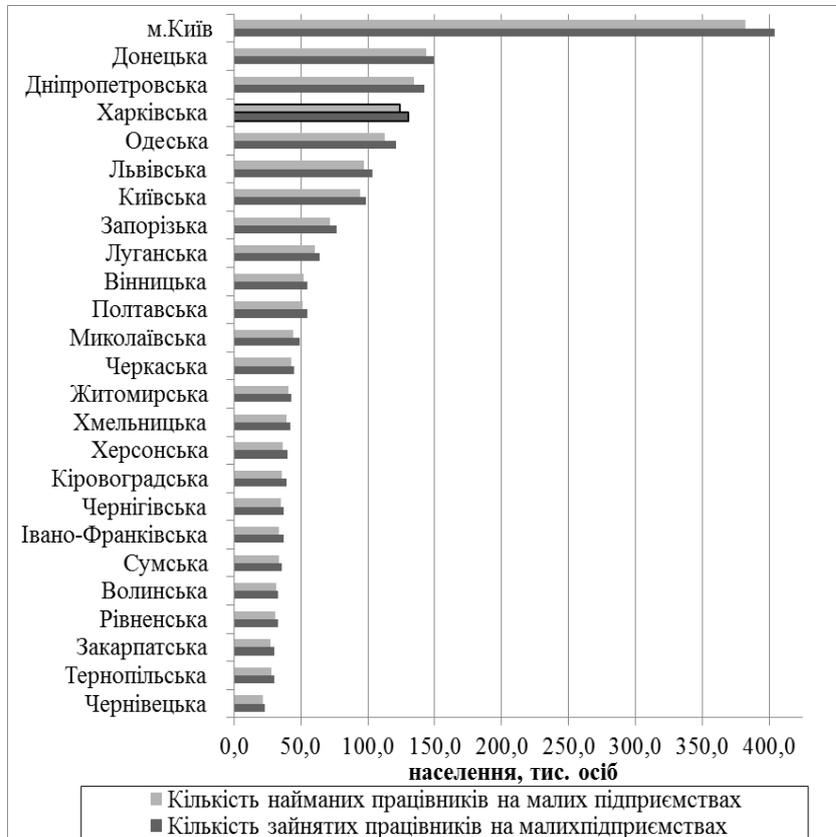

Рис. 2. Місце Харківської області серед регіонів України за кількістю найманих та зайнятих працівників на малих підприємствах у 2013 р. (побудовано автором за даними [4])

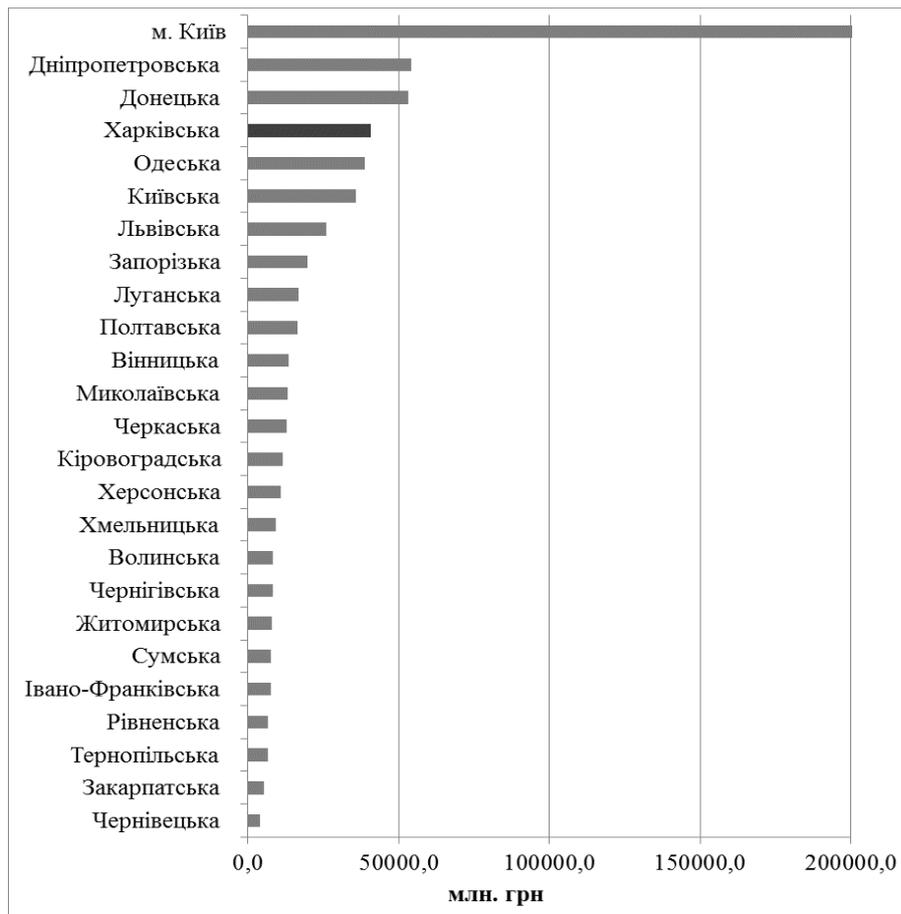

Рис. 3. Місце Харківської області серед регіонів України за обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у 2013 р.
(побудовано автором за даними [4])

За даним показником область посіла четверте місце серед регіонів України після м. Києва та Дніпропетровської й Донецької областей (рис. 3). Значний обсяг реалізованої продукції малих підприємств в області свідчить про суттєвий внесок малого бізнесу у формування валового регіонального продукту.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що Харківська область є одним із лідерів серед регіонів України за показниками розвитку малого підприємництва. В цілому регіон має досить потужний економічний та трудовий потенціал, що сприяє функціонуванню малих підприємств. Проте існує низка проблем, що гальмують розвиток малого бізнесу. Необхідним є проведення комплексного суспільно-географічного дослідження малого підприємництва в Харківській області, зокрема виявлення його просторово-часових особливостей з метою прогнозування подальших перспектив його розвитку.

Список використаних джерел: 1. Варналій З.С. *Мале підприємництво: основи теорії і практики* / З.С.Варналій. – [4-те вид.]– К.: Т-во«Знання», КОО, 2008. – 302 с. 2. Волкова О.В. *Ринок праці: навч. посіб.* / О.В. Волкова – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 624 с. 3. *Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>. 4. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства система охорони здоров'я відіграє важливу роль у забезпеченні населення високого рівня та якості життя, кваліфікованими та своєчасними медичними послугами тощо. Зараз Україна опинилася в складних політичних та соціально-економічних умовах, але для досягнення у подальшому стабільного економічного зростання, розбудови соціально орієнтованої економіки, гідного рівня життя своїх громадян, створення ефективної системи соціального захисту населення, необхідна перебудова та реорганізація більшості соціальних державних інститутів, більш активне впровадження інноваційно-інвестиційної діяльності. Не стала винятком і система охорони здоров'я, яка потребує докорінних змін – в територіальному, економічному, соціальному аспекті як на державному, регіональному, так і на місцевому рівнях [1]. Для деяких регіонів України вже розроблено проект реформи системи охорони здоров'я. Одним із лідерів з реформування галузі охорони здоров'я є Харківська область.

Першочерговими завданнями реформування медичної галузі України є створення нової моделі фінансування галузі, автономія медичних закладів у використанні коштів, передача державних закупівель міжнародним організаціям (таким як ООН та ЮНІСЕФ) тощо [4].

У державному бюджеті 2015 року видатки на охорону здоров'я становлять 59,6 млрд. грн. (на 3,9 млрд. грн. більше, ніж у 2014 році). Враховуючи нову модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин, на функціонування закладів охорони здоров'я Харківської області передбачено медичну субвенцію обсягом 2955,4 млн. гривень, що на 280,6 млн. більше обсягу 2014 року [4].

Отже, суспільно-географічне дослідження регіональної системи охорони здоров'я на прикладі Харківської області є актуальним і своєчасним.

За даними Департаменту охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації у 2013 році у Харківській області функціонувало 205 закладів охорони здоров'я, серед яких 64 заклади по районах області, 69 закладів, підпорядкованих Департаменту охорони здоров'я Харківської міської ради, 66 закладів – Департаменту охорони здоров'я ХОДА, 6 закладів – МОЗ України. Усі заклади охорони здоров'я комунальної форми власності, за винятком одного закладу, що підпорядкований Департаменту охорони здоров'я ХОДА та 6 закладів безпосереднього підпорядкування МОЗ України, які є державною формою власності [3].

За профільним спрямуванням медичну допомогу та медичні послуги населення Харківської області може отримати у 25 центральних районних та 22 міських лікарнях, 7 пологових будинках, 8 спеціалізованих лікарнях, зокрема ДЗ «Український медичний центр акушерства, гінекології та репродуктології МОЗ України, Обласна клінічна травматологічна лікарня, Обласний клінічний центр урології та нефрології ім. В.І. Шаповала, 3 клініках науково-дослідних інститутів та ВУЗів (НДІ гігієни праці та профзахворювань Харківського національного медичного університету (ХНМУ), Центр серцево-судинної хірургії МОЗ України, Науково-практичний медичний центр ХНМУ), 4 дитячих міських лікарнях, 3 психіатричних та психоневрологічних лікарнях, 2 дитячих обласних лікарнях, обласній лікарні, міській лікарні швидкої медичної допомоги, госпіталі для інвалідів Вітчизняної війни та ін.

На початок 2014 року у Харківській області працювало 32 центри первинної медико-санітарної допомоги, 331 амбулаторія загальної практики-сімейної медицини та 398 ФАПів по районах області. Територіальний розподіл цих закладів представлений на рис. 1 та 2. Із числа всіх амбулаторій 298 (90%) є відокремленими структурними підрозділами, у тому числі 251 – сільських та 47 – міських [3].

У 2013 році в Харківській області кількість лікарів (без зубних техніків) становила 12 540 осіб. В цілому за останні 5 років у Харківській області спостерігається тенденція щодо зменшення їх кількості. Найбільш відчутне скорочення відбувалося у 2012 році, що пов'язано з економічною кризою та скороченнями робочих місць. Від загальної кількості лікарів Харківської області – 2595 пенсійного віку, що становить 20,7 %, по медичних закладах районів області – 615 осіб пенсійного віку. Забезпеченість населення Харківської області лікарями становить 57,6 лікарів на 10 тис. населення.

В цілому по Харківській області укомплектованість лікарями (штатних посад фізичними особами) у 2013 р. становила 79,25 %, по медичних закладах районів області – 71,88 %. Слід звернути увагу на те, що в цілому по області зберігаються низькі показники укомплектованості (менше 60 %) штатних посад фізичними особами за такими спеціальностями як лікарі з функціональної діагностики, що становить 59,2 %; нефрологи – 57,1 %; дієтологи – 57,1 %; лікарі-імунологи – 54,9 %; патологоанатоми – 51,8 % та ін.

Серед загальної кількості лікарів в цілому по області 8656 осіб або 69,0 % мають кваліфікаційну категорію, що дещо вище у порівнянні з відповідним показником по Україні (67,6 %), Вищу категорію мають 36,58 % лікарів, I категорію – 22,81 %, II категорію – 9,63 %. По медичним закладам районів області цей показник становить 15,11 % (1895 лікарів).

Кількість середнього медичного персоналу в Харківській області у 2013 році становила 21449 осіб, серед якого 35,45 % (7609 осіб) – в медичних закладах районів області. Забезпеченість населення середнім медичним персоналом в цілому по області становить 78,61 осіб на 10 тис. населення, по медичним закладам районів області – 58,65.

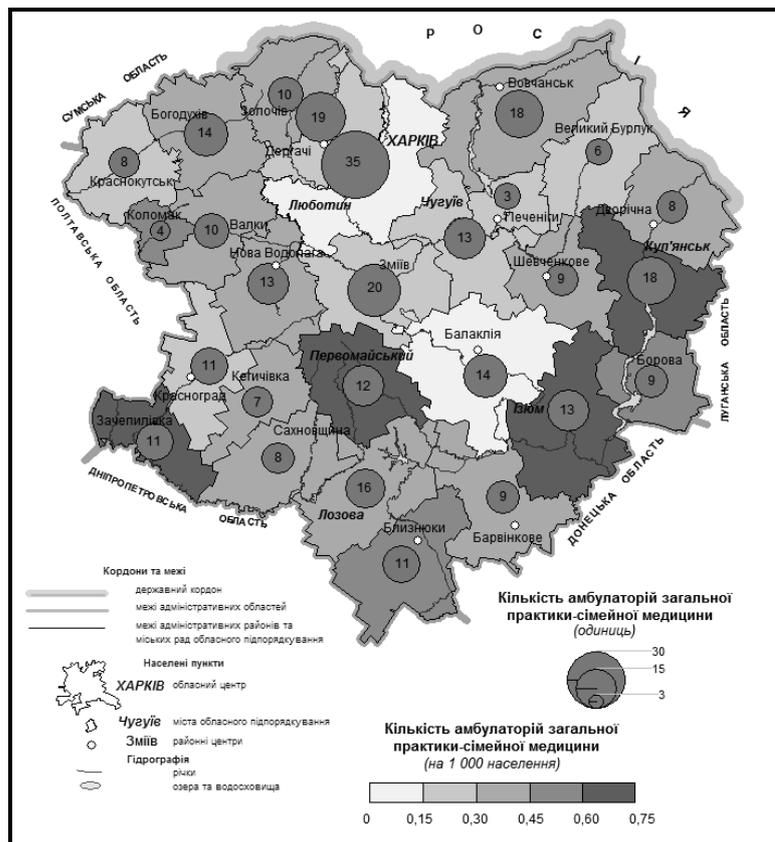

Рис. 1. Кількість амбулаторій загальної практики-сімейної медицини в розрізі районів Харківської області, 2013 р. (побудовано за даними [3])

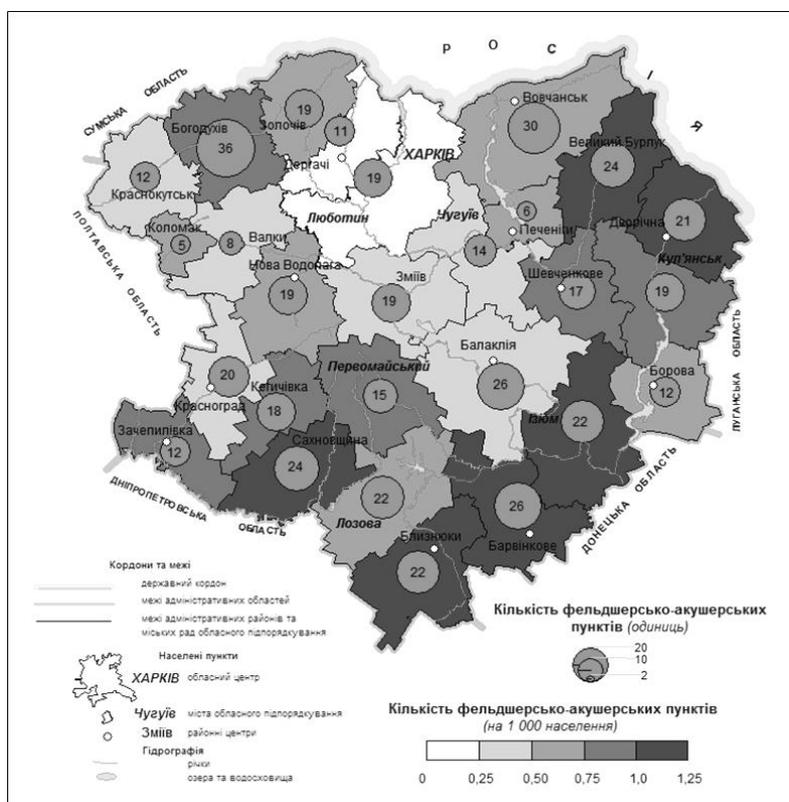

Рис. 2. Кількість фельдшерсько-акушерських пунктів в розрізі районів Харківської області, 2013 р. (побудовано за даними [3])

На початок 2014 року в бюджетних закладах охорони здоров'я області на 23591,75 штатних посадах працювало 20696 молодших спеціалістів з медичною освітою. Показник укомплектованості молодшими спеціалістами з медичною освітою у Харківській області нижчий (90,92) за відповідний показник по Україні (95,8). Показник забезпеченості населення молодшими спеціалістами з медичною освітою у 2013 році становить 75,85 на 10 тис. населення, що також нижче в порівнянні з показником по Україні (89,05).

У 2013 році в цілому по Харківській області в медичних закладах функціонувало 20941 стаціонарне ліжко, забезпеченість ними населення становила 76,7 ліжок на 10 тис. осіб (по Україні – 80,5). Показник забезпеченості стаціонарними ліжками на рівні районів та міст Харківської області суттєво відрізняється.

В структурі ліжкового фонду Харківської області переважають терапевтичні (12,7 %), хірургічні для дорослих (7,5 %), психіатричні (психоневрологічні) для дорослих (11,25), неврологічні для дорослих (7,2 %), педіатричні (соматичні) (5,2 %), туберкульозні для дорослих (4,7 %), травматологічні для дорослих (4,2%), кардіологічні для дорослих (4,1 %) та ін. [3].

Отже, комплексний суспільно-географічний аналіз показників медичної галузі Харківської області, дозволив виявити особливості сучасного стану, ключові проблеми та тощо. Таким чином, серед пріоритетних напрямів регіональної політики у системі охорони здоров'я Харківської області можна назвати вирішення кадрових диспропорцій та питань соціального захисту медичних працівників, подальшу модернізацію регіональної сфери охорони здоров'я відповідно до норм чинного законодавства, покращення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, особливо в сільській місцевості, подальша реорганізація мережі дільничних лікарень, оптимізація роботи ФАПів, створення єдиного медичного інформаційного простору з організацією персоніфікованого медичного обліку тощо.

Список використаних джерел: 1. Немець Л.М. Медична галузь Харківської області: територіальні особливості, проблеми та шляхи вдосконалення (суспільно-географічні аспекти): [монографія] / Немець Л.М., Баркова Г.А., Немець К.А. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 224 с. 2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>. 3. Офіційний сайт Департаменту охорони здоров'я Харківської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/uk/mainmenu/index/id/121>. 4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trustworthy10.rssing.com/browser.php?indx=6572985&item=6442>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Трудові ресурси регіону включають ту частину працездатного населення, яка володіє фізичною силою та розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення трудової діяльності, та задіяна на даний час у трудовому процесі. Трудоресурсний потенціал є поняттям ширшим і визначається як сукупність реальних та потенційних якісних і кількісних характеристик працездатного населення, які використовуються або можуть бути використані в процесі праці.

До основних чинників, які впливають на формування (відтворення) та використання трудоворесурсного потенціалу регіону відносяться такі: *демографічні* (вікова та статевая структура населення, середній вік жителів, рівні народжуваності та смертності населення, його природний рух, стан здоров'я); *соціально-економічні* (рівень освіти та професійно-кваліфікаційної підготовки фахівців, рівень оплати праці, потреба в робочій силі, умови праці, рівень механізації та комп'ютеризації праці, використання гнучких форм зайнятості тощо); *соціально-психологічні* (мобільність робочої сили, трудова міграція, підприємницька мотивація тощо). Важливим є *макроекономічне середовище* використання трудоворесурсного потенціалу, яке характеризують запроваджені механізми господарювання (ринковий, планово-адміністративний), розвиток різних форм господарювання, структурні зрушення в економіці, запровадження інноваційної моделі розвитку господарства, інвестиційна привабливість.

Розглянемо демографічні та соціально-економічні чинники формування та використання трудоворесурсного потенціалу Рівненської області.

Визначальне місце у відтворенні праце ресурсного потенціалу регіону належить демографічним факторам. Показник природного приросту населення Рівненщини у 2013 році склав 3,5 осіб на тис. жителів і був найвищим серед всіх регіонів України при показнику природного скорочення в державі -3,1 осіб на тис. жителів. Отже, на фоні загальнодержавного показника депопуляції населення з 1991 року у Рівненській області зберігається природний приріст населення, тобто сприятлива демографічна ситуація для формування трудоворесурсного потенціалу. Населення працездатного віку в регіоні складає 68,2 %. Чисельність економічно активного населення у віці 15-70 років складає близько 66 % і 70 % по відношенню до працездатного віку.

Рівненська область характеризується відносно сприятливою для

відтворення робочої сили статеві-віковою структурою населення. Так, частка дітей і підлітків в області є найвищою серед регіонів України і дорівнює 21%. Населення у віці 16–59 років складає 62 %, понад 60 років – 17 %. Відсоток населення похилого віку в області досить значний, але він є одним з найнижчих серед регіонів України, яка в цілому характеризується дуже несприятливою віковою структурою населення з переважанням частки дітей і підлітків над часткою осіб пенсійного віку. У статевій структурі населення області жінки переважають чисельність чоловіків на 50 тис. осіб.

Значна частина населення Рівненської області, як і у більшості західних областей України, проживає в сільській місцевості – 52,2 %. Трудоресурсний потенціал жителів сільської місцевості області є значним. Частково він реалізується через неформальну зайнятість в особистих селянських господарствах, а також зайнятість у фермерських господарствах, де чисельність працівників зростає.

На рівень реалізації трудоресурсного потенціалу регіону впливають міграційні процеси. Сальдо міграцій Рівненщини у 2013 році складало – 0,8 осіб на тис. жителів [2]. Міграційні процеси в області переважають у міждержавному вимірі: вони у 4,5 рази більші, ніж міжрегіональна міграція. Безробітні молоді люди та кваліфіковані працівники, серед яких багато людей з вищою освітою, від'їжджають за кордон у пошуках роботи, як правило, виконуючи некваліфіковані роботи в будівництві, сільському господарстві та сфері обслуговування, які оплачуються значно вище, ніж в Україні висококваліфіковані.

Соціально-економічні чинники використання трудоресурсного потенціалу регіону не є сприятливими. Зокрема, Рівненська область характеризується досить низьким рівнем соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності. Середня заробітна плата на Рівненщині у 2013 році становила 3020 грн. [2]. Цей показник на 500 гривень був нижчим від загальноукраїнського, проте найвищий у Західному регіоні. В реальному житті працівники отримують меншу суму, тому що для вирахування рівня середньої зарплатні беруться показники не реальної заробітної плати, яку отримує працівник, а тієї, яку йому нарахували без вирахування податків (це складає 18–20 % заробітної плати). Окрім того до уваги приймаються показники з установ, де працює більше 10 осіб.

У регіоні має місце незадовільна якість освітньо-професійної підготовки фахівців, тому випускникам відмовляють у робочому місці на підставі низької кваліфікації та невідповідності професійних знань потребам робочого місця, що є наслідком навчання по застарілих кваліфікаційних технологіях.

У 2014 році соціально-економічна ситуація в Рівненській області характеризувалась наступними рисами. В регіоні мало місце збільшення показників економічного розвитку, зокрема виробництво промислової продукції зросло на 3,6 %, сільськогосподарської – на 5,5 %. Водночас на 6,1 % зменшилась номінальна заробітна плата працівників та на 11 % зросла заборгованість по виплаті заробітної плати. Водночас на 27 % зросли ціни.

Це свідчить про негативну динаміку соціально-економічних процесів, що пов'язані із зайнятістю на ринку праці. Рівень зареєстрованого безробіття населення в області у 2014 році становив 2,5 % (у структурах служби зайнятості було зареєстровано 18 тис. населення) [3].

Загалом демографічні та соціально-економічні чинники формування та використання праце ресурсного потенціалу Рівненщини є відносно сприятливими для функціонування регіонального ринку праці. Вагомими є демографічні чинники, що формують потужний трудовий ресурсний потенціал. На відміну від загальноукраїнських показників позитивним фактором є переважання чисельності молодого населення над пенсіонерами, що свідчить про перспективність відтворення працересурсного потенціалу. Соціально-економічні фактори на Рівненщині не є сприятливими, адже в регіоні не відбувається збільшення виробничих потужностей та кількості робочих місць. Досить незначними є суми інвестицій в регіон. Незважаючи на те, що деякі чинники сприяють залученню капіталу для здійснення інвестицій (низька вартість праці, розмір ринку), інші чинники (низький захист інвестицій, рівень банківських послуг, корупція) знижують інвестиційну привабливість Рівненщини.

Очевидно, що ґрунтовне дослідження чинників формування і використання трудових ресурсного потенціалу Рівненщини є важливим суспільно-географічним завданням з огляду на необхідність розробки заходів з оптимізації ситуації щодо використання робочої сили на регіональному ринку праці.

Список використаних джерел: 1. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушній, Н.І. Мезенцева. – Київ: ДП «Прінт-сервіс», 2014. – 132 с. 2. Головне управління статистики Рівненської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>. 3. Соціально-економічний розвиток регіонів України. Січень-грудень 2014. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Департамент економіки регіонів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndc-ipr.com.ua/pages/1/semonitor.html>

УДК 911.3

В.О. Лозицька

SoleilV@i.ua

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА НЕВІДПОВІДНОСТІ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Пропозиція робочої сили та потреба в ній є важливими складовими ринку праці. Пропозицію складають особи, які потребують працевлаштування, за певну оплату. Вона формується населенням працездатного віку, особами, молодшими від працездатного віку, особами пенсійного віку. Попит

виражається загальною кількістю робітників, службовців і спеціалістів різних професій і спеціальностей, які в даний період потрібні на вільні робочі місця і вакансії. Незважаючи на позитивні тенденції на ринку праці Харківської області, проблемою залишається значна невідповідність попиту і пропозиції робочої сили в професійно-кваліфікаційному і територіальному аспекті та невідповідність рівня кваліфікації спеціалістів вимогам сучасного ринку праці.

Для ринку праці Харківської області характерним є перевищення пропозиції робочої сили над попитом, а такі процеси у сфері зайнятості погіршують соціально-економічний стан області та рівень життя населення. Тому розв'язання зазначеної проблеми, що існують на ринку праці, сприятиме ефективному використанню трудового потенціалу суспільства та, як наслідок, економічному зростанню.

Динаміка попиту на працю та її пропозиції протягом 2005–2014 років свідчить про поступове зменшення показників (рис. 1), найбільша відповідність зареєстрована у 2013 році, коли Харківська область знаходилася на 4 місці серед регіонів України за кількістю вакансій [2].

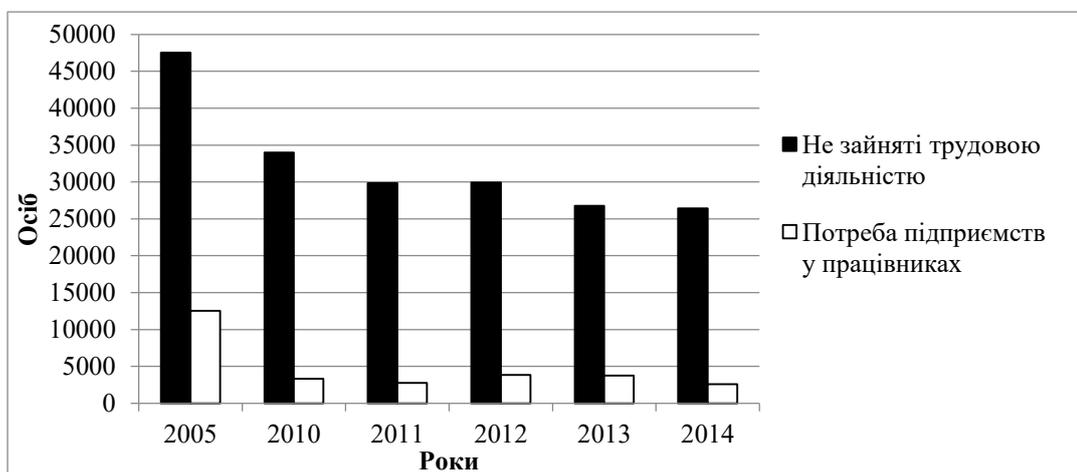

Рис. 1. Динаміка попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці Харківської області (побудовано автором за даними [1])

Відбувається зменшення безробітних осіб, проте це не стабілізує ситуацію попиту та пропозиції на ринку праці і залишається висока невідповідність, оскільки кількість робочих місць також скорочується.

За видами економічної діяльності найбільша кількість зареєстрованих безробітних в сільському, лісовому та рибному господарстві, пов'язана зі значним скороченням сільськогосподарських підприємств та низькою ефективністю використання працересурсного потенціалу в районах з аграрною спеціалізацією. Потреба ж у працівниках даної галузі складає лише 202 особи, що у відношенні до попиту складає лише 2,6%.

Досить висока пропозиція робочої сили і в промисловості, зокрема переробній, оптовій та роздрібній торгівлі та ремонті, проте попит на робітників даних галузей є значно вищим, оскільки Харківська область є потужним промисловим регіоном з розвинутою сферою обслуговування, особливо в галузі торгівлі.

Найвища відповідність попиту і пропозиції зареєстрована у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності, де відношення складає 70,5 %, а кількість працевлаштованих на початок 2014 року досягло 2336 осіб [4].

Рис. 2. Попит та пропозиція робочої сили за видами економічної діяльності на ринку праці Харківської області на початок 2014 року (побудовано автором за даними [4])

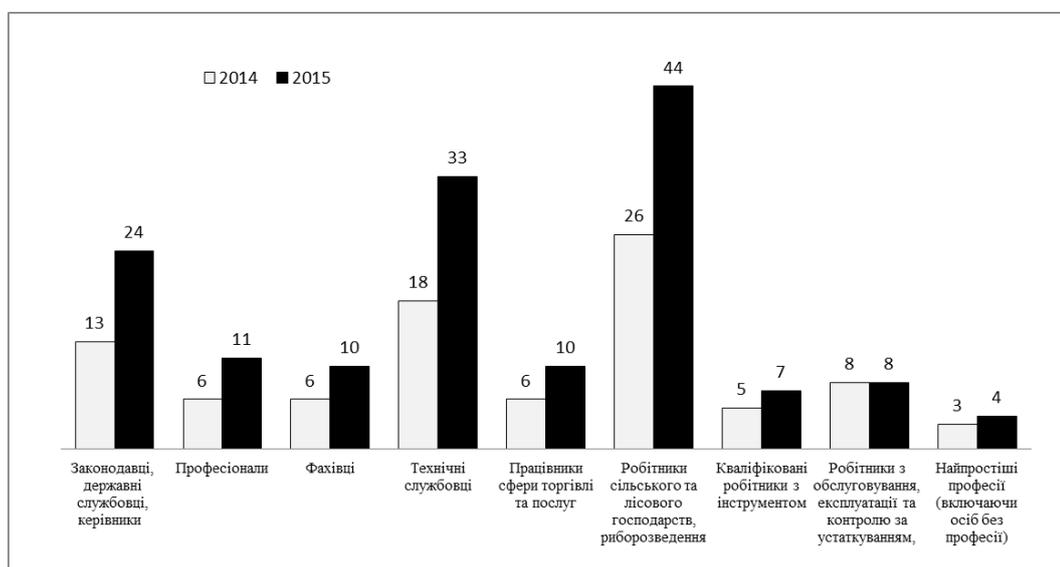

Рис. 3. Кількість претендентів на 1 вакансію станом на початок року, осіб (побудовано автором за даними [2])

Внаслідок цього серед професійних груп спостерігалось значне навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне місце.

Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) по Харківській області збільшилось на чотири особи, у порівнянні з 2013 роком, і

на кінець 2014р. становило 9 осіб, а на початок 2015 року зріс до 12 осіб. Найвище навантаження на місце робітників сільського, лісового та рибного господарства – це кваліфіковані робітники, показник яких зріс до 44 осіб на 1 вакансію у 2015 році, у порівнянні з 2014. Висока конкуренція на посаду технічних службовців, особливо службовців, що зайняті в бібліотеці, на пошті та подібними роботами, на третьому місці законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі) претенденти яких досягають більше 13 осіб, що є вищим ніж середній показник на початок 2015 року. Цей показник має дуже велике коливання у районах області. Найвища конкуренція на ринку праці зафіксована у м. Люботин – на одне вільне робоче місце – 67 бажуючий, тоді як у м. Харкові – 4 особи [1].

Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, станом на початок 2015 року становила 2,9 тисячі та, у порівнянні з даними на початок 2014 року, скоротилася на 25 % [3]. У Харкові в 2014 році збільшилася кількість вакансій з окладами, що перевищують мінімальний. Середня зарплата в Україні – 3320 гривень, в Харківській області – 2950 гривень в місяць, при цьому безпосередньо в Харкові рівень середнього доходу близький до 4 тисяч гривень. До служби зайнятості звертаються в основному підприємства, де невисокі оклади, і вони потребують, в першу чергу, операторів машинних установок, робітників різних кваліфікацій [2].

Досить важливою проблемою, яка потребує свого вирішення залишається існування значних диспропорцій між попитом на робочу силу та її пропозицією. Для Харківської області основними напрямками роботи в цьому напрямку має стати ґрунтовна професійна орієнтація та розвиток регіональних ринків праці області.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики в Харківській області. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/> 2. Офіційний сайт харківського регіонального центру зайнятості. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/kha/control/uk/statdatacatalog/list> 3. Офіційний сайт Харківської обласної ради. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua/> 4. Статистичний щорічник. Харківська область у 2013 році/ за ред. О.Г. Мамонтової, І.Г. Наумова. – Х.: Головне управління статистики в Харківській області, 2014. – 535 с.

ГЕОГРАФІЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Активізація участі України в процесах євроінтеграції, розбудова міжнародних транспортних коридорів зумовлює високу актуальність питання розвитку національного ринку транспортно-логістичних послуг. Послуга в узагальненому розумінні – це деяка дія, що приносить користь споживачу. Вона, як продукт праці, має споживчу вартість, і це визначає її товарний характер, здатність бути реалізованою споживачами [2, с. 156]. Транспортно-логістична послуга – це комплекс логістичних операцій, таких як інтер- і мультимодальні перевезення, завантажування та розвантажування, складування та зберігання вантажів, їх обробка (комплектація, консолідація) тощо. За цих умов виробникам товарів економічно недоцільно займатися питаннями їх доставки, оскільки цю функцію ефективніше виконуватимуть спеціалізовані транспортно-логістичні фірми, які в логістичній літературі називають ще компаніями з фізичного розподілу або аутсорсингу [4, с. 49].

Національний класифікатор України КВЕД серед видів економічної діяльності не виділяє логістичних послуг [1]. Транспортно-логістичним послугам у КВЕДі відповідає секція Н (Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність), зокрема такі її групи: вантажний залізничний транспорт; вантажний автомобільний транспорт, надання послуг перевезення речей; вантажний морський транспорт; вантажний річковий транспорт; вантажний авіаційний транспорт і космічний транспорт. Складським послугам відповідає розділ 52 (Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту). Кур'єрським послугам і послугам експрес-пошти відповідає розділ 53 (Поштова та кур'єрська діяльність).

Вважаємо доцільною таку класифікацію транспортно-логістичних послуг [5]: транспортні послуги, митні та брокерські послуги, страхування вантажів, складські послуги, кур'єрські послуги, супровід вантажів, експрес-пошта. У свою чергу, транспортні послуги поділяються на: вантажні автомобільні перевезення, морські перевезення, мультимодальні перевезення, вантажні залізничні перевезення, повітряні перевезення, експедиторські послуги, вантажовідправники, вантажні міські перевезення, послуги перевезення небезпечних вантажів, вантажні перевезення річковим транспортом. У Західному регіоні України (рис. 1) найбільша кількість логістичних фірм здійснює вантажні автомобільні перевезення, а також надає послуги вантажовідправлення та експедиторські послуги. Переважаюча

кількість логістичних фірм зосереджена у місті Львові, а також в містах Рівне та Луцьк. У Волинській області, крім Луцька, виділяються логістичні центри – міста Ковель, Нововолинськ, Любомль, Камінь-Каширський, Устилуг. У Закарпатській області можемо виділити такі логістичні центри: Ужгород, Мукачево, Хуст, Іршава, Свалява, Берегове. Найбільші логістичні центри в Івано-Франківській області – Івано-Франківськ, Калуш, Долина, Вигода. У Львівській області, крім Львова, виділяються міста Дрогобич, Червоноград, Городок, Жовква. У Рівненській області логістичні центри – Рівне, Здолбунів, Дубно, Костопіль. У Тернопільській області головними логістичними центрами є Тернопіль, Чортків, Кременець. У Хмельницькій області слід відзначити міста Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Старокостянтинів, Шепетівка. У Чернівецькій області виділяються міста Чернівці, Сторожинець, Хотин.

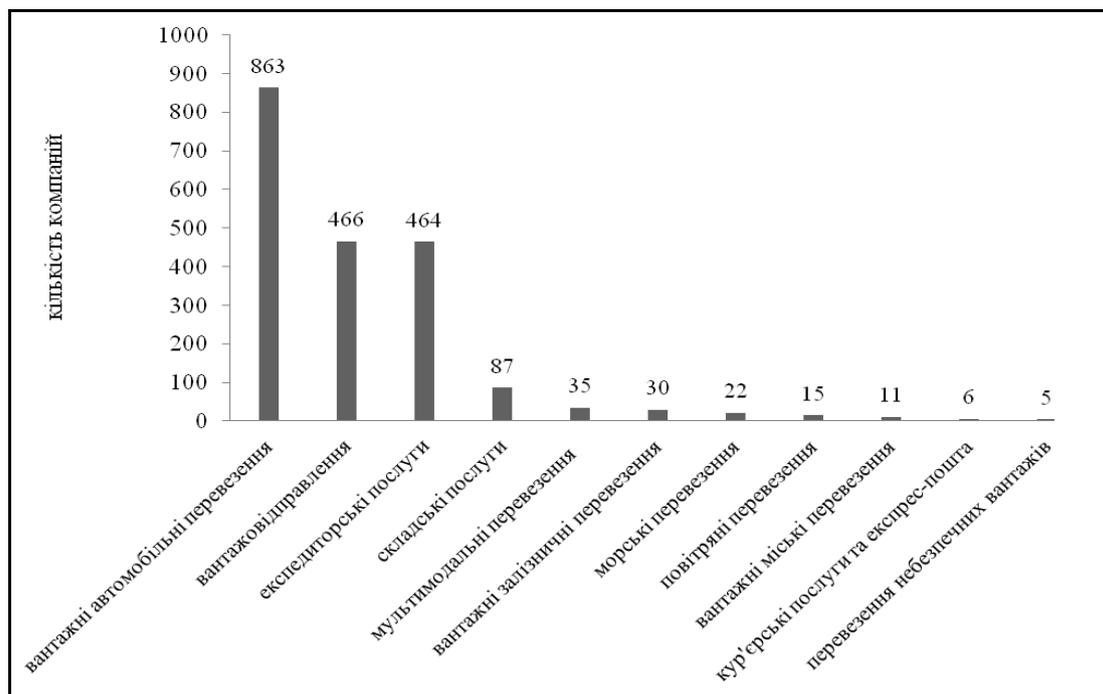

Рис. 1. Структура геологістичних послуг в Західному регіоні України

На нашу думку, слід окремо виділити комплексні послуги, які надають логістичні оператори. Перелік логістичних операторів, які надають логістичні послуги в Західному регіоні України, представлено у таблиці 1. Логістичні оператори – це логістичні компанії, які надають комплекс послуг своїм клієнтам. Досвідчений оператор може залучати інших підрядників для виконання поставлених цілей. Крім цього, логістичні оператори укладають угоди, в основному, на середньо- та довгостроковий період та намагаються бути основним (єдиним) виконавцем для свого замовника. Логістичні оператори готові делегувати своїх окремих спеціалістів на підприємство-замовник для максимально ефективної координації їх спільної діяльності. Логістичні оператори і логістичні компанії, у будь-якому разі, намагаються чітко реагувати на вимоги підприємств-замовників і постійно покращувати якість обслуговування, керуючись в своїй діяльності основними принципами логістики [3].

Головні логістичні оператори Західного регіону України

Логістичний оператор	Сегмент ринку транспортно-логістичних послуг	Населені пункти, в яких знаходяться представництва логістичного оператора
Українські вантажні кур'єри	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	обласні центри
Орлан-Транс	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	Львів
Укрінтеравтосервіс	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	Львів
ICT-Захід	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	Львів, Луцьк, Рівне, Тернопіль, Ужгород, Івано-Франківськ
Kuehne&Nagel	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	Львів
Raben-Україна	Міжнародні і внутрішні перевезення вантажів	Львів, Хмельницький
DHL	Експрес-доставка	обласні центри
UPS	Експрес-доставка	обласні центри
FedEx	Експрес-доставка	Івано-Франківськ, Луцьк, Львів, Рівне, Дубно, Костошль, Тернопіль, Ужгород, Хмельницький, Чернівці
Кур'єрська авіапошта України	Експрес-доставка	обласні центри
ACD	Експрес-доставка	Львів, Луцьк, Івано-Франківськ, Рівне, Тернопіль, Ужгород, Чернівці, Хмельницький, Кам'янець-Подільський
Нова Пошта	Експрес-доставка	Більше 300 відділень в усіх областях

Висновки. У Західному регіоні України найбільша кількість логістичних фірм здійснює вантажні автомобільні перевезення, а також надає послуги вантажовідправлення та експедиторські послуги. Загалом найбільша кількість логістичних фірм зосереджена у місті Львові, а також в містах Рівне і Луцьк. Важливе місце у структурі логістичних послуг посідають комплексні послуги, які надають логістичні оператори.

Список використаних джерел: 1. Національний класифікатор України [Електронний ресурс]: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/pereliki-/128651.html>. 2. Пономарьова Ю.В. Логістика: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с. 3. Руденко Г.Р. Аналіз ринку логістичних послуг в Україні [Електронний ресурс]: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream>. 4. Смирнов І.Г., Косарева Т.В. Транспортна логістика: навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с. 5. Транспортно-інформаційний сервер [Електронний ресурс]: <http://uk.lardi-trans.com>.

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Авіаційний транспорт – зручний і швидкий засіб переміщення на великі відстані. Він має можливість налаштовувати і розвивати зв'язки практично з усіма державами. Головні переваги авіації: швидкість, можливість відправлення пасажирів та вантажів у важкодоступні райони, цілорічна тривалість функціонування. Саме тому більшість пасажирських перевезень та перевезень товарів із невеликим строком зберігання на значні відстані здійснюються авіаційним транспортом. Серед недоліків авіаційного транспорту, виділяється велика собівартість переміщення, сильна залежність від погодних умов.

Питанням авіаційного транспорту України займалися такі науковці, як О.А. Борисюк [1], В.Г. Дідик [2], І.М. Дудник [3], Ю.Є. Пащенко [4] тощо. Наприклад, О.А. Борисюк досліджує регіональні авіатранспортні системи України. В.Г. Дідик виділив формальності правового регулювання повітряної галузі в ЄС та в Україні. І.М. Дудник визначив методичні особливості дослідження регіональних авіатранспортних систем. У роботах Ю.Є. Пащенко проаналізовано основні риси розвитку транспортного комплексу України, авіаційного транспорту зокрема.

До авіаційного транспорту належать підприємства, які перевозять вантажі і пасажирів, проводять сільськогосподарські роботи та аерофотозйомку, а також аеродроми, аероклуби, аеропорти, системи контролю повітряного руху, транспортні засоби, ремонтні авіазаводи, навчальні заклади тощо.

Авіаційний транспорт має ключове значення у міжнародному сполученні України, найбільше на західному, східному та південному напрямках, та у межах національної авіатранспортної мережі, на таких напрямках, як: захід-схід (Львів – Дніпропетровськ, Львів – Харків). Особливості авіатранспорту (швидкість та комфорт) обумовлює пріоритети розвитку надалі.

Найбільші аеропорти України – Київ і Бориспіль (Київ), Дніпропетровськ, Одеса, Львів та Харків. Також в Україні нараховується більше сотні аеродромів, серед них 32 належать до цивільної авіації. Найбільшого значення набувають перельоти через м. Київ, до якого належить майже шоста частина всіх пасажирських перевезень авіацією. Регулярне пряме міжнародне авіасполучення здійснюється з містами Північної Америки та Європи: Нью-Йорком, Лондоном, Римом, Мадридом, Віднем, Москвою, Парижем, Мюнхеном, Франкфуртом-на-Майні, Берліном, Амстердамом тощо. У курортний період задля забезпечення перевезення збільшеного туристичного

поток з України діє чартерне сполучення до курортних країн Азії та Африки.

Загалом в Україні станом на 2015 р. здійснювали перевезення близько 20 українських авіакомпаній. Компанія «Міжнародні авіалінії України» (МАУ) є головним міжнародним авіаційним перевізником з України. Близько 10 інших українських авіакомпаній теж здійснюють чартерні та регулярні, внутрішні та міжнародні пасажирські авіарейси.

Рис. 1. Динаміка перевезень пасажирів та вантажів за період 1980 – 2014 рр. (побудовано автором за даними [5])

Динаміку перевезення пасажирів авіаційним транспортом можна поділити на декілька етапів:

- 1980–1988 стабільний рівень пасажирських перевезень на рівні 12–13 млн. пасажирів;
- 1988–1990 поступове зростання пасажирських перевезень до 15 млн внаслідок поступової відкритості Радянського союзу;
- 1990–1993 катастрофічне падіння обсягів пасажирських перевезень внаслідок економічної кризи, що охопила пострадянські країни у 90-ті роки минулого століття;
- 1993–2000 період застою у пасажирському авіатранспортному сполученні, воно фактично не розвивалося;
- 2000–2008 поступове рівномірне збільшення пасажирських перевезень на авіаційному транспорті внаслідок сталого розвитку української економіки у ці часи;
- 2008–2009 – всесвітня економічна криза захлиснула сталий розвиток обсягів пасажирських перевезень до рівня 2007 р;
- 2009–2013 поступове зростання обсягів перевезень у післякризовий період.
- 2013–2014 різке зменшення пасажиропотоку внаслідок анексії Криму та військового конфлікту на сході України, коли було втрачено або зруйновано декілька важливих аеропортів.

Варто сказати, що переважна частина пасажиропотоку авіаційного транспорту в Україні належить до зовнішніх, міжнародних напрямків. Але навіть ті регулярні внутрішні рейси що є, в більшості своїй, відбуваються між Києвом та іншими обласними центрами. Інші рейси між містами України є переважно чартерними, тобто відбуваються нерегулярно, або навіть разово. Також у курортні періоди іноді відкриваються прямі рейси до зон відпочинку: взимку – до карпатських регіонів (Івано-Франківськ, Чернівці тощо), влітку – до приморських регіонів (Одеса).

Через високу вартість повітряний транспорт для вантажних перевезень використовується у значно меншій мірі ніж для пасажирських. Однак незважаючи на це, динаміка перевезень вантажів за досліджуваний період загалом співпадає з динамікою пасажирських перевезень, варто відмітити більш стрімке зростання вантажних перевезень на початку 2000х років. Це пов'язано із тим, що компанія, виробник літаків Антонов, заснувала авіатранспортну вантажну компанію, авіапарк якої склали декілька літаків АН-124 «Руслан» та найбільший літак у світі АН-224 «Мрія».

Серед основних проблем нинішнього стану повітряного транспорту в Україні варто відзначити: слабка інтенсивність внутрішньодержавних перевезень, застарілий парк літаків, термін експлуатації яких може значно перевищувати проектний, більшість аеропортів України не відповідають нинішнім міжнародним вимогам до обладнання, інфраструктури та технічних можливостей аеропорту.

Список використаних джерел: 1. Борисюк О.А., *Регіональні авіатранспортні системи України (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. / О.А. Борисюк., Київ, 2013. – 19 с.* 2. Дідик В.Г., *Правове регулювання транспортних коридорів в Європейському союзі та в Україні (порівняльно-правове дослідження)/ В.А. Андрєєнков, О.М. Григоров, В.Г. Дідик // За заг. ред. к.е.н. В.Г. Дідика., Київ, 2007. – 244 с.* 3. Дудник І.М. *Прогнозування низових суспільно-географічних систем: теоретико-методологічний підхід. Дис. д-ра геогр. наук. – К., 1998. – 493 с.* 4. Пащенко Ю.Є., *Транспортна забезпеченість економічних районів України: Моногр. / Ю.Є. Пащенко, Л.Ю. Потапенко, О.І. Шестак; НАН України. Рада по вивченню продукт. сил України. – К., 2002. – 150 с.* 5. *Офіційний сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>* 6. *Закон України «Про транспорт» від 10.11.1994 № 232/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/232/94/>*

СЕКЦІЯ 3 ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3

І.М. Барило

irina.barilo@mail.ru

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЇ ЯК СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Серед сучасних проблем соціально-економічного розвитку українського суспільства все більшу роль відіграють демографічні процеси. Геодемографічні дослідження є якісно новим явищем, що формується на перетині демографічної та соціально-економічної ситуації в результаті впливу демографічних процесів на розвиток території. Основні геодемографічні тенденції смертності, народжуваності, міграції, старінні населення впливають на соціально-економічний розвиток регіону. На сьогоднішній день аналіз геодемографічних процесів регіонів є досить актуальним, а отже, важливим залишається визначення поняття «геодемографія» як сучасного напрямку суспільної географії.

Геодемографія є новим напрямом географії населення, яка входить в систему основних дисциплін суспільної географії [4]. Геодемографія являється наукою про інтегровані територіальні соціально-демографічні комплекси. Предметна область геодемографії охоплює аналіз територіального розміщення населення, його форми організації та інтегрованість соціально-демографічних комплексів [3]. Витоки геодемографії часто ототожнюють з англійським підприємцем Чарльзом Бутом, який вважається одним з перших у світі дослідників бідності як соціального явища. Він розробив ідею «класифікації кварталів», на прикладі багатомірного класифікації даних перепису населення Великобританії, що вважається першим науковим дослідженням територіальної організації демографічних процесів [5].

Незважаючи на досить тривале використання поняття геодемографія, досі в науці немає єдності в його визначенні. Проведений аналіз підходів до визначення геодемографічного розвитку показує, що однією з причин у відмінності змісту цього поняття пов'язано з визначенням місця геодемографії в системі географічних знань. З одного боку, геодемографія розглядається як особливий розділ географії населення. Геодемографічний розвиток розглядається як спеціальна галузь суспільної географії. Третій підхід представлений у дослідженнях демографів. Геодемографія розглядається як

регіональна демографія, а геодемографічний розвиток як регіональна демографічна ситуація у часовому аспекті.

Найбільш точно визначення поняття «геодемографія», на нашу думку, є визначення російського географа Г.М. Федорова, де геодемографія – наукова дисципліна, яка розвивається на стику ряду суспільних наук, насамперед демографії, економіки та суспільної географії. Вона забезпечує комплексне вивчення регіональних особливостей демографічних процесів в їх обумовленості як внутрішніми (демографічними), так і зовнішніми (економічними, соціальними, етнічними, екологічними, політичними) факторами. Геодемографічні особливості регіонів впливають на напрямки і темпи їх соціально-економічного розвитку, а виникаючі диспропорції між станом населення в регіоні і бажаним регіональним розвитком можуть значно погіршувати актуальні економічні та соціальні проблеми географії [2].

Серед європейських науковців геодемографію ототожнюють з географією населення – «la géographie de la population», «geography of population». Геодемографія – наука, яка вивчає чисельність, склад, відносини, тенденції та рух населення на відповідній території. Предметом вивчення є населення і відносини між ним і природним середовищем [6]. Як правило, на геодемографічні процеси впливають історичний розвиток, стан економіки, культура, соціальний розвиток, що пояснює розвиток населення регіону. Зрозуміло, що геодемографія має предметне методологічне перекриття із демографією та географією населення. У визначенні предметної області геодемографії можуть наголошуватися і переважати ті чи інші аспекти її складових – демографії та географії населення [3].

Геодемографія характеризує населення регіону та його територіальну організацію, виявляє особливості його формування та розвитку. Як галузева суспільно-географічна наука геодемографія включає в себе практично всі територіальні аспекти, пов'язані з населенням. Основні відмінності геодемографії від інших демографічних наук: 1) комплексність (вплив факторів різного напрямку на населення); 2) системність (населення розглядається як підсистема більш загальних систем – суспільства); 3) територіальність (усі демографічні процеси мають просторове відношення один до одного) [3].

В наслідок розвитку геодемографії виникають нові поняття – «геодемографічний стан», «геодемографічна ситуація», «геодемографічний процес», «геодемографічна обстановка» та «геодемографічний розвиток». Поняття використовуються загалом як синоніми (окрім геодемографічного розвитку та процесу з урахування часових особливостей) і відображають комплексну демографічну характеристику населення території в її обумовленості з соціально-економічними чинниками [1].

Таким чином, сучасний розвиток геодемографії, розширення предмет-но-об'єктного поля її дослідження на межі з іншими суспільними науками забезпечують поступове удосконалення наукового апарату на основі понять класичної географії та понять із суміжних наук. Враховуючи різноманіття та неоднозначність поняттєво-термінологічного апарату суспільної географії,

доцільно визначити конкретні основоположні поняття суспільно-географічного дослідження геодемографічної складової.

Список використаних джерел: 1. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Немець К.А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, К.А. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 200 с.; 2. Федоров Г.М. Основы геодемографии: учебное пособие / Г.М. Федоров. – Калининград гос. Ун-тет. – Калининград. – 1983. – С.54; 3. Яворська В.В. Регіональні геодемографічні процеси і Україні: монографія / В.В. Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.; 4. Шаблій О.І. Основы суспільної географії / *Fundamentals of human geography*: підручник для студ. вищих навчальних закладів / О.І. Шаблій. 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.; 5. Gillie A., 'The Origin of the Poverty Line', *Economic History Review*, XLIX/4 (1996), 726; 6. Troy A. *Geodemographic Segmentation* / A.Troy. *Encyclopedia of GIS*. – 2008. – P. 347-355.

УДК 911.3

Ю.О. Горбунова, К.Ю. Сегіда

yuliia_horbunova@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ М. ХАРКОВА

Місто Харків як великий промисловий центр має неоднорідний розподіл населення, що впливає на його розвиток та планувальну систему в цілому. Визначення основних особливостей розміщення населення дає змогу для раціонального планування інфраструктури міста (забудови нових житлових масивів, дитячих садків, освітніх закладів, організації публічних просторів, тощо), виявлення гео-попиту на різні ринки, а також створення кращих умов для його життєдіяльності. Саме тому визначення ареалів концентрації населення міста визначається актуальним. Визначення концентрації населення відбувалось шляхом побудови статистичної моделі методами інтерполяції [1]. Базою даних виступали кількість виборців у розрізі виборчих дільниць [2]. Так як до обраного показнику не відноситься когорта осіб віком до 18 років, було автоматично додана частка осіб цього віку – 17% – до числа виборців кожної дільниці. Окремо зазначимо, що спеціалізовані виборчі дільниці, де компактно зосереджена непостійна кількість населення, тобто лікарні, СІЗО та інші, нами не використовувались. Дані були візуалізовані у вигляді картосхеми, де точковим способом вказані виборчі дільниці, ареальним – зони концентрації населення. За цією картосхемою можемо чітко побачити центри скупчення населення, яким відповідають зони багатоповерхової та громадської забудови – тобто спальні райони міста.

Уся територія міста щільно заселена, утім рівномірність розселення населення у різних районах неоднакова (рис. 1). Простежується загальна тенденція до зменшення населення від центрів концентрації до периферійних районів міста.

Рис. 1. Концентрація нічного населення міста Харкова, 2013 рік
(побудовано автором за даними [2])

Серед адміністративних районів найбільшу концентрацію населення спостерігаємо в Московському та Київському районах, можна сказати, що це ядро концентрації населення. Це пов'язано з промисловою спеціалізацією району (провідними галузями виробництва в районі є машинобудування, ремонт і монтаж машин та обладнання, а також фармацевтичне виробництво), що потребує великої кількості трудових ресурсів, також в Київському районі розміщена достатня кількість освітніх закладів, що приваблює населення (69 навчальних закладів та 21 вищий навчальний заклад).

Окрім ядра, в місті формуються нові ареали концентрації. Один з них знаходиться на межі Ленінського та Держинського району. Історично склалось, що саме Держинський район є найстарішим, отже освоєним здавна, саме тому тут спостерігаємо високу концентрацію населення. Район має розвинуту інфраструктуру та вигідну транспортну розв'язку, також здавна вважався науковим і вузівським центром. В районі знаходяться 17 державних вищих навчальних закладів I–IV рівня акредитації і три приватних вищих навчальних заклади, окрім цього в районі розташовано 58 студентських гуртожитків, отже можна припустити, що в цьому районі концентрується харківська молодь. Ленінський район вважається промисловим, тут сконцентровані такі потужності «Бісквіт-Шоколад», ПАТ «Електромашина», ДП «Харківський завод шампанських вин», ТОВ «ВЕЗА-Україна», ТДВ «РОСС», ПрАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», ТОВ «АСС-Гофропак», ТОВ «Харпластмас» та інші.

Проаналізувавши останні тенденції нових проектів ринку нерухомості міста, можемо спрогнозувати, що цей ареал (Олексіївський) скупчення населення буде розростатися у північно-східному напрямку, і може скласти конкуренцію

Салтівському центру та утворити нове ядро концентрації населення, змінивши при цьому територіальну структуру міста.

Ще один центр концентрації населення знаходиться на межі Комінтернівського та Фрунзенського районів, якому відповідає відносно новий багатоповерховий житловий масив – «Нові Дома». За часи радянської забудови міста, цей масив було орієнтовано на трудові ресурси, оскільки тут розміщені такі заводи як «завод ім. Малишева», «завод ім. Фрунзе» та «Турбоатом». Населення Жовтневого району сконцентровано у невеликому ареалі Холодногірської місцевості, яка є однією із найстаріших. А в Орджонікідзевському районі спостерігаємо тенденцію концентрації населення вздовж лінії метрополітену, яка обслуговує найбільшу індустріальну зону міста. Найменшу концентрацію населення мають периферійні території, оскільки населення тяжіє до розвинутих центрів із кращою інфраструктурою.

Отже, система розселення міста Харкова інтенсивно розвивається і змінюється під дією багатьох факторів, удосконалюються і її виробничі зв'язки. Враховуючи світові тенденції розвитку міст, визначаємо два шляхи реструктуризації розміщення населення у майбутньому. Перший полягає у переході із радіально-кільцевого до нерегулярного (багатоядерного) опорного каркасу системи розселення міста. А другий, враховуючи субурбанізаційні процеси, змінить міську інфраструктуру із забудовою ділових та культурних центрів у вже сформованих ядрах, що були зазначені вище, та перенесення концентрації населення у периферійні зони міста.

Список використаних джерел: 1. Абакумова Н.Ю. Методика применения ГИС-технологий для геомаркетинговых исследований (на примере сетевого ритейла г. Курска) / Н.Ю. Абакумова, А.В. Гололобова, С.Г. Казаков // *Регион – 2013: стратегия оптимального развития: материалы научно-практической конференции с международною участием (м. Харьков, 7-8 листопада 2013 р.)* / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 46-48. 2. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>

УДК 911.3

Н.В. Гусєва, К.П. Коржавіна

gusewa-nv@yandex.ua, katiakorhavinina@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Н.В. Гусєва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХОРОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Демографічна ситуація будь-якого регіону, з одного боку, є результатом і відображенням його соціально-економічної ситуації, а з іншого – впливовим чинником суспільного розвитку. Відтворення населення є основою існування регіону та обумовлюється показниками механічного і природного рухів.

Оскільки Хорольський район, як і Україна в цілому, знаходиться в стані від’ємного природного приросту, що обумовлено перевищенням смертності над народжуваністю, дослідження його демографічних особливостей на сьогоднішній день є актуальною темою [3]. Незважаючи на те, що суспільно-географічними дослідженнями Полтавського регіону, в т.ч. населення, вже займалися деякі географи (Булава Л.М., Федій О.А., Кушнір Л.М., Барило І.М. тощо), населення Хорольського району досі не було об’єктом спеціальних суспільно-географічних досліджень.

Хорольський район розташований в центральній частині Полтавської області. Станом на 1 січня 2014 р. його населення складало 35533 осіб, що є достатньо високим показником по області. За кількістю населення він посідає 8-е місце в області серед 25-ти районів (не враховуючи міста обласного підпорядкування), поступаючись лише Полтавському, Гадяцькому, Глобинському, Лохвицькому, Кобиляцькому, Кременчуцькому та Зінківському районам [4]. На нього припадає 2,4 % населення Полтавщини (рис. 1).

На кількісний та якісний склад населення Хорольського району в першу чергу впливає сільське населення, оскільки рівень урбанізації району низький і на 1 січня 2014 р. склав 38,1 % (в абсолютних показниках це 13532 міських і 22001 сільських жителів) [4].

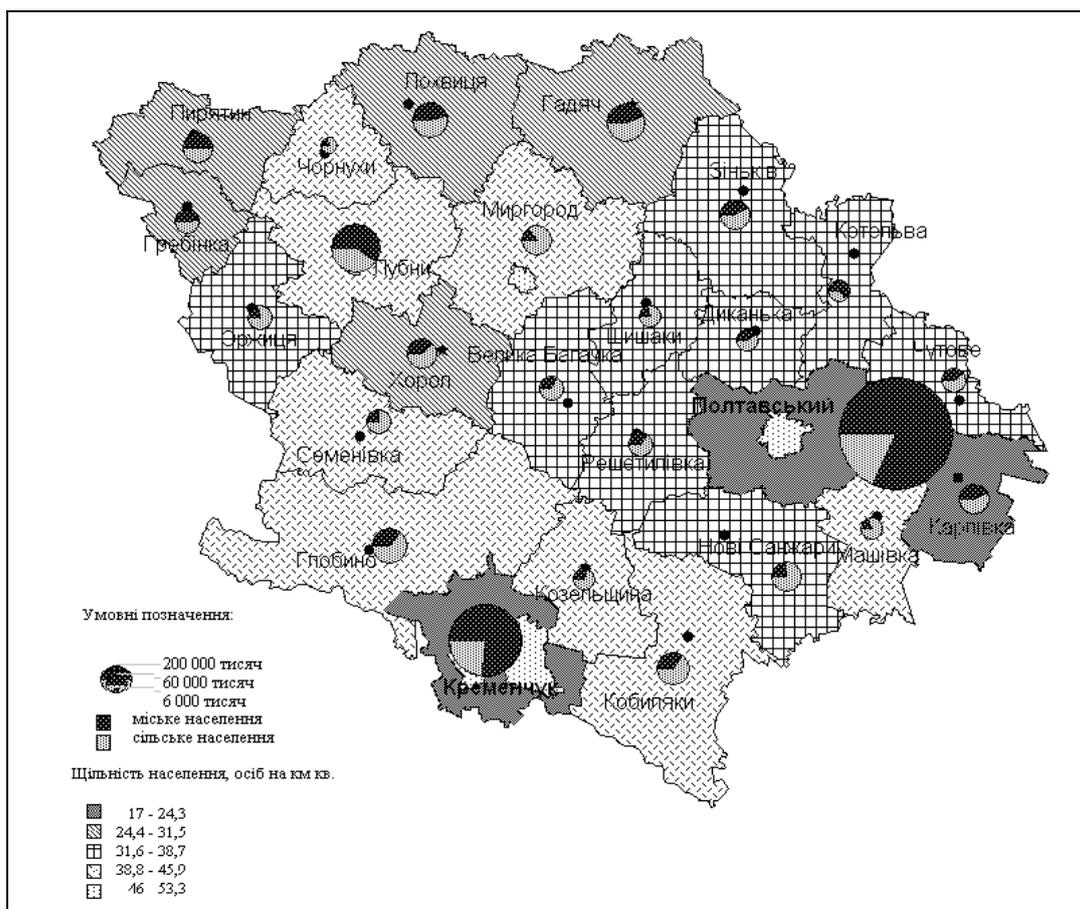

Рис. 1. Населення адміністративних районів Полтавської області станом на 2014 р. (побудовано автором за даними [4])

Міські жителі представлені населенням єдиного міського населеного пункту на території району – міста Хорол. На відміну від інших показників, що характеризують населення Хорольщини, рівень урбанізації району останніми роками збільшується, оскільки темпи скорочення сільського населення вищі, ніж міського (рис. 2). Так, протягом 2009–2014 рр. загальна кількість населення Хорольщини скоротилася на 2049 осіб, у т.ч. сільського – на 1685 осіб (82,2 % від загальних втрат населення), міського – на 364 особи (17,8 %) (рис. 1). Відповідно збільшився рівень урбанізації району – від 37 % в 2009 р. до 38,1 % в 2014 р. [4].

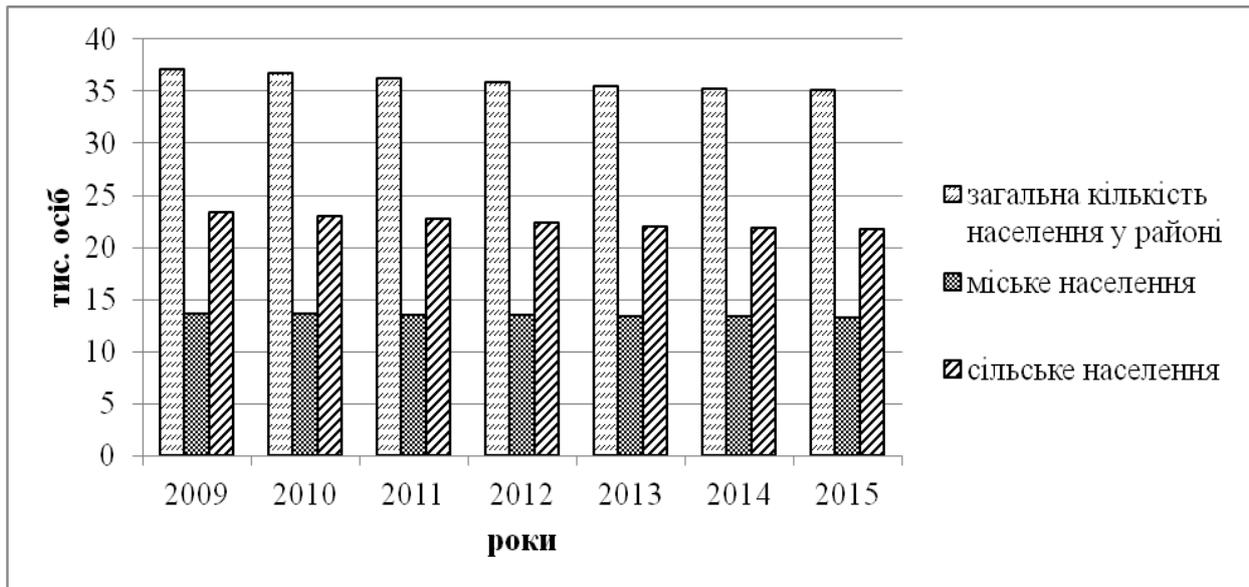

Рис. 2. Динаміка чисельності міського і сільського населення Хорольського району за період 2009-2015 рр., осіб (побудовано автором за даними [4])

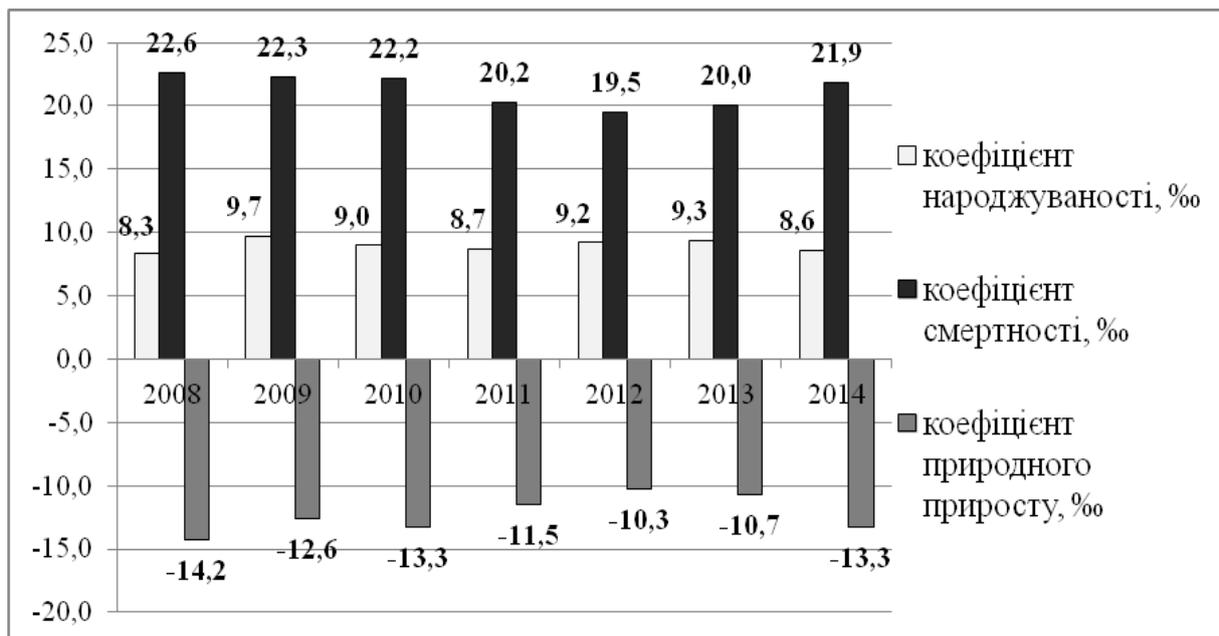

Рис. 3. Динаміка показників природного приросту Хорольського району за період з 2009 по 2014 рр. (побудовано автором за даними [4])

Головною причиною такого досить інтенсивного скорочення населення Хорольського району, особливо сільського, є від'ємний природний приріст, тобто переважання показників смертності над показниками народжуваності (рис. 3). Так, число померлих у Хорольському районі в 2,1 разів перевищує число народжених (333 народжених проти 715 померлих, або 9,3 ‰ проти 20 ‰ в 2013 р. при коефіцієнті природного приросту -10,7‰) [4].

Для Хорольського району характерний дуже низький рівень народжуваності, який не забезпечує навіть простого відтворення покоління батьків. Так, за коефіцієнтом народжуваності Хорольщина в 2014 р. займала 19-те місце разом з містом Лубни та Новосанжарівським районом. Нижчу народжуваність мали тільки Зіньківський, Пирятинський, Шишацький, Лубенський, Гадяцький, Миргородський, Чорнухинський, Лохвицький райони та м. Миргород (рис. 4).

Аналізуючи динаміку коефіцієнтів народжуваності Хорольського району (рис. 3), можна побачити, що вона досить нестабільна. Навіть протягом такого нетривалого періоду (2008-2014 рр.) спостерігаються як підйоми (2008-2009 рр., 2011-2013 рр.), так і падіння народжуваності (2009-2011 рр., 2013-2014 рр.).

Коефіцієнти смертності населення Хорольського району – одні з найвищих у Полтавській області. Так, за цим показником район у 2014 р. займав 11-те місце в області, поступаючись тільки таким районам як Миргородський, Чорнухинський, Глобинський, Лубенський, Кобеляцький, Козельщинський, Семенівський, Гребінківський, Великобагачанський та Оржицький (рис. 4).

На відміну від народжуваності, показники смертності протягом досліджуваного періоду були досить стабільними і не характеризувались стрибкоподібною динамікою. З 2008 по 2012 рр. коефіцієнти смертності мали тенденцію до зниження, проте протягом 2-х останніх років знову намітилось їх зростання (рис. 3).

Відповідно до показників народжуваності і смертності змінюються показники природного приросту, залишаючись при цьому завжди від'ємними (рис. 3). Динаміка коефіцієнтів природного приросту населення Хорольського району протягом 2008-2014 рр. складна і нестабільна, демонструючи як покращення (2008-2009 рр., 2010-2012 рр.), так і погіршення (2009-2010 рр., 2012-2014 рр.) демографічної ситуації в районі (рис. 3).

Мінімальний показник природного приросту протягом досліджуваного періоду спостерігався в 2008 р. (-14,2 ‰), а максимальний – в 2012 р. (-10,3 ‰) [4].

Така динаміка природного руху населення Хорольського району пов'язується з загальною тенденцією скорочення населення Полтавської області. Так, за коефіцієнтом природного приросту Хорольський район в 2014 р. займав 24-те місце (гірше тільки в Зіньківському, Кобеляцькому, Глобинському, Лубенському, Чорнухинському та Миргородському районах) (рис. 4).

скорочення населення в Полтавській області. Тому для вирішення даних демографічних проблем необхідно провести ряд заходів, як у Хорольському районі, так і в області в цілому. Зокрема, провести врегулювання регіональної демографічної політики, що включає в себе покращення демографічних тенденцій [7].

Список використаних джерел: 1. Барило І.М. Типізація геодемографічного процесу Полтавської області / І.М. Барило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fullref.ru/job_5d647e8b5459a45951eb12e065c51163.html; 2. Немець Л.М. Геодемографічні процеси Полтавської області / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Є.О. Лещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <dspace.univer.kharkov.ua/.../Niemets,%20Segid.>; 3. Немець Л.М. Моделювання демографічної ситуації як важливий напрям суспільно-географічного дослідження населення регіону в контексті системного підходу / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, Ю.Ю. Заволока // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : Зб. наук. праць. – Херсон : ПП. Вишемирський, 2009. – С. 340-344; 4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poltavastat.gov.ua/>; 5. Офіційний сайт Полтавської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adm-pr.gov.ua/>; 6. Яворська В.В. Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В. В. Яворська. – Одеса : Астропринт, 2007. – 208 с.; 7. Демографічні перспективи України до 2026 року / Коллект. авторів Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. – К. : Інститут економіки НАН України, 1999. – 55 с.

УДК 911.3

О.І. Кіндякова

*Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕМОГРАФІЧНА СИСТЕМА» ТА ОСНОВНІ ЇЇ ФУНКЦІЇ

Зміни кількості населення, його структури на певній території за певний часовий відрізок характеризують демографічний процес. Таким чином, динамічні зміни демографічних процесів населення формують розвиток демографічної системи населення. Актуальність вивчення демографічної системи населення полягає в тому, що цей процес, безпосереднім чином, впливає на зміну не тільки чисельності населення будь-якого регіону (країни), але і на демографічну ситуацію в регіоні (країні), в цілому. Крім того, дослідження демографічної системи полягає в тому, що демографічні процеси в регіоні, загалом, є важливою інформаційною базою для формування бюджетів, інвестиційної та соціальної політики органами місцевого самоврядування. Демографічні процеси населення визначають обсяги і структуру потреб населення і виробництва регіону, які є основою формування бюджетів, капіталовкладень і виробництва в будь-якому регіоні.

Населення разом з природними умовами і ресурсами та способом виробництва матеріальних благ є основою матеріального життя суспільства. Значна частина наукових і практичних завдань географії населення присвячена вивченню територіальних систем. На думку А.Г. Вишневського, синонімом поняття «населення» виступає термін «демографічна система». *Демографічна система (за А.Г. Вишневським)* – люди разом з їх демографічними відносинами. *Демографічні відносини*, у свою чергу, – це ті відносини, в які вступають люди у багатогранному процесі відтворення населення. Воно означає створення сім'ї, народження, міграцію, шлюбні відносини, взаємовідносини між поколіннями тощо [1].

За Т.В. Панасенко *демографічна система* – це сукупність відносин між групами населення в процесі відтворення поколінь [3]. Однією з найважливіших рис демографічної системи є постійне прагнення до збереження внутрішньої рівноваги, стабільності. Дана обставина досягається за рахунок взаємоузгодженого впливу ряду факторів: рівня розвитку виробничої діяльності; розвитку науки і охорони здоров'я; характеру соціальних відносин; культурних норм, ціннісних орієнтацій, традицій; релігійних вірувань.

За Л.Л. Рибаківським *демографічна система* – це внутрішня будова єдиної сукупності, яка володіє множиною якісних та кількісних ознак [2].

У філософському розумінні *демографічна система* є синонімом народонаселення і розуміється як сукупність людей, що утворюють даний суспільний організм [1].

Тож, *демографічна система* – це історично сформоване утворення, яке складається з спільностей людей, а також тих відношень, зв'язків, елементів географічного середовища, котрі забезпечують кількісне та якісне відтворення населення. Т.В. Панасенко зауважує, що динамічна складова демографічної системи – це *демографічні процеси* – це процеси народжуваності, смертності, шлюбності та розлучуваності, а також статеві-вікова структура населення [3]. Тому основу демографічної системи складають декілька категорій:

- природний рух населення;
- міграційний рух населення;
- статево-вікова структура населення;
- шлюбно-сімейний склад населення.

Функціонування демографічної системи включає в себе постійне самовідтворення, причому, повинні безперервно відтворюватись, як самі елементи системи (покоління людей), так і демографічні відношення. Демографічна система виконує ряд функцій, головними з них є:

- відтворювальна функція – це функція, яка виявляє динаміку народження дітей, народжених однією жінкою за час її перебування в репродуктивному віці;
- визначення тенденції розвитку народжуваності та смертності і їх соціальну обумовленість;
- дослідження відтворення населення, зростання його чисельності, взаємозв'язки демографічних процесів і структур;

- вивчення процесів шлюбності і припинення шлюбу, демографічної функції сім'ї та відтворення шлюбної та сімейної структури населення.

Також міграційна складова демографічної системи виконує прискорюючу, селекційну, перерозподільчу функції. Прискорююча функція полягає в забезпеченні того чи іншого рівня просторової рухомості і означає як змінність складу мешканців різних регіонів, так і розширення числа місць помешкання окремими громадянами. Селективна функція полягає в нерівномірній участі в міграції різних соціально-демографічних груп, що веде до зміни якісного складу населення різних територій. Перерозподільча функція пов'язана зі зміною розміщення продуктивних сил між окремими територіями країни, в тому числі природними зонами, районами, різними типами сільських і міських поселень, формуванням відповідного співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили. Отже, демографічна система – це сукупність людей, які мають між собою певні демографічні відносини (створення сім'ї, народження, шлюбні відносини та ін.), а також виконують низку функцій: відтворювальну, статево-вікову, шлюбно-сімейну, прискорюючу, селекційну, перерозподільчу та ін. Тож, демографічна система залишається основою розвитку та функціонування суспільства, відповідно, комплексні дослідження цієї системи в цілому та окремих її підсистем не втрачають своєї актуальності.

Список використаних джерел: 1. Вишневський А.Г. Воспроизводство население и общество: История, современность, взгляд в будущее / А.Г. Вишневський. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 287 с.; 2. Рibaковський Л.Л. Демографический понятийный словарь / Л.Л. Рibaковський. – М.: ЦСП, 2003. – 352 с.; 3. Яворська В.В. Регіональні демографічні процеси в Україні: монографія / В.В. Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.

УДК 911.37

К.О. Кравченко

kate4465@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. н, доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЦЕНТРУ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ОПЕРАЦІЙНИХ ЦЕНТРОГРАФІЧНИХ МЕТОДІВ

Система розселення населення Харківської області визначає не тільки особливості територіального розподілу населення у межах області, а й економічний та господарський розвиток регіону, адже розселення населення обумовлює територіальний розподіл трудових ресурсного потенціалу регіону, який є основою для розвитку економіки та господарства. Метою роботи є вивчення територіальних особливостей розселення населення Харківської області шляхом визначення центру розселення населення за допомогою центрографічних методів.

Ефективним інструментом дослідження територіальних особливостей розселення населення є просторово-статистичний аналіз, а враховуючі конфігураційні особливості території Харківської області, при її дослідженні доцільно використовувати центрографічні методи. *Центрографічний метод* є способом математичної характеристики просторового розподілу різних явищ шляхом зображення на географічній карті їх «центрів тяжіння» [3]. Побудова центрограм є доцільною для виявлення і прогнозування динаміки у розселенні населення. Визначення центру розселення населення умовно можна розділити на *інтуїтивне* – знаходження серединної точки територіальної системи розселення у функціональному та геометричному сенсі, та *операційне*, при якому центр визначають у результаті певних розрахунків, котрі проводять за різноманітними принципами. У відношенні розселенських територіальних структур на інтуїтивному рівні центр системи ототожнюється з конкретним населеним пунктом, коли як на операційному рівні – з деякою усередненою точкою, що відображає в цілому характер розподілу явища у межах цієї територіальної системи. Центр, що здається реальним зазвичай сильно віддалений від реального [3].

На основі положення про інтуїтивний та операційний центр сформувалось уявлення про *ексцентральність* (ексцентриситет). Ексцентриситет є досить поширеним явищем і переважаючим типом розміщення центрів по відношенню до обслуговуваних ними ареалів. Досліджуючи визначення операційних центрів, можна користуватись як традиційними, так і нетрадиційними методами. До *традиційної центрометрії* належить процедура пошуку «просторової» середньої точки, яка зводиться до непросторових розрахунків. При розрахунках виходять виключно з представлення про фіксованість цього простору і спираються на просторові координати точок досліджуваної території та зводять значення якісних ознак площ у точки, які ототожнюються з цими площами (мікроареалами). Зважаючи координатне положення у двомірному просторі по значенню ми отримуємо значення координат центральної точки для всієї сукупності цих мікроареалів [3].

В якості основного показника просторового розподілу населення Харківської області методом традиційної центрометрії використаємо центр тяжіння населення (рис. 1). Центр тяжіння являє собою точку із середніми координатами, що складається із координат географічних та адміністративних центрів, зважених за кількістю їх населення [1]. Для визначення центру тяжіння розселення населення Харківського регіону скористаємось ГІС платформою ARC GIS: Інструментом «Просторова статистика» (Spatial Statistics Tools) – зміна просторового розподілу – «Усереднений центр» – «Поле вагів».

Розрахунки центру тяжіння розселення населення Харківської області традиційним методом станом на 2013 р. засвідчили, що центр ваги знаходиться на території обласного центру. Таким чином, враховуючи економічний, промисловий, культурний і науковий потенціал розвитку міста, Харків є не тільки адміністративним центром регіону, а й центром тяжіння населення, концентруючи більше половини населення регіону.

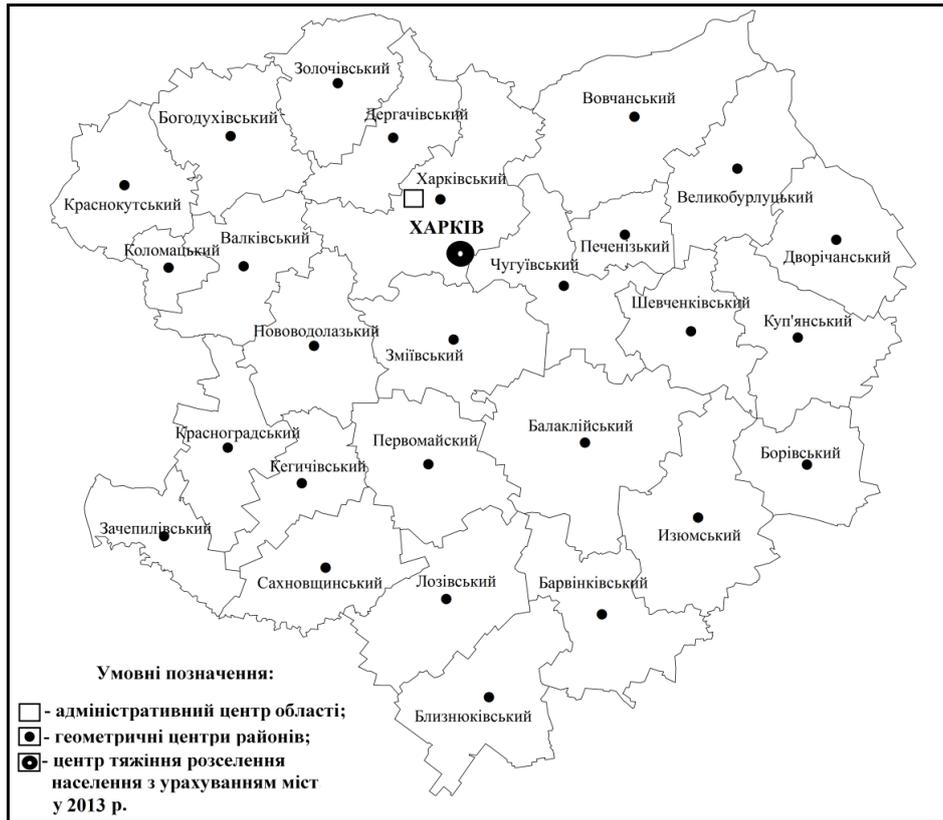

Рис. 1. Центр тяжіння розселення населення у межах Харківської області 2013 р. (побудовано авторами за даними [2])

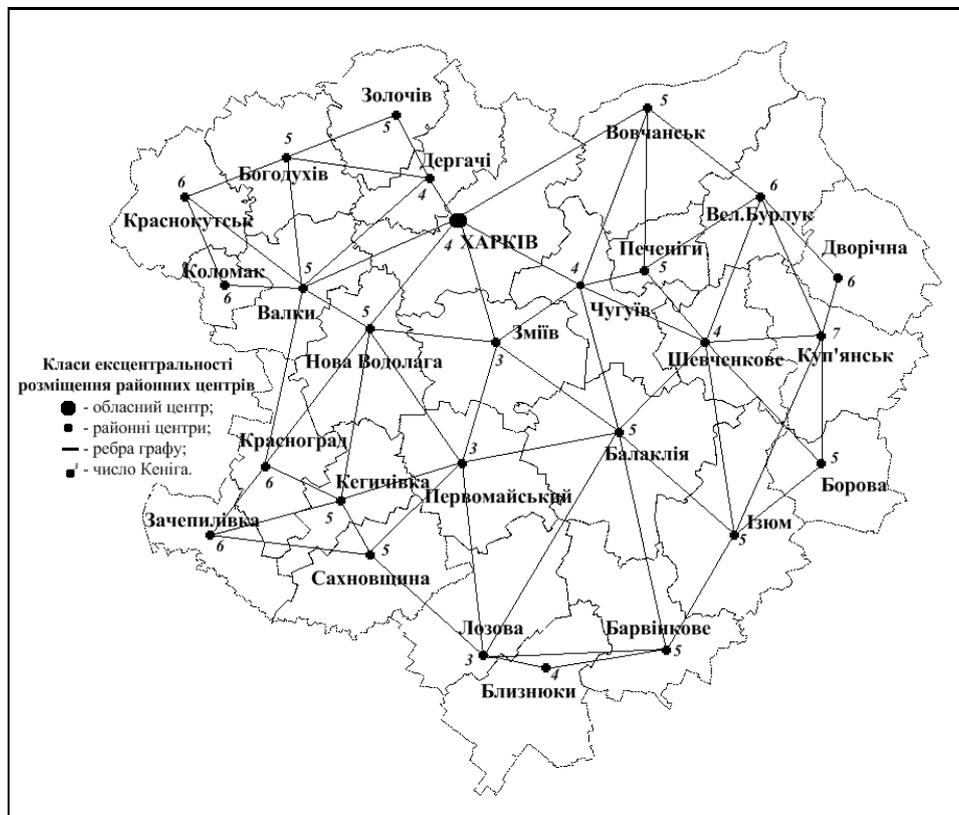

Рис. 2. Класи ексцентральності положення районних центрів Харківської області (побудовано автором за даними [3])

До нетрадиційних методів центрометрії відноситься *топологічний*, для якого не важливі фіксовані поля простору, а значення мають відношення взаєморозміщення ареалів, ліній та вузлів (точок). Одним з ефективних топологічних методів центрометрії є *визначення центральної точки у системі точок представленої у вигляді плаского графу*. Якщо вершинами графу є центри розселення (районні центри Харківської області), а ребра – реальні або абстрактні відношення сусідства, то центральна точка визначається за допомогою числа *Кеніга (ексцентриситету вершини)*. Ексцентриситет вершини є мінімальною відстанню (числом ребер графу) між даною вершиною і найбільш віддаленою від неї вершиною цього графу [3]. Для визначення метричних відстаней по графу скористаємося інструментом «Лінійка» ГІС платформи MapInfo. Класи ексцентральності розміщення районних центрів Харківської області представлено на рис. 2.

За числом Кеніга найбільш віддаленим від центру розселення населення є м. Куп'янськ, також віддалені Краснокутськ, Зачепилівка, Коломак, Красноград. Центральними ядрами розселення є Зміїв, Первомайськ, Лозова.

Застосування традиційних та нетрадиційних операційних методів центрографії виявило, що при визначенні центру тяжіння розселення населення, де при розрахунках використовується чисельність населення ми отримуємо реальний центр розселення населення, нетрадиційний метод визначення центральної точки у системі точок, представлених у вигляді плаского графу дозволяє визначити оптимальний центр розселення регіону, який через колоподібну конфігурацію території Харківської області майже співпадає з географічним центром області.

Список використаних джерел: 1. Голиков А.П. Математичні методи в географії / А.П. Голиков, І.Г. Черваньов, А.М. Трофімо / – Харків: вид-во при Харківському університеті. 1986. – 143 с. 2. Офіційний сайт Державної служби статистики в Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>. 3. Тархов С.А. Нетрадиционные центрографические методы / С.А. Тархов // География и хозяйство. Вып.3. изд. ГО СССР, 1989 г. С. 84-92.

УДК 911.3

А.В. Мазурова

a.v.mazurova@yandex.ru

Науковий керівник – д. геогр. н, проф. К.А. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКОВА)

Актуальність. В умовах стрімкого розвитку процесу урбанізації у світі лівова частка уваги багатьох географів-урбаністів зосереджується саме на дослідженнях демографічних особливостей населених пунктів. Чисельність та

структура населення будь-якого міста є одним з найважливіших чинників, які визначають особливості його просторової організації, економічної спеціалізації та подальшого розвитку. Для міста Харкова, як одного з найбільших економічних, науково-освітніх та культурних центрів України, дослідження демографічних особливостей є достатньо актуальним. Результати даного дослідження можуть бути використанні при розробці Стратегії розвитку міста, Генерального плану та при прийнятті важливих управлінських рішень.

Метою статті є визначення деяких демографічних особливостей населення міста Харкова у контексті дослідження його просторової організації.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших показників розвитку та масштабності міста є кількість та динаміка його населення. Графік на рис. 1. демонструє динаміку чисельності населення міста Харкова за період 1991–2015 рр. Незважаючи на високий соціально-економічний розвиток Харкова, чисельність населення міста постійно скорочується; для міста є характерним процес депопуляції. Поступове зменшення кількості населення пов'язано з від'ємним природним рухом населення, від'ємним сальдо міграції, кризовим економічним станом багатьох галузей промисловості та погіршенням екологічної ситуації. Загалом депопуляція населення характерна для всієї території України.

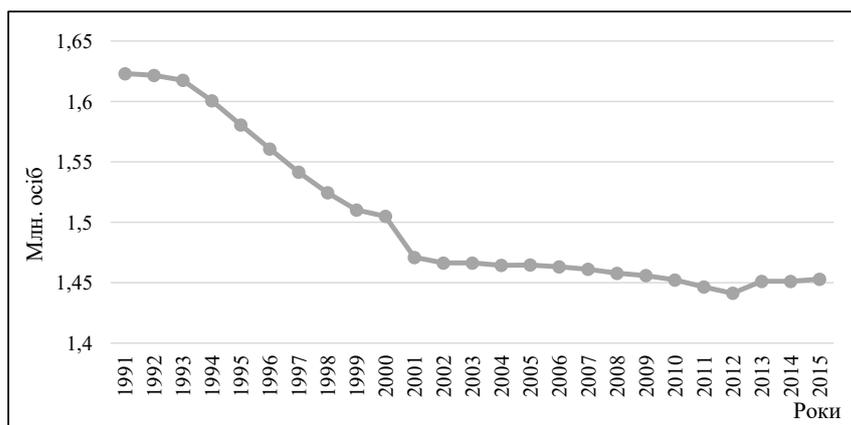

Рис. 1. Динаміка чисельності населення м. Харкова за 1991-2015 рр.
(побудовано автором за даними [2-5, 7])

У період з 1991 р. до 2015 р. кількість населення міста зменшилася на 10,5% (170 тис. осіб). Найдинамічніше зменшення кількості населення характерне для періоду з 1991 по 2000 р. через нестабільне політичне та економічне положення. У період з 2001 по 2015 рр. спостерігається уповільнення темпів скорочення населення.

Аналіз динаміки показників природного скорочення населення міста Харкова та кількості народжених та померлих свідчить про поступове зменшення темпів депопуляції (рис. 2).

Так кількість народжених у період 2000-2013 рр. підвищилася на 48% (4,3 тис. осіб), а кількість померлих знизилася на 15% (3 тис. осіб). Таким чином, природне скорочення у вказаний період знизилося на 66% (7,3 тис. осіб).

Статеві-вікова структура населення формується під спільним впливом трьох основних факторів: співвідношення чисельності народжених живими хлопчиків і дівчаток (так зване вторинне співвідношення статей), вікової диференціації смертності у чоловіків і жінок, статеві-вікового складу мігрантів. Оскільки перший фактор є фундаментальною біологічною константою, то вирішальна роль у формуванні та зміні статеві-вікового складу (структури) населення регіону належить віковій диференціації смертності та статеві-віковим відмінностям в інтенсивності міграції, що, в свою чергу, залежить від дії соціальних, економічних, екологічних умов життя населення [1].

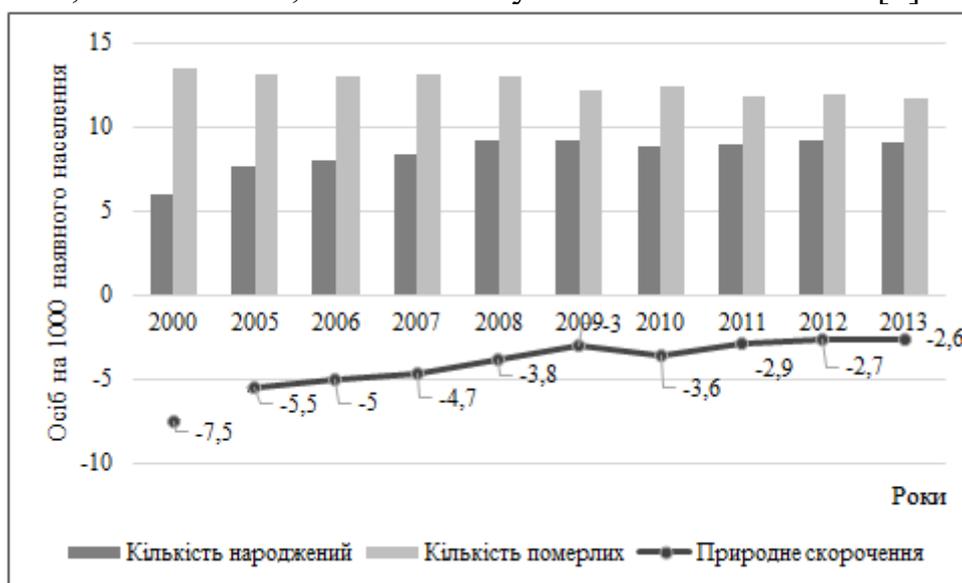

Рис. 2. Динаміка кількості народжених, кількості померлих та природного скорочення населення м. Харкова за період 2000-2013 рр.
(побудовано автором за даними [2-4])

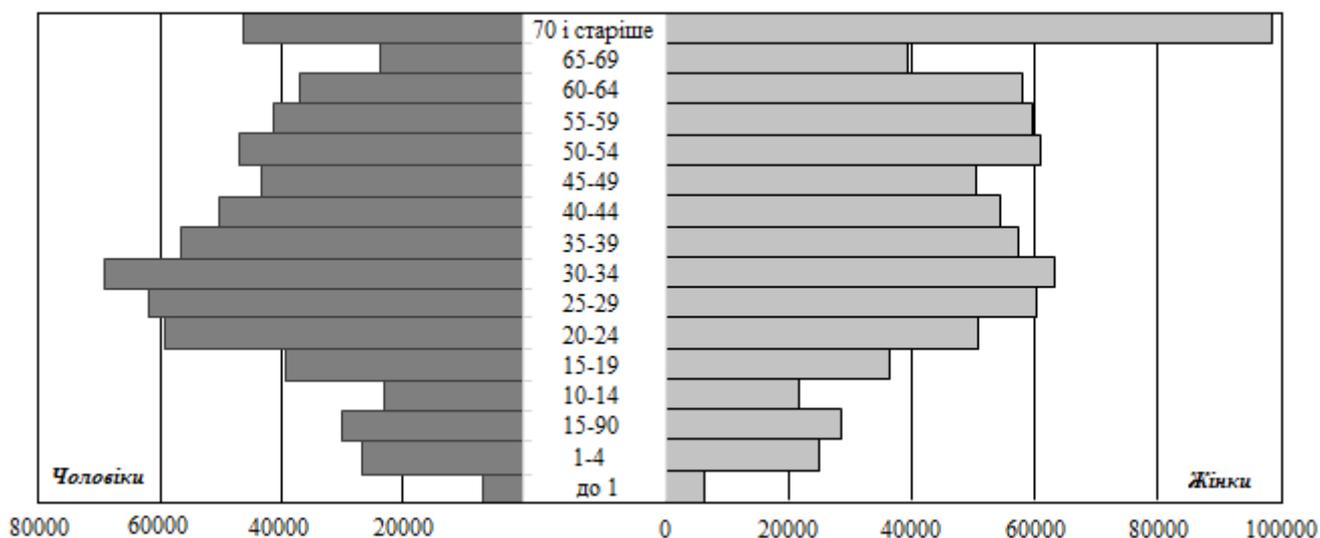

Рис. 3. Статеві-вікова структура населення м. Харкова на 1.01.2013 р.
(побудовано автором за даними [4])

За допомогою аналізу статево-вікової піраміди можна простежити періоди спаду та підвищення народжуваності, які проявляють себе на віковій структурі у вигляді звужених і розширених ділянок. Так наприклад, скорочення когорт населення віком від 65 до 70 років пов'язане з високою смертністю населення під час Другої світової війни. Надалі у піраміді спостерігається розширення, що є наслідком підвищення народжуваності в мирний час, реалізації відкладених народжень та чисельної дітородної когорти населення. Зниження народжуваності в 1965–70 рр. і входження до найбільш активного дітородного віку малочисельних поколінь, народжених у роки війни, сформувало заглиблення на піраміді у когорті населення 45–50 років. Розширення діаграми в місці, що відповідає віковим когортам 25–29, 30–35 та 35–39 років пов'язуємо з чисельною когортою дітородного населення, народженого в післявоєнні роки, в сукупності із впровадження стимулюючої демографічної політики. Скорочення чисельності когорти населення молодше 20 років пов'язане зі зменшенням інтенсивності дітородження, з переважно менш численним (ніж попередні) поколінням дітородного населення, з різкими змінам в політичному та економічному житті країни, а саме розпадом Радянського союзу, розірванням більшості економічних зв'язків, а як наслідок зменшення пропозицій на ринку праці і доходів населення.

Аналіз статевого розподілу населення міста Харкова свідчить про переважання жінок у більшості когортах населення, особливо у старшому віці. Чоловіки помітно переважають жінок за кількістю лише у віковій когорті 30–34 років.

Конфігурація статево-вікової піраміди населення Харкова відповідає регресивній віковій структурі населення, що характеризується значною перевагою питомих ваги батьків над питомих вагою дітей, що й зумовлює постійне скорочення чисельності населення міста [6].

Висновки. Незважаючи на високий соціально-економічний розвиток Харкова чисельність населення міста постійно скорочується. Найбільший вплив на кількість населення міста має процес депопуляції. Частково його компенсує додатне сальдо міграцій. Проте починаючи з 1991 р. темпи депопуляції в місті поступово зменшуються, в свою чергу зростає кількість народжених та зменшується кількість померлих.

Конфігурація статево-вікової піраміди населення Харкова відповідає регресивній віковій структурі населення, в якій велика кількість осіб працездатного віку переважають над кількістю молодого покоління. Саме ця диспропорція буде причиною низького рівня народжуваності у майбутньому. Демографічні особливості населення міста Харкова потребують більш детального дослідження у контексті суспільної географії.

Список використаних джерел: 1. Куставська О.В. Комплексний статистичний аналіз закономірностей розподілу населення за статтю та віком (на прикладі Тернопільської області) / О.В. Куставська – Препринт: Регіональна економіка 2007-1(43) – 2007. – С.135-145. 2. Місто Харків у 2009 році (статистичний щорічник) / [за ред. О.С. Никифорова]. – Х., 2010. – 192 с. 3. Місто Харків у 2011 році (статистичний щорічник) / [за редакцією О.Г. Мамонтової]. – Х., 2012. – 167 с. 4. Місто Харків у 2013 році (статистичний щорічник)

[Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Харківській області – Х., 2014 р. (CD-ROM). 5. Населення міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://por-stat.mashke.org/ukraine-cities.htm>. 6. Сегіда К.Ю. Статеві-вікова структура населення м. Харкова як основа його демографічного капіталу / Катерина Сегіда // Часопис соціально-економічної географії / Харків, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13 (2). – С. 73-76. 7. Сегіда К.Ю. Заселенсько-розселенські процеси та формування системи розселення міста Харкова / К.Ю. Сегіда, Ю.О. Горбунова // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія». – Випуск № 1098. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 114 – 118.

УДК 911.3

П.І. Пойдин

pietro.poidin.93@mail.ru

Науковий керівник – викл. Ю.Ю. Пологовська

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У МІСТІ КИЄВІ

Природний рух населення є важливою складовою процесу відтворення населення і характеризується певними закономірностями та особливостями на кожному конкретному етапі розвитку суспільства. Народжуваність, смертність, природний приріст – явища, суть та зміна яких визначається демографічними та суспільно-економічними чинниками.

Сучасна демографічна ситуація в Україні оцінюється як кризова, оскільки супроводжується скороченням кількості населення, народжуваності, середньої тривалості життя, значним зростанням смертності. Демографічна криза в Україні – це не тільки український феномен, оскільки навіть у економічно розвинутих державах переважає просте відтворення, а в окремих – звужене. Безумовно причини нинішньої ситуації мають також історичне походження та за експертними оцінками спеціалістів такі тенденції спостерігаються протягом тривалого проміжку часу.

Формування цілісної картини демографічних процесів, що відбуваються в країні неможливе без їхнього аналізу на рівні, як окремих регіонів, так і міст. З цієї позиції досить актуальним є дослідження демографічної ситуації у місті Києві. Протягом усього історичного часу Київ відіграв важливу роль у суспільно-політичному житті країни і характеризувався значними показниками чисельності населення. У ХХ столітті, а саме з 1913 по 1989 роки, чисельність населення міста зростає у 4,3 рази. Проте, необхідно зазначити, що період з 1919 по 1933 роки, характеризувався постійним скороченням кількості жителів міста, що пояснюється, в першу чергу, втратою Києвом функцій столиці, які в той період виконував Харків. Другим періодом зменшення кількісних

показників населення столиці був проміжок часу з 1996 по 2002 роки, протягом якого населення скоротилося на 28,9 % осіб. З 2003 року показник чисельності населення в середньому зростає на 15–20 тис. осіб щорічно, що пояснюється головним чином не природним, а механічним рухом. Станом на 1 січня 2015 року, за даними Держкомстату, чисельність населення Києва склала 2,88 млн. чол. (7 % населення країни).

Для кращого розуміння ситуації, що склалася в природному русі населення міста Києва необхідно зупинитися на таких показниках як: народжуваність, смертність та природний приріст. Загальний коефіцієнт народжуваності міста у період з 1990 року по 1999 рік скоротився з 12‰ до 7 ‰, що, звичайно, було пов'язано з кризою, яка склалася в результаті трансформаційних процесів в українському суспільстві. З 2000 по 2012 рік величина загального коефіцієнту народжуваності знову досягла рівня 12‰. Збільшення кількісних показників народжуваності на фоні загальної депопуляції можна пояснити, зокрема, демографічною політикою, яку почала проводити влада для підтримки молодих сімей. Важливо зазначити, що у 2013 році показник народжуваності в столиці зменшилися на 0,3‰, тобто загальний коефіцієнт народжуваності склав 11,7 ‰. Таке зменшення цілком логічне з точки зору дестабілізаційних процесів, які почали відбуватися в політичному житті у другій половині 2013 року.

У 2014 році загальний коефіцієнт народжуваності у столиці досягнув свого максимуму за весь період незалежності держави і склав 12,1 ‰, що на 1,3 ‰ перевищує загальнодержавний показник поточного року. З поміж інших регіонів України Київ у минулому році посідав лідируючі позиції після Рівненської (14,8 ‰), Закарпатської (14,6 ‰), Волинської (14,1 ‰), Чернівецької (12,9 ‰), Одеської (12,3 ‰) та Івано-Франківської (12,2 ‰) за показником загального коефіцієнта природного приросту.

Для забезпечення оптимального відтворення населення велике значення має фертильна поведінка жінки. Індекс фертильності залежить від процесів, що відбуваються в суспільстві з однієї сторони, і від соціальної ролі жінки з іншої. Статус жінки змінюється впродовж всього історичного часу. Якщо на перших етапах розвитку людського суспільства основним завданням жінки було народження і виховання дітей, то тепер вони відіграють вагомий роль у суспільному виробництві. Така ситуація впливає на соціальну поведінку жінок, що проявляється в пізніх шлюбах, не бажанні народжувати більше, ніж одну дитину. Наявність таких мотивів впливає на зниження показників сумарного коефіцієнту народжуваності. Особливо суттєві зміни коефіцієнту фертильності будуть спостерігатися у високоурбанізованих населених пунктах, одним з яких є і Київ.

У період з 1990 року по 2002 рр. індекс фертильності міста Києва скоротився з 1,5 до 0,953. З 2003 р. спостерігається позитивна динаміка зростання цього показника, який у 2012 році склав 1,381, але не досягнув рівня 1990 року. Вказаний сумарний коефіцієнт народжуваності дає підстави віднести Київ до міст з найвищим показником фертильної здатності жінок. В Україні

схожа ситуація спостерігається у західних областях, де індекс фертильності в середньому складає 1,3–1,6. Проте, незважаючи на те, що Київ має один з найвищих показників коефіцієнта народжуваності, цей показник не може забезпечити навіть простого відтворення населення.

Рівень смертності – один з найважливіших показників, який характеризує соціально-економічний розвиток держави. Даний показник так само, як і народжуваність має територіальні відмінності і залежить від рівня розвитку окремих населених пунктів. Ситуація, яка склалася в Києві, докорінно відрізняється від ситуації у інших містах та регіонах України.

Загальний коефіцієнт смертності у столиці набув найвищих показників у середині 90-х років ХХ ст. і його максимум був зафіксований у 1997 році – 19,0 ‰. З 1998 року показники смертності поступово йдуть на спад. У першому десятилітті ХХІ століття, загальний коефіцієнт смертності в середньому складає 10,5 ‰. У 2011 році зафіксовано найнижчий загальний коефіцієнт смертності у столиці за весь названий період – 9,6 ‰. У 2012–2013 роках зберігається на рівні 9,8 ‰.

За статистичними даними станом на 2014 рік смертність в Києві поступово зросла і склала 10,4 ‰, що є одним з найнижчих показників у країні.

Не менш важливим при характеристиці рівня смертності є дослідження показників смертності дітей у віці до 1 року. За цим показником який складає 7,1 дитини на 1000 новонароджених, Київ у 2014 році випереджав всього п'ять областей, що говорить про відносно низький рівень дитячої смертності у місті.

Природний приріст – головний показник природного руху населення, який власне і відображає стан демографічної ситуації. Природний приріст міста Києва, станом на 2014 рік, був додатнім і складав 1,7 ‰. За цим показником його випереджали тільки Закарпатська (2,8 ‰) і Рівненська (2,1‰) області. Різниця із загальнодержавним рівнем складає 5,6 ‰.

За умови складної демографічної ситуації міграційний потік може компенсувати низький природний приріст населення і забезпечити збалансування його віково-статевої структури, що відобразиться на показниках відтворення населення.

Список використаних джерел: 1. Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефанівський А. Демографічні перспективи України до 2026 р. — К., 1996. 2. Населення та міграція // Головне управління статистики Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gorstat.kiev.ua/p.php3?c=255&lang=1>.

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ

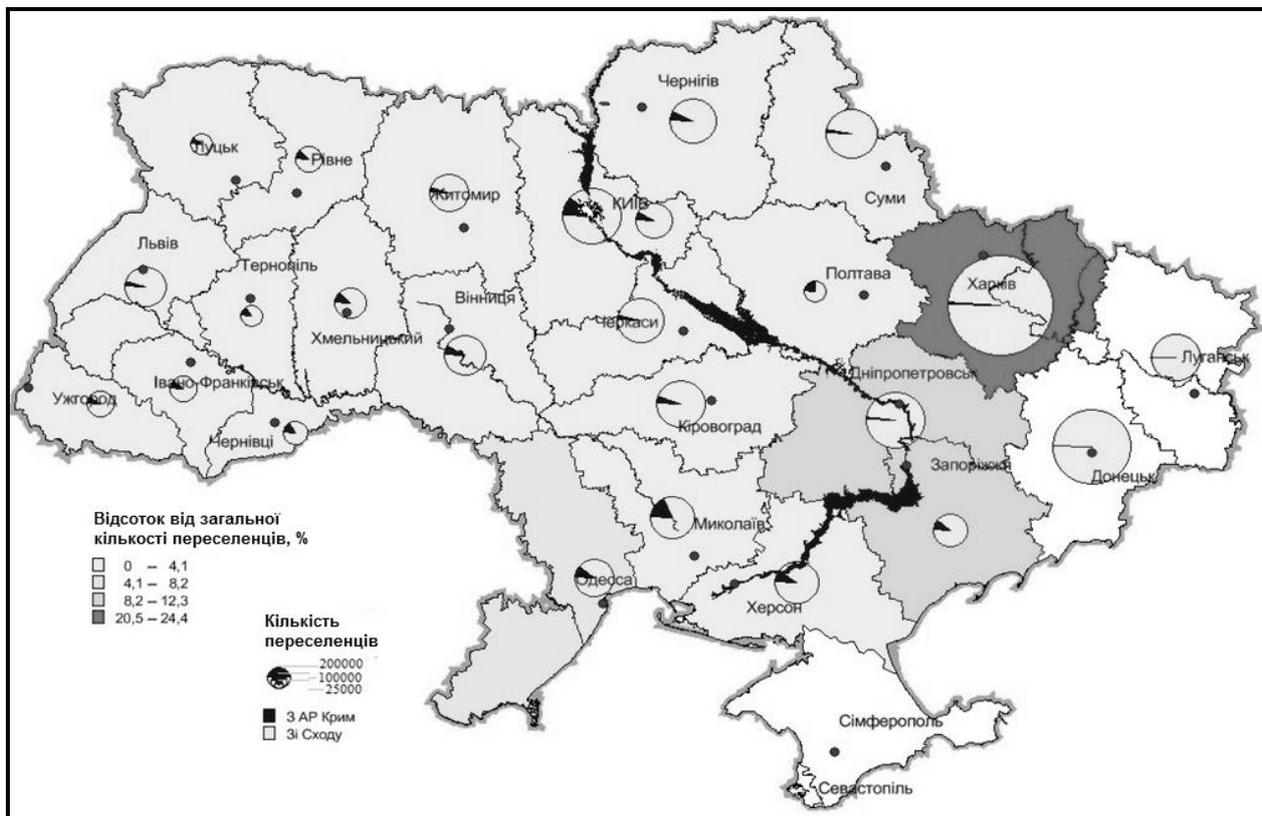
За всі роки незалежності Україна вперше зіштовхнулася з проблемами, які виникли зараз через бойові дії на Сході нашої держави. Українським законодавством не було передбачено багато подібних ситуацій, які сьогодні склалися в країні. Так, у 2014 році відбулося форс-мажорне вибухове зростання міграційного притоку населення до ряду областей, зокрема Харківської області, за рахунок тимчасових вимушених переселенців із зони проведення АТО в частині Донецької та Луганської областей.

Харківська область завжди була привабливою для міграційних процесів-як для внутрішньої міграції так і для зовнішньої. Основний потік мігрантів завжди був направлений до міста Харків та прилеглих до нього територій. Люди приїжджають сюди на навчання та на роботу. Харківська область була і залишається досить перспективною для кар'єрного росту, здобуття якісної освіти, налагодження власного життя тощо. Тому не дивно, що область прийняла на себе найбільшу частку вимушених переселенців. Звісно, вплинув і фактор територіальної близькості області до територій проведення АТО. Згідно даних Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні станом на 9 січня 2015 року, наведених Інтернет-виданням «Слово і діло», Харківська область прийняла на себе п'яту частину загальної кількості переселенців у масштабах держави [3].

Наразі за експертними оцінками загальна чисельність тимчасових вимушених переселенців в області сягає 300 тис. осіб. При цьому станом на 9 лютого 2015 року зареєструвалися на офіційний облік лише 131,7 тис. осіб (95,6 тис. сімей): 0,9 тис. осіб з АР Крим, 37,7 тис. осіб з Луганської та 93,1 тис. осіб з Донецької областей. Це вимагає широкого впровадження багатьох соціальних програм, зокрема реінтеграції, в тому числі із залученням міжнародної допомоги [3].

Внутрішньо переміщенні особи мають статус саме вимушених переселенців, а не біженців, адже біженцями вважаються ті, хто тікає з однієї країни в іншу. В Україні склалася дещо інша ситуація, адже переселенці тікають в інші міста однієї країни. В такому випадку вони не можуть отримати статус біженців. Однак, 22 листопада набув чинності Закон про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, прийнятий Верховною Радою. Закон гарантує створення єдиного реєстру переселенців, дає змогу працевлаштування, відновлення соціальних виплат за фактичним місцем

проживання, надає можливість ведення підприємницької діяльності без прив'язки до місця реєстрації та надає право на безкоштовну оренду житла на півроку [1].

*Рис. 1. Вимушені переселенці за регіонами України, лютий 2015 р
(побудовано за даними [3])*

Сім'ї переселенців стикаються з багатьма проблемами: це і влаштування дітей до навчальних закладів та установ, і питання тимчасової реєстрації чи постійної прописки, відновлення втрачених або оформлення нових документів, працевлаштування чи постановки на облік у центрах зайнятості, отримання кваліфікованої медичної допомоги. Іноді постає проблема негативного сприйняття переселенців жителями міста та області, які звинувачують їх, вважаючи більшість з них сепаратистами. Через таке ставлення іноді виникають конфлікти соціально-політичного характеру, які можуть відбиватися при прийомі на роботу внутрішньо переміщених осіб.

На державному рівні допомога переселенцям здійснюється грошовими виплатами, однак, таких виплат недостатньо і не всі, хто покинув зону АТО, отримують цю допомогу. Щодо здійснення допомоги на місцевому рівні, то за офіційними даними Харківської ОДА, з початку року на надання медичної допомоги переселенцям було виділено 10 млн грн. з місцевого бюджету. Найбільш відчутну допомогу переселенцям надають волонтери, які співпрацюють з органами місцевого самоврядування та місцевою владою [2].

Крім фізичного відновлення, велика кількість вимушених переселенців потребують допомоги у психологічному аспекті. Так у санаторії «Бермінводи» було відкрите відділення медико-психологічної реабілітації постраждалих

внаслідок АТО. Переживши бойові дії, втративши житло, іноді знайомих чи близьких, людям важно усвідомити те, що сталося і перейти до більш звичного попереднього життя на новому місці. За офіційними даними в Україні 60% переселенців – це жінки з дітьми, яким особливо важко забути останні події і адаптуватися в новому місці проживання, тому така реабілітація має допомогти багатьом стати на шлях спокійного життя [2].

Харківська область не лише приймає вимушених переселенців, тут створюються реальні умови для допомоги біженцям. Вже з весни минулого року в Харківській області створено Регіональний міжвідомчий координаційний штаб з надання допомоги вимушеним переселенцям з АР Крим, Донецької та Луганської областей. Зараз в регіоні організована і налагоджена робота з надання всебічної комплексної допомоги та вирішення проблемних питань переселенців з районів проведення АТО [2].

Проблемою міста та області є не лише недостатнє фінансування, але й брак місць для такої кількості осіб. Харківська область вже не має можливостей приймати всіх переселенців, але вони продовжують прибувати. Через це не всі отримують допомогу, хто її потребують. Переселенці селяться в гуртожитках, санаторіях, базах відпочинку, шукають житло у небайдужих харків'ян. Але багато з них вимушені селитися в покинутих будинках в селах, де не має відповідних умов, в тому числі світла та тепла. Вони мусять пристосовуватися та виживати, шукати роботу, засоби для виживання. Влада та суспільство вперше зіштовхнулися з такою проблемою, тому механізми допомоги в даній ситуації не спрацьовують належним чином. Для налагодження такої системи потрібен час, його як раз немає і рішення необхідно приймати одразу. Це стосується питань: куди поселити людей, як влаштувати їх на роботу та навчання.

В процесі облаштування місць проживання для вимушених переселенців виникає проблема концентрації переселенців в місті Харкові та прилеглих територіях. Місто стає перенаселеним, в той час, як інші міста обласного підпорядкування можуть прийняти ще певну кількість людей, але лише незначна частина оселяються там. Щоб уникнути такого моноцентричного територіального розподілу населення, необхідно створювати умови для переселенців, це стосується наявності робочих місць, житла та транспортної розв'язки в містах та районах області.

Щодо працевлаштування вимушених переселенців, то це є проблемою, яку необхідно вирішувати негайно. Для бачення всієї картини, необхідно провести більш глибоке комплексне дослідження в ході якого з'ясувати, хто за професією ці люди, чим вони займалися до цього часу. Наприклад, якщо людина все життя була шахтарем, то тут йому не можуть надати таку ж роботу і саме тому необхідно створювати умови для зміни або підвищення рівня кваліфікації, щоб ці люди змогли знайти гідну роботу в різних напрямках діяльності.

Проблеми існують не лише у матеріальному плані, щодня виникають різного роду конфлікти між переселенцями та жителями міста і області. Такі

суперечки важно подолати, адже люди кожного дня бачать новини і роблять свої власні висновки щодо винних у військовому конфлікті.

Україна сьогодні переживає скрутні часи в цілому, це ж стосується й окремих регіонів. В країні недостатньо фінансів для виплати заробітної плати, а необхідно ще чимало грошей на допомогу постраждалим від бойових дій, людям, які вимушено не працюють. Місцевий бюджет області також не може забезпечити усім необхідним переселенців, тому саме волонтерські організації беруть на себе вирішення багатьох проблем. Проте складність багатьох проблем вимушених мігрантів вимагає вирішення їх на інституціональному рівні, бо виходять за межі можливостей волонтерських організацій. Важливим аспектом цього питання є організація моніторингу вимушеної міграції, проведення для цього відповідних досліджень, результати яких мають бути покладені в основу програм соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс].- [Режим доступу]. – <http://www.rada.gov.ua/> 2. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації – [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – <http://www.kharkivoda.gov.ua/> 3. Слово і діло - [Електронний ресурс]. – [Режим доступу].- <http://slovoidilo.ua>

СЕКЦІЯ 4 РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 338.48: 502.51

С.В. Анісімов

s_anisimov@bigmir.net

Науковий керівник – канд. біол. н., проф. О.Г. Васенко

*Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем»,
м. Харків, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ НАДАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ РІЧКОВИМ БАСЕЙНОМ

Для економічного розвитку України насущним завданням постає розвиток середнього та малого бізнесу. Одним з напрямків малого підприємництва, що дозволяє забезпечити зайнятість значної частини населення, є надання рекреаційних послуг. Рекреаційно-туристична галузь розвивається бистрими темпами по всьому світу і забезпечує 10% обігу виробничо-сервісного ринку світу [1], так як володіє високим мультиплікативним ефектом, пов'язаним зі створенням нових робочих місць у суміжних економічних комплексах. Так, прямий внесок рекреаційно-туристичної діяльності у формування ВВП Європи й України складає відповідно 2,8% та 2,0%, у формування зайнятості – відповідно 2,7% та 1,7%; при цьому розбіжність між цими показниками вітчизняної та європейської рекреаційно-туристичної індустрії постійно зростає (в середньому на 0,01% щороку) [2, 3].

За даними оцінки ресурсного потенціалу земель курортів і рекреації та туризму, земель історико-культурного призначення, територія їх розповсюдження може складати близько 9,1 млн. га, або майже 15% території країни [4]. Згідно з прогнозними розрахунками на базі використання цього потенціалу є можливість одночасно оздоровити близько 50 млн. чоловік, тобто майже все населення України. Це більш, ніж вдвічі перевищує площі тих земель, які використовуються для цих цілей на сучасному етапі.

Неефективне використання Україною свого багатого природо-рекреаційного та історико-культурного потенціалу для розвитку рекреаційно-туристичної індустрії доводить потребу в суттєвому удосконаленні механізмів оцінки та обґрунтування можливостей облаштування рекреаційних установ на потенційних рекреаційних територіях. Побудовані та організовані без відповідного наукового обґрунтування рекреаційні комплекси, турбази, готелі тощо не отримують достатньої кількості замовлень, а отже, виявляються нерентабельними. Підприємства туристичної галузі функціонували б значно ефективніше, якби можна було визначати потенційно привабливі для

відпочивальників території, а також оцінювати рівень їх привабливості та проводити спеціалізацію на відповідних видах відпочинку. Таким чином, перед тим як здійснити капіталовкладення, потенційний інвестор повинен прийняти рішення не тільки щодо вибору найкращого проекту, але й оцінити доцільність розташування на даній території і інвестування взагалі.

При виборі території для здійснення рекреаційної діяльності інвестор стикається з проблемою багатоваріантності використання природного ресурсу, і рекреаційне використання ресурсу не завжди вважається пріоритетним в практиці господарювання. Наприклад, ліси потенційного рекреаційного використання часто є тільки ресурсною базою для отримання деревини.

Сьогодні екологи та економісти багатьох розвинутих країн для визначення пріоритетності напрямків використання природних ресурсів і управління еколого-економічними системами використовують екосистемний підхід. Екосистемний підхід є стратегією комплексного управління земельними, водними і живими ресурсами, яка забезпечує збереження і стале використання на справедливій основі. Він заснований на застосуванні відповідних наукових методологій, що охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні процеси, функції та взаємодія між організмами і навколишнім їх середовищем. Він визнає, що люди з усім їх культурним розмаїттям є невід'ємним компонентом екосистем [5]. Екосистеми є джерелом багатьох послуг, що мають неоціненне значення для функціонування навколишнього середовища, економічного та соціального розвитку. Витоки сучасної теорії екосистемних послуг сформувалися в кінці 70-х років ХХ сторіччя. Початок їй поклали наукові дослідження В. Вестмана, Р. Грута з розробки корисних функцій екосистем як послуг з метою підвищення суспільного інтересу до збереження біорізноманіття [6,7]. У 90-х роках минулого століття подальша розробка понять, пов'язаних з екосистемними послугами знайшли своє відображення в роботі Г. Дейлі [8]. На сьогодні з'явилися фундаментальні міжнародні дослідження, присвячені визначенню екопослуг [9].

Серед численних екосистемних послуг виділяють: постачальні (їжа, вода, ліс, сировина); регулюючі (вплив на клімат, контроль над повеннями, стихійними лихами, якість водних ресурсів та ін.); культурні (рекреаційні ресурси, естетичні і духовні цінності природи); і підтримуючі послуги (грунтоутворення, фотосинтез, круговорот азоту та ін.).

Більшість типів господарювання в своїй діяльності споживають одну чи декілька екосистемних послуг. Багато екосистемних послуг деградували в результаті заходів, вжитих з метою збільшення забезпеченості іншими послугами, наприклад продовольством. Такі заміни часто зміщують витрати деградації від однієї групи людей до іншої або перекладають витрати на наступні покоління. [9]. Основний тиск виявляється на послуги з надання корисних продуктів. У теж час культурні послуги (естетична цінність, відпочинок) практично не розглядаються при визначенні стратегії управління ландшафтами. Тим часом, для місцевого населення духовні та культурні

цінності екосистем є не менш важливими, ніж інші послуги. Наприклад, важливість міських парків, зон відпочинку та пляжів для населення мегаполісу.

Сьогодні не визначені критерії включення екосистемних послуг до процесу прийняття управлінських рішень та механізмів функціонування суб'єктів різних галузей економіки, різних форм власності. Так, згідно з систематикою екосистемних послуг [9] рекреаційна діяльність базується на культурних послугах, що з нашої точки зору не віддзеркалює усю багатогранність цього типу природокористування, тому було запропоновано типологію екосистемних послуг, що використовуються при здійсненні рекреаційної діяльності (табл.1).

Таблиця 1

Екосистемні послуги, що використовуються при здійсненні рекреаційної діяльності

Категорія послуг	Тип послуг	Вигоди від використання екосистемних послуг
Культурні послуги	Територіальні і рекреаційні	Збереження рекреаційних якостей і рекреаційної ємності ландшафтів, здатності до самовідновлення
	Оздоровчі	Економічний і соціальний ефект від зниження захворюваності та підвищення працездатності
	Психологічні	Отримання психологічного комфорту і натхнення
	Естетичні, культурні та релігійні	Забезпечення духовних і гедонічних потреб людини, збереження цінностей екосистем, історичних і меморіальних місць
	Освітні	Освітній та соціальний ефекти від рекреаційного використання
Регулюючі послуги	Кліматичні	Підтримання природного кліматичного фону, стійкості регіонального та місцевого клімату
	Водорегулюючі	Формування і регулювання стоку і якості природних вод, волого обміну суші і територій, водного режиму території в цілому
	Атмосферні	Підтримання природного складу атмосфери та рівня забруднення повітря
Забезпечуючі послуги	Водо-забезпечуючі	Забезпечення прісною водою для питних і господарчих потреб
	Генетичні	Підтримання природного різноманіття
Підтримуючі послуги	Асиміляційні	Нейтралізація і зниження рівня забруднення ґрунтів, природних вод, біоти утилізація рідких і твердих відходів
	Ґрунтоутворення	Захист ґрунтів від водної та вітрової ерозії, здійснення первинних і вторинних сукцесій при порушеннях природного покриву

Відтак, поряд із дослідженням природних рекреаційних ресурсів необхідне більш глибоке вивчення екосистемних рекреаційних послуг у контексті управління природним капіталом рекреаційної сфери.

Список використаних джерел: 1. Сарапіна О.А. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності функціонування і розвитку туристично-рекреаційних підприємств: дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Херсонський національний технічний ун-т. - Херсон, 2005. – 193 с. 2. *Travel & Tourism Economic Impact. 2012. Europe / World Travel and Tourism Council.* – London: WTTC, 2012. – 16 с. 3. *Travel & Tourism Economic Impact. 2012. Ukraine / World Travel and Tourism Council.* – London: WTTC, 2012. – 20 с. 4. Статистичний щорічник України за 2011 рік./Державний комітет статистики України. – Київ: ОБ «Август Трейд», 2012.-С.491-493. 5. Конвенція про біологічне різноманіття / Шосте засідання Конференції Сторін Конвенції про

біологічне різноманіття / Гаага (Нідерланди), 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbd.int/ecosystem>. 6. De Groot. *Environmental functions as a unifying concept for ecology and economics* / R.S. De Groot // *The Environmentalist*. – 1987. – № 7 (2). – P. 105-109. 7. Westman W. *How much are nature's services worth?* / W. Westman // *Science*. – 1977. – P. 960-964. 8. Daily G. *Nature's Services: Social Dependence on Natural Ecosystems* / G. Daily. - Washington : Island Press, 1997. – 392 p. 9. *Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being [Synthesis Report]*. — Island Press, Washington DC, - 2005, - 160 p.

УДК 911.3

Ю.П. Бітюк

Yuliya_Pavlovna93@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ КАНАДИ

Туризм і рекреація є однією з найбільш високоприбуткових і найбільш динамічних галузей сучасного світового господарства. На їх частку припадає близько 10 % світового ВВП, світових інвестицій, всіх робочих місць і світових споживчих витрат [1]. Тому питання розвитку туристичної індустрії, її проблеми та перспективи не втрачають своєї актуальності. Залежно від соціально-економічних умов і ставлення держави до розвитку національного туристичного ринку туризм, розвиток туризму в різних країнах має свої притаманні особливості та тенденції. Канада є однією з найпривабливіших для туристів країною, яка гармонійно поєднує у собі величезні простори, різноманітні ландшафти, незвичайну природу, людей різної культури та історико-архітектурну спадщину. Метою дослідження є аналіз сучасного стану і перспектив розвитку туризму в Канаді, виявлення проблем туристично-рекреаційної галузі країни.

Туризм і рекреація, як один з найбільш продуктивних секторів світової економіки, нині переживає зростання в середньому на 5 % в 2013 році і створення більш ніж 1 трлн доларів річного доходу із понад мільярд туристів [2]. Канада відстає від світових темпів зростання і її збільшення складає 1,5 % або менше 1/3 від середнього світового показника. Але незважаючи на невідповідність темпів росту туристських доходів у 2012 році індустрія туризму Канади є своєрідним стимулом для розвитку економіки, яка принесла дохід більш ніж 78,8 млрд доларів США, дала у загальній економічній діяльності країни понад 603400 прямих робочих місць, що становить 9,2 % всіх робочих місць в Канаді, що майже в 7 разів більше від кількості робочих місць у гірничодобувній промисловості, видобутку нафти і газу. Окрім цього, туризм складає більшу частину загального ВВП Канади, ніж сільське господарство, лісове господарство і рибальство сумарно [2].

Індустрія туризму Канади складається з кількох секторів, які тісно взаємодіють між собою: транспорт (в тому числі пасажирські перевезення по повітрю, залізні дороги і човни, а також міжміські, чартерні та автобусні тури і прокат автомобілів); проживання (в тому числі готелі, мотелі, гуртожитки, відпочинок на природі та оренда нерухомості); продукти харчування й напої (ресторани та ліцензовані установи, а також заклади громадського харчування); події (конгреси і бізнес зустрічі, а також основні заходи і фестивалі); пам'ятки (культурні, природні та історичні); відпочинок та розважальні заходи. Іншим важливим сектором туристичної індустрії Канади є маркетингові організації, які представляють муніципалітети, регіони та провінції. На світовому ринку туризму Канадська комісія з туризму виступає в якості національного маркетолога сприяння розвитку туризму в Канаді [5].

Канада як і раніше входить до двадцятки найбільш відвідуваних країн світу. Однак, на відміну від багаторічних «Топ-5» країн (наприклад, Франції та Сполучені Штати Америки), Канада опустилася з 8-ї позиції у 2000 році на 17-ту у 2013 році. Навіть якщо міжнародне відвідування Канади відновити до рівня 2000-го року (тобто 19,6 млн), Канада не буде на 8-му місці, а підніметься тільки на один щабель вище в міжнародних рейтингах (на 16 місце) [3].

Туристичне сальдо Канади стабільно негативне. Воно збільшувалося в 1980 – початку 1990-х рр. досягнувши у 1992 році – 6,4 млрд доларів (більше на 5 млрд дол. США). Надалі сальдо зменшувалося і в даний час складає -0,2 млрд доларів США [2].

В'їзний і виїзний туризм Канади мають чітко виражену сезонність, обумовлену кліматичними умовами країни. Пік відвідуваності Канади припадає на найтепліші місяці липень-серпень, в кожен з цих місяців прибуття складають більше 3 млн. іноземців, у той час як у січні лише 0,7 млн. туристів [2]. Сезонність у виїзді канадців за кордон залежить від напрямку поїздок. У північні прикордонні штати США канадці спрямовуються переважно в літній час, в південні штати (Флорида, Каліфорнія і Гаваї) – в зимовий.

Виїжджають канадці переважно до США, що обумовлюється близькістю до кордонів країни та схожістю менталітетів, традицій тощо. У 2012 році у виїзному туризмі Канади частка США складала 75 %, а направлялися канадці в прикордонні штати: Нью-Йорк (2,2 млн чол.), Вашингтон (1,6), Мічиган (1,2). Перебувають канадці в прикордонних районах США не тривалий час, в середньому 2-3 дні. Заради відпочинку на морі виїжджають надовго: Флорида (21 день), Гаваї (13), Каліфорнія (9) [2].

Окрім цього, виїзний потік з Канади направлений ще на Великобританію, на яку припадає приблизно 4% турпотоку, Мексику (3%), Францію (2,5%), Кубу (1,9%), Домініканську Республіку (1,4%) [2]. У десятку провідних destinations канадських туристів входять Німеччина, Італія, Нідерланди, і тільки в другій десятці популярних напрямків представлені країни західного сектора Азіатсько-Тихоокеанського регіону: Китай, Гонконг, Японія і Австралія. Протягом 2000–2013 років обсяги виїзних потоків збільшилися, а виїзди до Китаю та Індії зростали експоненціально.

У туристичних прибуттях в Канаду у 2012 році найбільшу частку становить США – 80,6 %. Окрім цього, туристи прибувають з Австралії (3,8 %), Франції (1,8 %), Великобританії (1,2 %), Республіки Корея (1,1%), Мексики (0,9 %), Німеччини (0,4 %), Китаю (0,3 %) тощо. За період 2000-2013 рр. обсяги в'їзних потоків зменшилися у порівнянні з виїзними. Так, наприклад, з 2001 року по 2013 рік частка приїжджих з Великої Британії зменшується з 1,5 % до 1,2 %, Німеччини – 0,5 % до 0,4 %, Японії – 2,8 % до 1,3 %, Франції – 1,9 % до 1,8 % [2].

Іноземні гості, що приїжджають до Канади, проявляють інтерес, в першу чергу, до природних об'єктів та пам'яток – 21 %, «шопінгу» – 19,7%, а також туристи відвідують знайомих і родичів –12,7 % [2].

Таким чином, Канада є країною з високорозвиненою індустрією туризму, в якій обсяги в'їзного та виїзного туризму знаходяться у відносній рівновазі. Але у доходах Канади від туризму та витратах ця рівновага не досягається. Канадці є одними з найбільш потенційних міжнародних мандрівників у світі, які немало витрачають за кордоном. Канадські тенденції до подорожей на міжнародному рівні в поєднанні зі зниженням міжнародних потоків до Канади, призвело до збільшення туристського дефіциту, який незначно виріс між 2012 і 2013 від 17640 млн доларів до 17960 млн доларів, але значно більше протягом останніх десяти років (15 млрд доларів) (рис. 1) [2].

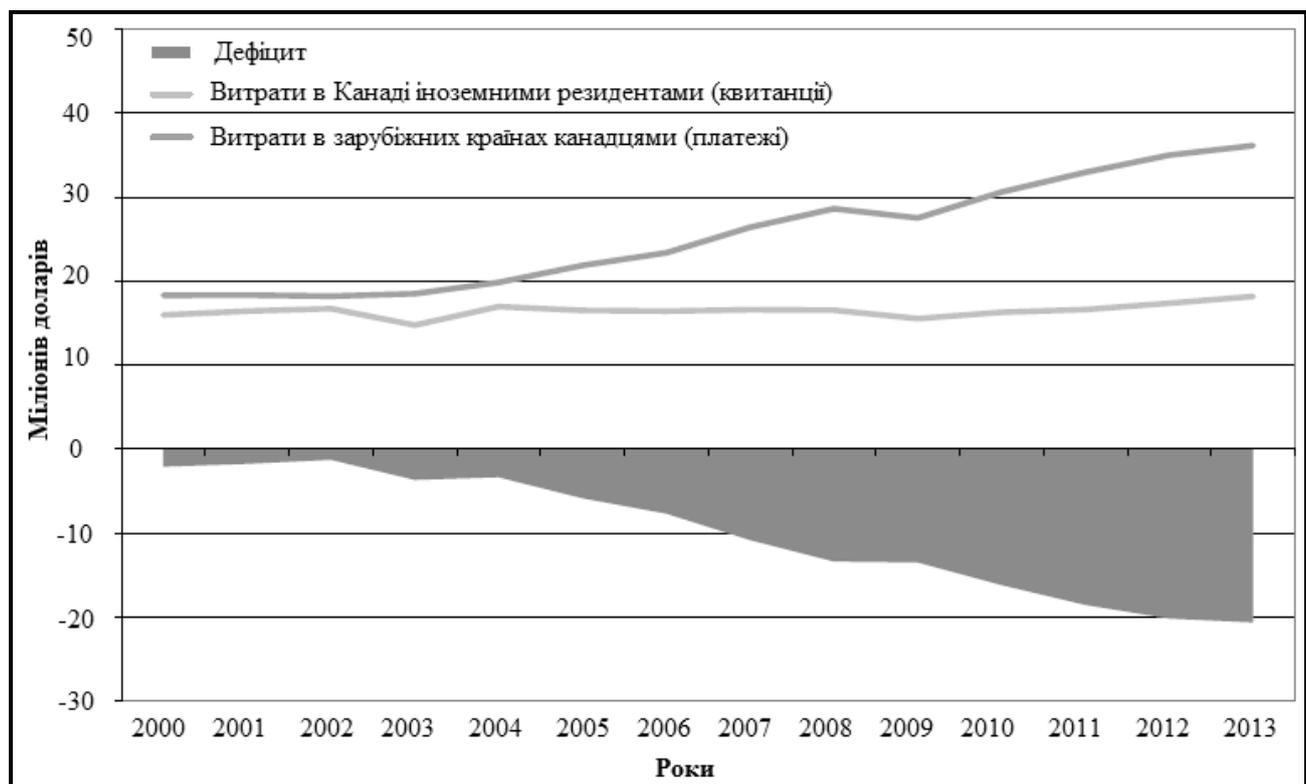

Рис. 1. Туристичні доходи та витрати в Канаді за період 2000 – 2013 рр.
(побудовано автором за даними [2])

Основні проблеми, які мають бути розглянуті для вдосконалення та подальшого покращення розвитку туристичної індустрії Канади, включають в себе:

- комплексні дослідження, щоб краще зрозуміти очікування мандрівників;
- більша згуртованість маркетингових та рекламних кампаній, відображаючи провінційні / територіальні реалії та різноманітність в Канаді;
- подальший розвиток туризму аборигенів;
- стратегії розвитку кадрових ресурсів з метою залучення й утримання співробітників в галузі;
- інвестиції в інфраструктуру туризму;
- ефективні та інтегровані транспортні системи;
- розширення та прийняття сталого туризму [4].

Окрім цього, зважаючи на значну територію Канади, перспективним є залізничний туризм. Вже функціонує ряд популярних залізничних маршрутів. Так, організовуються залізничні тури в Скелясті гори. У Канаді подорожі на дику природу становлять близько однієї чверті загального обсягу внутрішнього туризму [2]. За рахунок податків від природних подорожей уряд цієї країни отримує значний дохід. Таким чином, екотуризм стає серйозною фінансовою підтримкою для проведення природоохоронних заходів, тому цей напрямок туризму також потрібно активно розвивати в країні.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org> . 2. Офіційний сайт Асоціації туристичної індустрії Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tias.travel>. 3. Офіційний сайт головного управління статистики Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statcan.gc.ca>. 4. Офіційний сайт підтримки туризму Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gc.ca>. 5. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль – Ніжин: 2010. – 336 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/smal.htm 5.

УДК 911.3:338.48 (410)

І.В. Буханець, П.А. Вірченко

buhanets.irina1993@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. П.А. Вірченко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

На сучасному етапі туристична індустрія Великої Британії має значні темпи розвитку. Важливу роль у цих процесах відіграє залучення перспективних видів туризму, одним із яких є діловий туризм. Він почав активно розвиватись порівняно недавно, але вже встиг зайняти важливе місце

на ринку туристичних послуг. У світі про нього заговорили як про прибутковий і самостійний вид туризму в 70-80-х роках ХХ ст. [1]. Основна відмінність ділового туризму від традиційного полягає в тому, що головною ціллю подорожі є розвиток та просування бізнесу, участь у професійних виставках, ярмарках, семінарах, конференціях, ведення переговорів з бізнес-партнерами, організація різноманітних ділових зустрічей тощо. Структурно діловий туризм складається з кількох сегментів, які представлені на рис. 1.

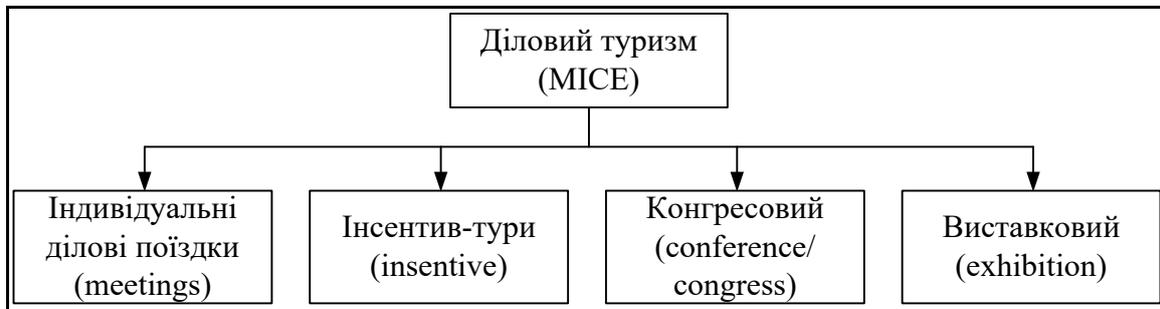

Рис. 1. Структура ділового туризму (побудовано за даними [2])

Велика Британія традиційно посідає передові позиції в рейтингах світових напрямків ділового туризму. Органічне поєднання широковідомого британського сервісу й професіоналізму працівників туристичної сфери, статус англійської мови як всесвітньої мови бізнесу, добре розвинена транспортна інфраструктура роблять Велику Британію одним із кращих місць для проведення заходів ділового спрямування. Країна славиться проведенням традиційних експозицій та заходів, які приваблюють тисячі відвідувачів з усього світу. Наприклад, такі події, як міжнародна виставка квітів у Челсі, Вімблдонський тенісний турнір, фестиваль «International Beatles Week» у Ліверпулі, щорічні футбольні матчі Ліги чемпіонів роблять Велику Британію однією з найбільш відвідуваних країн у світі. Серед численних ділових заходів можна виділити World Travel Market (Міжнародна туристична виставка), Farnborough International Airshow (Міжнародний авіакосмічний салон у Фарнборо), Helitech (Конференція і виставка вертольотобудування), International Food and Drink Exhibition (Міжнародна виставка харчової промисловості) та інші [1].

Проведення найбільшої кількості бізнес-заходів у Британії припадає переважно на період з вересня по травень. В той же час, конгреси, конференції та виставки проводяться у Великобританії впродовж всього календарного року. Крім того, виставкові та конгрес-центри у Британії обладнані за новітніми технологіями. Для проведення цих заходів використовується найсучасніша техніка та обладнання, починаючи від проекційних екранів і закінчуючи апаратурою smartboard. Найсучасніші виставкові комплекси розташовані у Лондоні, Бірмінгемі, Манчестері, Глазго, Единбурзі, Абердині та Кардіффі, які не випадково вважаються основними місцями відвідування провідних фахівців різних галузей з усього світу.

Першість у проведенні різноманітних бізнес-заходів належить столиці Великої Британії місту Лондону, який щороку приймає велику кількість не

тільки звичайних туристів, а й бізнес-туристів. Популярність Лондона очевидна, адже він є не тільки найпотужнішим транспортним вузлом світового масштабу, а й всієї Британії, звідки розходяться залізничні та автомобільні шляхи у всі частини країни, а також у континентальну частину Європи. В околицях Лондона розташовано кілька аеропортів, а в гирлі річки Темзи знаходиться порт Тілбері, до якого щодня прибувають круїзні судна.

Лондон також є важливим науковим центром. Крім того, розташування тут Лондонського королівського товариства (The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge), Грінвічської обсерваторії (Royal Greenwich Observatory) і Грінвічського університету (The University of Greenwich) дають можливість проводити у Лондоні також конгреси і наукові конференції. Також, наявність у місті великої кількості різноманітних стадіонів та спортивних майданчиків сприяє проведенню у Лондоні різних спортивних зустрічей і змагань. Для тих хто планує провести бізнес-захід в центрі міста краще вибрати Qell Conference Center у Вестмінстері. Він розташований в історичному районі Лондона, неподалік від Біг-Бена, Вестмінстерського абатства та атракціону London Eye (оглядове колесо Лондонське Око). Спочатку у Qell Conference Center знаходилася урядова резиденція глав держав. Тепер у цій будівлі проходить International Grains Council (Міжнародна рада по зерну). Для великих груп (до 1000 осіб) найкраще підійдуть такі історичні будівлі Лондона, як Гемптон-Корт і Сомерсет-Хаус [2]. Для прийомів і гала-вечер з невеликою кількістю учасників у місті є безліч особливих приміщень: від середньовічного Тауера до сучасного музею Тейт Модерн і Музею вина Vinopolis.

Головним місцем проведення найбільших міжнародних виставок є Earls Court and Olympia. Earls Court – один з головних виставкових центрів Лондона. Він використовується для проведення найбільших міжнародних і національних виставок: London Boat Show (Лондонська виставка човнів), British International Motor Show (Англійська міжнародна виставка автомобілів), Ideal Home Show (Виставка товарів та аксесуарів для дому і саду) тощо. Olympia – популярний і найстаріший комплекс в Лондоні, використовується для проведення таких виставок, як London Book Fair (Лондонська книжкова виставка), Great British Beer Festival (Пивний фестиваль у Великій Британії) та багатьох інших. У цьому комплексі проходили концерти Мадонни, Елтона Джона, Pink Floyd, Queen та інших зірок світової естради [2].

Важливим центром ділового туризму у Центральній Англії є місто Бірмінгем (графство Йоркшир), яке ще в XIII ст. здобуло славу своїми ярмарками. У наші дні Бірмінгем пропонує вражаюче різноманіття місць для проведення бізнес-заходів: це не тільки багатофункціональний виставковий конференц-центр National Exhibition Centre (NEC), але й англійські сади, історичні будівлі і навіть переобладнані двоповерхові автобуси. На додаток до інфраструктури ділового туризму в Бірмінгемі існують всі умови й для розвитку пізнавального туризму.

Очікуванням найвимогливіших замовників бізнес-турів відповідає інфраструктура Манчестера, яка представлена значною кількістю відповідних

закладів – від ультрасучасного конгрес-центру G-MEX до кімнат для переговорів футбольного клубу Manchester United і театру Victorian Royal Exchange. Кожен конференц-майданчик G-MEX розташований недалеко від визначних пам'яток міста, спортивних та шопінг-центрів. Крім того, у Манчестері розташований один із визначних стадіонів Великобританії Old Trafford, інфраструктура якого може використовуватись не тільки для проведення спортивних змагань, а й для організації зустрічей, банкетів і конференцій [2].

Широкі можливості для розвитку ділового туризму має Уельс. Його столиця Кардіфф знаходиться в двох годинах їзди від Лондона і має в розпорядженні такі комплекси, як Millenium Stadium і Civic Buildings.

Активно розвивається інфраструктура ділового туризму і в шотландських містах, особливо в Единбурзі, Глазго та Абердині. Шотландія – це в першу чергу інсентив-напрямок. Сюди приїжджають організувати зустрічі дилерів, відпочивати після виставок або конгресів, заохочувати кращих співробітників. Практично кожен приїжджаючий сюди турист відвідує столицю Шотландії – Единбург. Крім міського інсентива, можна відвідати безліч тематичних маршрутів. Найзнаменитіший з них – єдиний у світі маршрут, присвячений історії та виробництву солодового віскі (Malt Whisky Trail) [2].

Велика Британія є однією з провідних туристичних країн Європи і світу. Важливим чинником просторової орієнтації туристичних потоків є входження країни до сімки найрозвинутіших країн світу (G7), що зумовлює значний обсяг ділових поїздок до цієї держави та з неї. Велика Британія перетворилася на світовий центр проведення міжнародних торговельних виставок і ярмарок, постійно зростає кількість конгресів, симпозіумів, конференцій тощо. Країна має розвинену інфраструктуру та передові технічні можливості для організації сучасних бізнес-заходів світового масштабу. Діловий туризм у Великій Британії є одним з найбільш високоприбуткових і перспективних видів подорожей, який характеризується стабільним зростанням і відносною стійкістю до впливу економічних, політичних, кліматичних, погодних та інших факторів.

На сучасному етапі розвитку Великої Британії діловий туризм став важливою галуззю її спеціалізації, яка є значним джерелом наповнення бюджету, стимулом розвитку транспортної та соціальної інфраструктури країни, інструментом вирішення проблем зайнятості місцевого населення. Завдяки цій галузі туризму відбувається приплив нових ідей в економіку країни, стрімко розвиваються нові технології, завойовуються нові ринки тощо.

Список використаних джерел: 1. Папирян Г.А. Продвижение делового туризма в Великобритании / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/books_tourism/papiran64.htm; 2. Смирнова О.А. Особенности развития делового туризма в Европейском регионе / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/smirnova2.htm

В.М. Гусєва, П.А. Вірченко

guseva_valentina_gv@mail.ua

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. П.А. Вірченко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м.Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФЕСТИВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства все більшої популярності набуває туристична індустрія. Вплив процесів глобалізації, зростаюча конкуренція між туристичними операторами, в умовах певної обмеженості туристичних ресурсів, сприяють появі нових видів туристичної діяльності, серед яких виділяється фестивальний туризм. Він представляє вид подієвого туризму, який дозволяє туристам стати свідками або учасниками певних спортивних, культурних, мистецьких, релігійних та інших подій. На відміну від більшості туристичних ресурсів можливості для розвитку фестивального туризму є значно ширшими. Крім того, збільшення кількості туристів, які цікавляться цим видом подорожей, позитивно впливає на формування іміджу регіонів, а отже, і на покращення розвитку їх туристичної інфраструктури. Саме тому питання вивчення особливостей розвитку фестивального туризму в регіонах України є достатньо актуальними.

Незважаючи на те, що фестивальний туризм є відносно молодим видом туризму, існує достатньо наукових праць, які присвячені питанням його становлення та розвитку. Найпершими роботами з проблем виникнення та еволюції фестивального туризму були праці зарубіжних вчених – Д. Гетза, Р. Джаніскі, М. Боліна та інших науковців. На національному рівні теоретико-методологічні основи дослідження особливостей розвитку фестивального туризму розглядалися у працях окремих вітчизняних географів, зокрема, О.О. Бейдика, М.П. Крачила, О.О. Любіцевої, І.В. Смаль та інших дослідників. Питаннями особливостей розвитку фестивального туризму певних регіонів України займалися Г.О. Карпова, О.М. Костюк, Ю.І. Прасул та інші науковці. Однак, проблеми розвитку фестивального туризму у Закарпатській області у науковій літературі висвітлені недостатньо.

Метою даної статті є аналіз особливостей розвитку фестивального туризму в Закарпатській області.

Закарпатська область має сприятливі умови для розвитку не тільки традиційних видів туризму, а й для розвитку нових напрямків, зокрема, й фестивального туризму. Цьому сприяє ряд чинників, зокрема: соціально-економічні (ступінь розвитку економіки, рівень трудової діяльності, рівень культури та освіти місцевого населення), демографічні, серед яких особливо виділяється національний та релігійний склад населення, традиції та вірування,

що склалися на певній території, екологічні чинники, політичні чинники, оскільки від цього фактору багато в чому залежить підтримка проведення фестивалів у регіоні державними органами влади, стабільність політичної ситуації, культурно-історичні та географічні фактори [1].

Кожного року на території Закарпатської області проходить більше 400 фестивалів, проте статус національних або міжнародних має лише половина з них. Головними напрямками фестивального туризму Закарпатської області є відвідування різноманітних етнічних, релігійних, музичних, гастрономічних, спортивних заходів та фестивалів сучасних субкультур (рис. 1.).

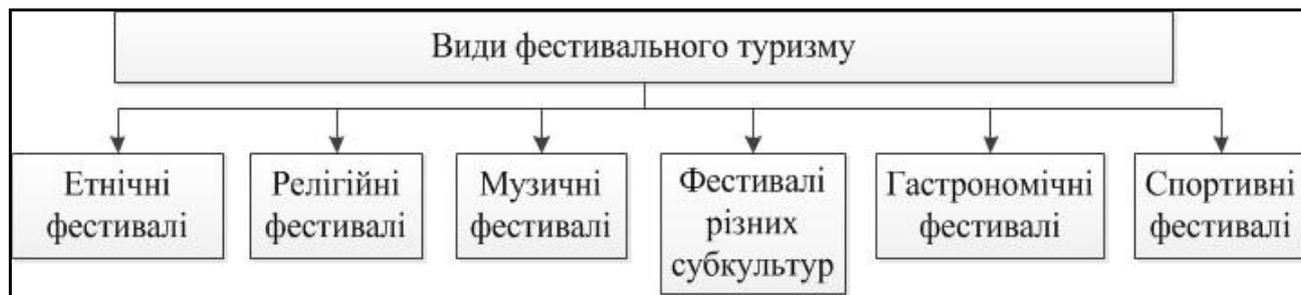

Рис. 1. Основні напрямки фестивального туризму в Закарпатській області

Серед зазначених напрямків фестивального туризму в Закарпатській області одне з перших місць за чисельністю відвідувачів посідають гастрономічні фестивалі, найпопулярнішими з яких є винні фестивалі. Щороку в Закарпатській області такі заходи відвідують близько 150 тис. осіб. Найбільш відомими серед гастрономічних фестивалів області є: фестиваль молодого вина «Закарпатське Божолє», який проводиться в Ужгороді у третій тиждень листопада і передбачає знайомство туристів із винними напоями та їх дегустацію; «Червене вино», який проходить напередодні старого Нового року у місті Мукачеве; весняний фестиваль виноградарів і виноробів у місті Виноградіві; винний марафон «Винний край Береговщини» у місті Берегове. Іншими значними гастрономічними фестивалями Закарпаття є «Берлібаський бануш», під час якого можна познайомитися із традиційною кухнею гуцулів, фестиваль сиру «Гуцульська бринза» у Рахові, фестиваль голубців у місті Берегове та інші.

Про зростаючу популярність гастрономічного туризму, як одного із важливих видів фестивального туризму свідчить і той факт, що у Закарпатській області офіційно затверджений новий туристичний маршрут «Гастрономічний туристичний шлях Закарпаття», який передбачає знайомство туристів із українською, угорською, циганською, німецькою, словацькою, румунською кухнями [3].

Проведенню різноманітних етнічних фестивалів у Закарпатській області сприяє її багатонаціональний склад населення. На території області проживають представники більше 100 етносів зі своєю самобутньою культурою, звичаями, традиціями, обрядами. Найвідомішими етнофестивалями Закарпаття є обласний фестиваль народної творчості румунів Закарпаття «Мерцишор» (с. Біла Церква, Рахівський район), фестиваль словацького мистецтва «Словенська веселіца»

(сmt. Великий Березний), свято словацької культури «Фаш'янговий бал» (м. Ужгород), обласний фестиваль русинської культури «Червена ружа» (м. Мукачево) [4].

Більша частина спортивних фестивалів, які проходять на Закарпатті відбувається взимку, зокрема, це такі як «На засніжених схилах Карпат» у с. Синяк (Мукачівський район), «Зимові візерунки Воловецького краю» у с. Жденієво (Воловецький район), «Vorzhava Snow Fest-2015» у с. Пилипець (Межгірський район), спортивний міжнародний чемпіонат з гри у петанк «Сакура» (м. Ужгород) тощо. Серед відвідувачів цих заходів популярними є спортивні розваги, конкурси, спортивні змагання, перегони на снігоходах та квадроциклах тощо.

Приваблюють туристів у Закарпаття і численні музичні фестивалі: Міжнародний фестиваль рок-музики «Центр Європи» у місті Рахів, фестиваль «Музичне сузір'я Закарпаття», Міжнародний фестиваль сучасної музики «Кантус» та «Закарпатський Едельвейс» в Ужгороді, дитячий пісенний фестиваль «Золотий нарцис» у Хусті, конкурс пісні й танцю словаків «Золотий соловейко» у селі Середнє Ужгородського району та інші.

Релігійні фестивалі, які проходять у Закарпатській області, приурочені переважно до значних релігійних свят та пов'язані із реалізацією проекту «Туристичний шлях до спільної релігійної та культурної спадщини», який здійснюється за програмою транскордонного співробітництва Європейського Союзу «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна».

Найбільш відомим фестивалем молодіжних субкультур, який проходить у Закарпатті є «ПорабулоФест», в якому поєднано образотворче, кіно-, театральне, музичне, танцювальне, кулінарне та бойове мистецтво різних європейських культур [3].

Цікавим заходом для туристів є лицарський турнір-фест «Срібний Татош», який проводиться у сmt. Чинадійово Мукачівського району. Відвідувачі фестивалю можуть побачити аутентичні лицарські бої, майстер-класи з середньовічних ремесел, театралізовані вистави тощо.

Отже, Закарпатська область є одним із лідерів розвитку фестивального туризму в Україні, оскільки має значні ресурси для проведення різноманітних заходів, а самі фестивалі є цікавими, оригінальними, насиченими місцевим колоритом та народною творчістю різних етносів, які мешкають на території регіону. Саме проведення різних фестивалів сприяє не тільки зростанню позитивного іміджу Закарпаття, а й покращенню соціально-економічного розвитку області, створенню нових робочих місць та забезпечує зайнятість місцевого населення.

В той же час, для збільшення туристичних потоків до Закарпатської області за рахунок фестивального туризму необхідно удосконалити канали інформування та рекламування фестивальних подій, більш широко рекламувати календар фестивалів (в тому числі й для потенційних іноземних туристів), сприяти збільшенню фінансування на проведення та організацію різноманітних культурних, мистецьких, спортивних, музичних, кулінарних та інших

фестивальних заходів, пропагувати через туристичні фірми нові напрямки фестивального туризму в регіоні з метою їх включення до екскурсійних та туристичних програм, стимулювати якісне проведення фестивальних заходів місцевими громадами Закарпаття, поступово покращувати туристичну інфраструктуру регіону, сприяти підвищенню статусу фестивалів тощо. На держаному рівні варто розробити оновлену «Програму розвитку фестивального туризму в Україні».

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 304с. 2. Білоцерківська Т.М. Значення народних звичаїв та традицій для розвитку фестивального туризму в Україні / Т.М. Білоцерківська // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: Зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – С. 224-228. 3. Бучко Ж. Народні звичаї та традиції населення Українських Карпат у контексті фестивального туризму / Ж. Бучко // Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. – Тернопіль, 2006. – Випуск 2. – С. 183-185. 4. Лесик А. Фестивалі Карпатського регіону як чинник туристичної привабливості / А. Лесик, Ж. Бучко // Проблеми розвитку депресивних регіонів: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – С. 174-177.

УДК 911.3

Н.В. Гусєва, І.О. Дорошенко

gusewa-nv@yandex.ua, spelbound@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Гусєва Н. В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ВІЛЬНОЇ ЗЕМЛІ БАВАРІЇ

За даними Всесвітньої туристичної організації Федеративна Республіка Німеччина займає третє місце на Європейському континенті за відвідуваністю туристами. Також цією організацією Німеччина оцінюється як найбезпечніший туристичний напрям у світі. За 2014 р. послугами готелів Німеччині скористалося близько 400 млн. туристів, що є одним із найвищих показників серед країн світу [4]. Одним із найпопулярніших туристичних напрямків в Німеччині традиційно є Вільна Земля Баварія (рис. 1).

Станом на 2014 р. Вільна Земля Баварія нараховує близько 12 тис. туристсько-рекреаційних об'єктів, які відвідують закордонні туристи. До найбільш привабливих з них відносять замок Нойшванштайн (близько 1,5 млн. відвідувачів за рік), Мюнхен (8 млн. відвідувачів), Баварський Ліс (900 тис. відвідувачів), Берхетсгаден (440 тис. відвідувачів), Регенсбург (380 тис. відвідувачів), озеро Кьонигзее (300 тис. відвідувачів) тощо [4].

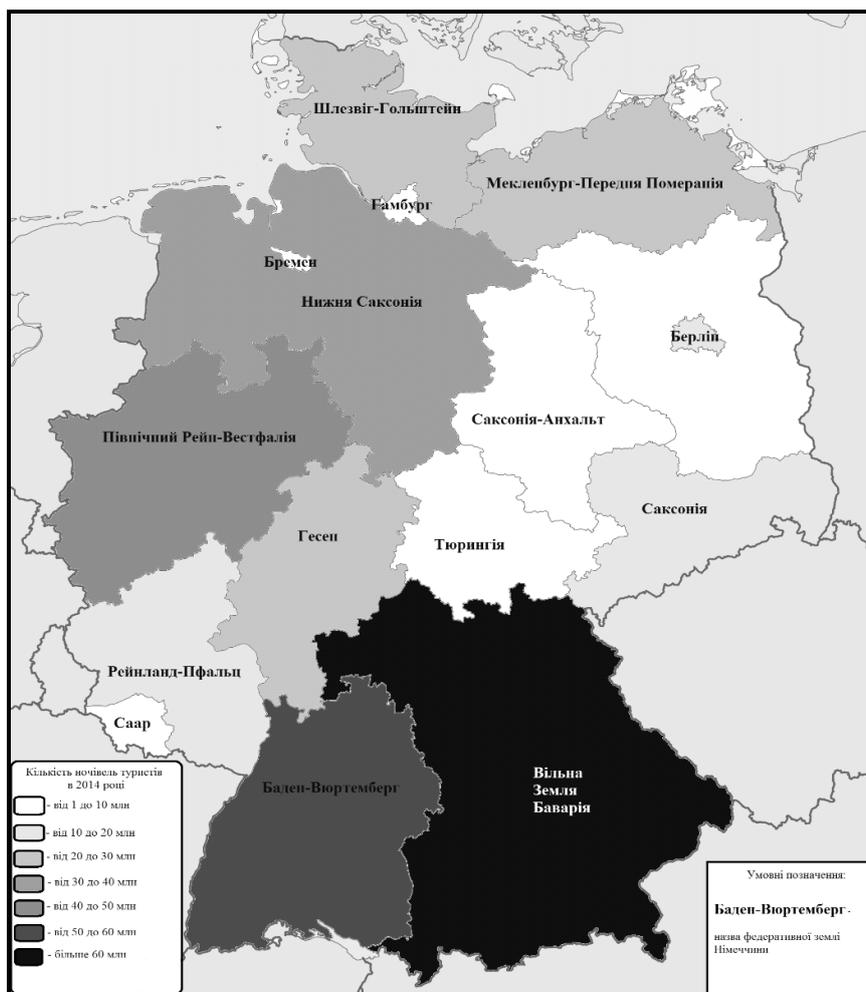

Рис. 1. Місце Вільної Землі Баварії у ФРН за кількістю ночівель туристів (побудовано автором за даними [2])

Слід зазначити, що загальна кількість туристів, які відвідали Баварію у 2014 р., сягнула позначки 33 млн. осіб (рис. 2).

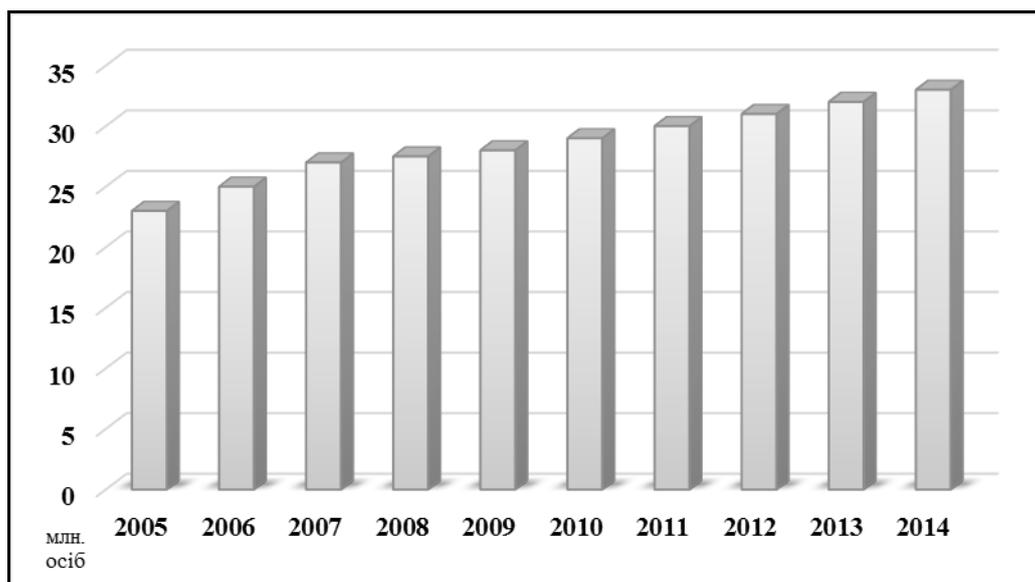

Рис. 2. Динаміка кількості туристів, які відвідали Баварію протягом 2005–2014 рр. (побудовано автором за даними [3])

Кількість ночівель туристів у Баварії в 2014 р. сягнула показника 84,2 млн., що на 0,2 % більше, ніж у 2013 р. (рис. 3).

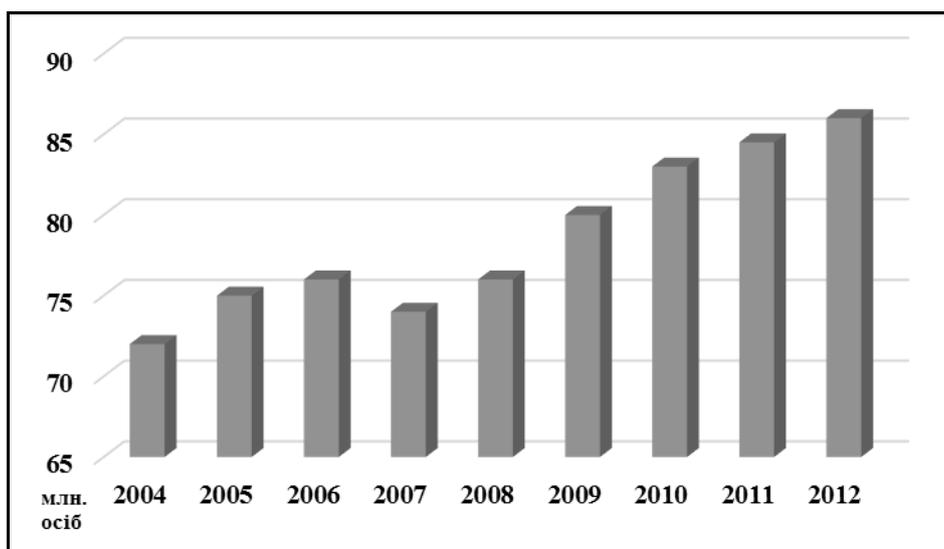

Рис. 3. Динаміка ночівель туристів, які відвідали Баварію, протягом 2005–2014 рр. (побудовано автором за даними [3])

Близько 20,4 % прибулих у 2014 р. залишалися лише на 1 ніч. Середня тривалість перебування туристів на території Баварії становила 2,7 днів.

Серед загальної кількості ночівель туристів у Баварії в 2014 р. більшість (70,3 млн. або 83,5 %) здійснено німцями, що свідчить про популярність туристичного напрямку Баварії на внутрішньому ринку. Тільки 13,9 млн. (тобто 16,5 %) ночівель здійснено іноземцями, що на 4,1 % більше, ніж у 2013 р. [1].

Стосовно національного складу туристів слід відзначити, що в 2014 р. Баварію відвідали туристи з понад 130-ти країн світу (табл. 1, рис. 4).

З табл. 1 та рис. 4 видно, що Баварія найбільш приваблива для туристів з європейських країн (в першу чергу, з Нідерландів, Італії, Австрії і Швейцарії), а також із США. Проте можна спостерігати, що досить стрімко збільшується кількість туристів з арабських країн, Китаю, а також Росії.

Таблиця 1

Національна структура туристів Вільної Землі Баварії [3]

Країна	Кількість туристів, осіб		Темпи росту, %	Країна	Кількість туристів, осіб		Темпи росту, %
	2004 р.	2013 р.			2004 р.	2013 р.	
Нідерланди	1,27 млн.	1,49 млн.	117,3	Франція	438 тис.	560 тис.	127,9
США	1,25 млн.	1,38 млн.	110,4	Бельгія	274 тис.	342 тис.	124,8
Італія	903 тис.	1,23 млн.	136,2	Іспанія	256 тис.	418 тис.	163,3
Австрія	735 тис.	1,31 млн.	178,2	Росія	185 тис.	853 тис.	461,1
Швейцарія	743 тис.	1,25 млн.	168,2	Арабські країни	156 тис.	634 тис.	406,4
Велика Британія	706 тис.	963 тис.	136,4	Китай	155 тис.	481 тис.	310,3

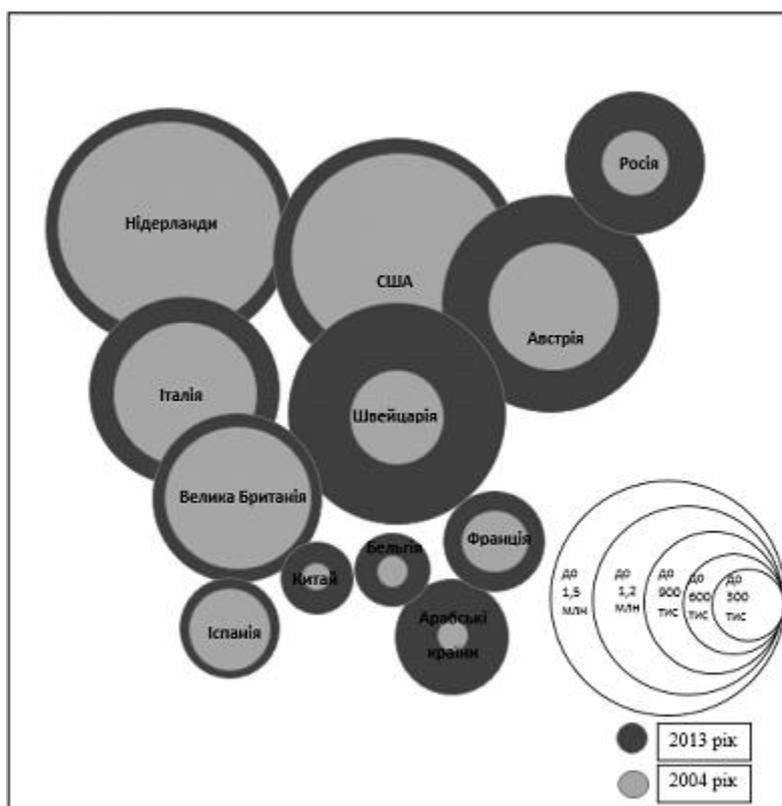

Рис. 4. Національна структура туристів Вільної Землі Баварії
(побудовано автором за даними [3])

За даними Національного комітету туризму Німеччини, близько 20 % доходів від туристичної діяльності надходить саме з Вільної Землі Баварії. Популярність цього туристичного напрямку зумовлена потужною інфраструктурою, середньостатистичними стабільними цінами на всі види товарів і послуг, наявністю всесвітньо відомих природних та історико-культурних пам'яток. Більшість туристичних маршрутів країнами Західної та Центральної Європи пролягають саме через Баварію, що зумовлює збільшення надходжень до федерального бюджету землі.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org>; 2. Офіційний сайт федеральної статистики Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.destatis.de>; 3. Офіційний сайт туристичного відомства Вільної Землі Баварії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bayern.by>; 4. Офіційний сайт інформаційної корпорації «Die Welt» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.welt.de>.

ТОПОНІМІЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ СОБ ТА ЇЇ ПРИТОК

Річка Соб (довжина 115 км, площа басейну 2840 км²) [2] бере початок із джерела за 2 км від селища Ксаверівка на південних схилах Придніпровської височини. Протікає Липовецьким, Іллінецьким, Гайсинським і Тростянецьким (гирло) районами Вінницької області і є лівою притокою Південного Бугу. Вздовж течії на берегах річки знаходяться такі міста, як Липовець, Іллінці, Дашів та Гайсин. Це типова лісостепова річка, на берегах якої розташовано багато сіл, а саме русло, дещо заболочене, перекрито великою кількістю гребель зі ставками та водосховищами. Вона надзвичайно цікава і в природному відношенні, а середню течію річки, де знаходяться відомі в Україні кургани, городища, архітектурні пам'ятки, назвають музеєм під відкритим небом [1, ст. 64]. Цікава річка і як географічний об'єкт, річка дуже цікава. Її русло – межа між Подільською і Придніпровською височинами, а за схемою фізико-географічного районування України річкою Соб проходить межа між подільським Побужжям і Середнім Придніпров'ям.

Назва річки Соб походить від українського «соб», «цоб» – праворуч. Ліву притоку Південного Бугу названо правою у зв'язку з тим, що заселення краю почалося від гирла річки до її верхів'я. Проходячи вгору Південним Бугом, стародавні люди побачили праворуч річку і назвали її Соб (Цоб) – та, що праворуч [1, с. 64]. Є гіпотеза, що річка Соб зобов'язана своєю назвою козакам, які їздили вздовж неї на південь за сіллю. Етимологія виникнення цієї назви пов'язується зі словом «соб» - командою для волів. Їдучи за сіллю вздовж річки, чумаки давали частіше команду волам «соб», оскільки річка мала більше лівих зворотів [5, с. 18]. Краєзнавець з с. Зозів Вінницької області, П. Деревіцька, вважає, що назва річки утворилась від антропоніма, прізвиська двох братів, які першими поселились на цій території. Сотні років тому вздовж Чорного шляху ріс густий ліс. Люди не вирубували його бо сюди часто набігали татарські орди і розбійницькі ватаги. Саме в ті часи прибули брати Соби. Це козаки, що знайшли тут надійний притулок від панського гніту. Житло збудували в лісі, який тепер зветься Познанка. Брати викопали в різних місцях джерела. З цих джерел потекли в долину п'ять струмочків, які дали початок річці. За прізвиськом хлопців річку назвали Собом [2, с. 65].

Краєзнавець з м. Липовець Вінницької області, О. Роговий, вважає, що назва річки походить від тюрського «суп» – вода, річка. Так її прозвали чорні клобуки і половці, які кочували на цих територіях у Х–XIV століттях від

верхів'я до низів'я. Згідно з дослідженнями того ж О. Рогового, перша згадка про річку Соб знаходимо в «Історії Геродот» (V століття до н.е.), коли він називає крайнім пунктом просування перського царя Дарія під час походу на скіфів у 514 році до н.е. річку Оар. Це і є Соб, який ще тривалий час називали «Собар», тобто «річка Оар». Верхів'я Собу сучасна наука вважає одним з ареалів формування казачтва, апогеєм чого стало утворення Кальницького полку вже за Богдана Хмельницького. В документах того часу річка називається Великий Соб [5, с. 20].

Річка Соб має багато приток, частина з них були безіменними. З ініціативи краєзнавця О. Рогового їм повернули історичні назви. Більшість цих назв співпадає з назвами населених пунктів через які протікає. До правих приток річки Соб відносяться: Пастушенко, Ревуха, Батіжок, Скаунка, Яськова, Кам'янка, Широка Руда, Урманка, Собок (Сібок, Собик), Розсохувата, Лопень, Таранівка, В'язовиця – від назви дерева в'язу; Самець, Кунка, Ставиця, Ярмолинка, Кальнича – від назви населеного пункту Кальник, або від слова «кальнтій» (брудний, немитий), вказує на якість води; Шабельна, Котовий, Кан, Білка, Валик (Бобошка), Мачуха, Чортала, Холява, Попів Яроч, Пахнянка, струмок Мордасів. До лівих приток відносяться: Круглик, Висока, Познанка, Ясінська, Вільчанська, Рудка, Будківка – від слов'янських імен Vodigos, Vudimir, Vudislav [2, с. 63]; Поганка – від слова «поганий» – характеристика річки за якістю води [2, с. 63]; Немінка – від назви населеного пункту с. Неменка; Синарна (Саторічка), струмок Довгий, Дубровина (Устя), Скибінь, Лиса Липа (Купна) – «лиса» вказує на відсутність рослинності на берегах річки, Сорока, Лохманиця, Вербова, Самець-Річка, Вербич (струмок Гранівський) – від слова «верба», Кіблич (Кублич) – від слова «кобло» – кущ комишу, який піднімається над водною поверхнею, можливо від слова «кобли» – великі горби в прирусловій частині заплави, підняття з вільхами на заболочених заплавах [2, с. 63; 5, с. 11]. Майже в кожному селі, що розкинулось на берегах річки Соб, відкрито стародавнє городище, є замок або цікавий архітектурний пам'ятник.

Наведені топонімічні відомості, дають можливість прослідкувати різні версії походження назви річки та її приток. Кожна з них має право на існування та вимагає подальшого дослідження.

Список використаних джерел: 1. Денисик Г.І. Подільське Побужжя / Г.І. Денисик, В.Є. Любченко. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 96 с. 2. Денисик Г.І., Гусак О.М. Поверхневі води: річки та болота // Середнє Побужжя: [монографія] / За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – С.67-81. 3. Денисик Г.І. Природа Вінниччини / Г.І. Денисик. – Вінниця: Консоль, 2009. – 136 с. 4. Некрасов Э. По южному Бугу / Э. Некрасов – Одесса: Маяк, 1976. – 86 с. 5. Роговий О. Соб. Краєзнавчі нариси / О. Роговий. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2012. – 76 с.

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал Львівської області у поєднанні з вигідним географічним положенням в центрі Європи, багаторічним досвідом та напрацюваннями у сфері рекреації є вагомою передумовою пріоритетного розвитку системи туризму, санаторно-курортного лікування і відпочинку, орієнтованої як на внутрішнього, так і на іноземного споживача.

За наявним рекреаційним потенціалом Львівська область посідає одне з провідних місць в державі. Природні рекреаційні ресурси Львівщини представлені лікувальними мінеральними водами, грязями, озокеритом, кліматичними, водними та лісовими ресурсами. Частка Львівщини в сумарному природно-ресурсному потенціалі України складає 5 %. За цим показником вона серед областей Західного регіону України поступається лише Закарпатській (7,04%). Вагомого значення в рекреаційній діяльності набувають ресурси для відпочинку і туризму, на які припадає 70 % всіх рекреаційних ресурсів області, а 30% – складають ресурси для санаторно-курортного лікування. У сумарному природно-ресурсному потенціалі Львівської області природні рекреаційні ресурси складають 14,3%, що значно вище відповідного показника по Україні (9,5%) [1].

Варто відзначити, що провідне місце в структурі рекреаційного потенціалу області займають бальнеологічні ресурси, до яких відносяться мінеральні води та грязі, а також, за окремими класифікаціями - озокерит. Сукупність органічних та хімічних речовин, газового складу та мікрофлори визначає їх оригінальність та надзвичайно високу бальнеологічну активність під час лікування багатьох хвороб. Це визначається унікальними тектонічними умовами і геологічною структурою Львівської області. З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються у бальнеології в Україні, на Львівщині відомо сім, які утворюють чотири зони їх концентрації.

У зоні розповсюдження мінеральних неспецифічних вод типу «Нафтуса» розташовані курорти Трускавець (добовий дебіт родовища складає 47,2 м³/добу) та Східниця (64,6 м³/добу), Верхнесиневідненське родовище та близько 40 інших проявів джерел із загальними розвіданими і прогнозними ресурсами понад 5000 м³/добу [3].

У зоні поширення лікувального розсолу з підвищеним вмістом сульфатів розташований курорт Моршин (добовий дебіт 79,0 м³/добу). Сумарні розвідані і

прогнозовані ресурси лікувального розсолу складають понад 600 м³/добу, з яких на даний час використовується лише приблизно 1 м³/добу.

На базі мінеральних сульфатних вод функціонують курорти Великий Любінь (добовий дебіт – 57,6 м³/добу), Немирів (320 м³/добу), Шкло (5,0 м³/добу). Загальні і прогнозні запаси даного типу вод досягають декількох тисяч м³/добу, з яких нині використовується лише близько 250 м³/добу. У Львівській області виявлено також вуглекислі мінеральні води (с. Климець, с. Боберка).

Лікувальні торф'яні гряди Львівщини представлені Немирівським, Великолюбінським, Моршинським родовищами із загальними запасами 462 тис. м³, які повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ. На Львівщині розташоване найбільше родовище озокериту в Україні – Бориславське. Прояви озокериту є також в селищі міського типу Стара Сіль. На базі багатьох родовищ функціонують санаторно-курортні заклади [3].

Окрім бальнеологічних ресурсів Львівщина має інші природні рекреаційні ресурси (ландшафтні, лісові тощо). Серед них особливий інтерес представляють гірські місцевості придатні для гірськолижного спорту, зокрема, Славське, Тисовець, Розлуч, Турка і деякі інші.

З лісових ресурсів для розвитку рекреації і туризму найбільш сприятливі ліси зелених зон – 137,7 тис. га, курортні ліси – 11,1 тис. га, ліси спеціального цільового призначення – 6 тис. га, заповідні ліси – 2,1 тис. га.

Для водних видів відпочинку, оздоровлення і туризму найбільш придатними є річки: Дністер, Стрий, Свічка, Західний Буг, окремі штучні водойми в околицях Львова і в Яворівському районі [2].

Щодо історико-культурних рекреаційних ресурсів Львівщини, то варто зазначити, що область є найбільшою в Україні за кількістю, різноманітністю і ступенем збереження архітектурно-містобудівного спадку, який представлений всіма типами будівель широкого хронологічного періоду – від Княжих сторіч до середини ХХ століття. Визначні пам'ятки архітектури – найбільш цінні туристичні об'єкти. В області взято під охорону 3965 споруд, що складає 25% від кількості в Україні. Основна частина об'єктів (2313) – зосереджена у Львові, який за їх кількістю і різноманітністю займає перше місце в Україні [1, 3].

На базі комплексів історико-культурної і містобудівної спадщини в області створено 5 заповідників: державні історико-архітектурні заповідники в містах Львові і Жовкві, «Нагуєвичі» в Дрогобицькому районі, «Тустань» в Сколівському районі, державний музей-заповідник «Одеський замок» в Буському районі. На основі збережених архітектурних визначних пам'яток в Старому Селі, Свіржі, Уневі, Золочеві, Підгірцях, Жовкві, Крехові створений туристичний маршрут «Золота підкова».

Все більшого розвитку набувають альтернативні форми туризму: екстремальний, конгресовий, елітарний, зелений. Найбільшу популярність серед них в Львівській області отримав зелений туризм, який розвивається в традиційних туристичних зонах. В області діє Львівський осередок союзу

сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Згідно його даних, на Львівщині налічується понад 200 власників агросадиб.

Таким чином, природний рекреаційний потенціал області досить значний, проте використовується він далеко неефективно. Особливо це стосується бальнеологічних ресурсів, які навіть в Трускавці використовуються на 50%, в інших курортах – на 2-10%. Лікувальні мінеральні води інших родовищ в крашому разі використовуються для розливу (Солуки, Олеська, Надбужанська та інші).

Підводячи підсумки, ми хотіли б наголосити на тому, що незважаючи на складну економіко-політичну ситуацію в Україні, Львівщина з безмежними рекреаційними ресурсами, не тільки є туристичною родзинкою України, а й усієї Центральної Європи.

Список використаних джерел: 1. Дані Головного управління статистики у Львівській області за 2011-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2011/ZB212010Y11_2.pdf. 2. Концепція розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області. - Львів, 2002. - 43 с. 3. Рекреація і туризм Львівської області // Відпочинок у Карпатах – довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://karpatami.org.ua/rekreaciya_ljvovskoj_oblasti.html.

УДК 656.072.44(043.2)

А.О. Коробко

korobko.anastasiya@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Г.В. Балабанов

Національний авіаційний університет, Інститут міжнародних відносин, м. Київ, Україна

МОНІТОРИНГ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ М. КИЄВА

Київ володіє величезною культурно–історичною спадщиною та великим інфраструктурним потенціалом для розвитку туризму. Водночас туристичний потенціал столиці України в даний час використовується не в повному обсязі.

З метою ефективного управління розвитком туристичної індустрії, підвищення популярності міста серед туристів і формування позитивного туристичного іміджу Києва необхідно запровадити постійний моніторинг туристичних потоків.

Туристичні потоки столиці – це постійне прибуття вітчизняних та іноземних туристів до м. Києва, переміщення туристів у межах міста в процесі отримання послуг, а також виїзд туристів до інших регіонів України або за кордон за певний період часу. До основних показників, що характеризують туристичні потоки, належать такі:

- обсяг і динаміка в'їзного та виїзного потоку (загальна кількість туристів за рік або певний місяць року, коефіцієнт сезонної нерівномірності туристичних потоків тощо);

- структура потоків (за географічною, віковою, статевою ознаками, рівнем добових витрат або фінансовою спроможністю туристів, метою подорожі, засобами розміщення різних типів, пропорціями між організованими і самодіяльними туристами, середньою тривалістю перебування туриста в столиці, видами транспорту, якими дісталися міста та ін.).

Закономірності змін туристичних потоків у часі і просторі, особливості їх зародження і розподілу між видами транспорту важливо знати для оптимізації режимів взаємодії транспортної і туристичної галузі, а також для ефективного управління розвитком туризму в Київському столичному регіоні.

В якості основних джерел інформації про туристичні потоки доцільно розглядати дані транспортної статистики щодо пасажирських перевезень у розрізі окремих видів транспорту за певний проміжок часу (аеропорти «Бориспіль» і «Київ», пасажирські станції «Укрзалізниця», столичні автовокзали та автостанції тощо), звітну інформацію Держприкордонслужби, звітність колективних закладів розміщення в м. Києві, а також результати вибіркового соціологічного дослідження (табл. 1). Саме соціологічні дослідження дозволяють отримати інформацію про основну мету, характер та тривалість подорожі, засоби пересування, заклади розміщення. Отримання даних із різних джерел, їхній порівняльний аналіз дозволять оцінити обсяги, напрямки та перспективи розвитку туристичних потоків.

Існуючі форми статистичної звітності не завжди задовольняють інформаційні потреби дослідника. З метою отримання різноманітних специфічних даних здійснюються спеціально організовані спостереження. Вони стосуються тих сфер життя та діяльності, що не охоплюються звітністю (перепис, опитування, спеціальне обстеження) та проводяться найчастіше у вигляді несучільного спостереження.

Несучільне спостереження, у свою чергу, поділяється на такі підвиди: вибіркоче, основного масиву, монографічне, анкетне, моніторинг. При вивченні туристичних потоків зручніше всього використовувати саме анкетне спостереження, що дозволяє отримати матеріал для дослідження багатьох явищ та процесів у туризмі, який на основі існуючих форм звітності отримати не можливо. Це стосується не тільки даних, які дозволяють розрахувати витрати відвідувачів, але й інформації, що уможливорює аналіз статевої, вікової структури туристів, дає можливість розподілити відвідувачів за метою відвідання регіону, за видами транспорту, яким респонденти користувалися для приїзду в країну та всередині її, за видами послуг, які відвідувачі замовляли, за метою подорожі та тривалості, за напрямками пересування туристів та за багатьма іншими ознаками. Саме метод анкетування здатен відобразити реальну картину розвитку туризму у м. Києві.

Таким чином, у результаті моніторингу стануть відомі насамперед дані про загальний обсяг туристичного потоку до м. Києва, а також його структурні характеристики: структура прибуттів за цілями, видами туризму, структура вибуттів та кількість транзитних туристів, місця ночівель, рівень і структура витрат туристів у м. Києві тощо.

Ключові інформаційні джерела для вивчення туристичних потоків м. Києва

Організація	Форми статистичної звітності	Основні показники	Бюлетені та збірники
Головне управління статистики у м. Києві	Звіт про перевезення вантажів та пасажирів автомобільним транспортом № 51-авто (місячна) S1605108 Звіт про перевезення вантажів і пасажирів водним транспортом № 31-вод (квартальна) S1803107	Перевезення пасажирів автобусами у міжнародному, міжміському та приміському сполученні, тис. пас. Пасажиरोоборот, тис.пас./км	Статистичний збірник «Транспорт і зв'язок м.Києва за рік» (щорічно) Статистичний бюлетень «Про перевезення вантажів та пасажирів автомобільним транспортом у півріччі року»
Адміністрація Державної прикордонної служби України	№ 1-ПВУ Зведений звіт про пропуск осіб та транспортних засобів через державний кордон України (наказ від 18.05.2006 №363) № 2-ПВУ Зведений звіт про виїзд громадян України за кордон (наказ від 18.05.2006 №363) № 3-ПВУ Зведений звіт про іноземців та осіб без громадянства, які в'їхали в Україну (наказ від 18.05.2006 №363)	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон. Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну. Розподіл за метою поїздки: службова, ділова, дипломатична, туризм, приватна, навчання, працевлаштування, імміграція (постійне місце проживання).	Статистичний збірник Держстату України «Транспорт і зв'язок України»
Державна служба статистики України	Звіт про туристичну діяльність за 20__ рік 1-туризм (річна) для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців	Розподіл іноземців у колективних засобах розміщування Києва за типами засобів і країнами світу, а також громадян України за регіонами постійної реєстрації	Статистичний бюлетень «Туристична діяльність в Україні»
Українська державна авіаційна служба	Підсумки діяльності авіаційної галузі України за рік Форма №31-ЦА	Перевезено пасажирів за окремими аеропортами у міжнародному і внутрішньому сполученні (у т.ч. на регулярних лініях), тис. пас. Пасажиरोоборот, тис.пас./км	Статистичний збірник Держстату України «Транспорт і зв'язок України»
Державна адміністрація залізничного транспорту «Укрзалізниця»	Звіт про постанційне відправлення пасажирів за видами сполучення (17.07.2013 №211) 6-зал Звіт про обсяги вантажних та пасажирських перевезень залізничним транспортом загального користування (17.07.2013 №210) 51-зал	Відправлення пасажирів далекого прямування, у приміському та місцевому сполученні (тис. пас.). Пасажиरोоборот, тис.пас./км	Статистичний збірник Держстату України «Транспорт і зв'язок України»

Проведення моніторингу дозволить: 1) виявити тенденції розвитку туристичних потоків в столицю України та зі столиці в динаміці; 2) підвищити ефективність використання туристичного потенціалу міста; 3) вдосконалити управління туристичним комплексом міста Києва, покращити якість обслуговування туристів.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=324%2F95-%E2%F0>. 2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.ukrstat.gov.ua. 3. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності. Наказ Державної туристичної адміністрації та Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1128-03>. 4. Кулагина Г.Д., Попелева С.В., Сенін В.С. Статистика туризму: Учебное пособие. – Моск. гос. ун-т економіки, статистики и информатики. – М.: 1996. – 34 с. 5. Окландер М.А. Статистичний моніторинг внеску туризму в економіку території // Статистика України. – 2002. - № 4. – С. 49-52.

УДК 911.3

Г.О. Кулешова, І.В. Белуш

aafranchuk@mail.ru, belush.ilonka@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Миколаївська область має високий потенціал розвитку туристсько-рекреаційної діяльності завдяки сприятливому клімату, близькому розташуванню до моря, наявності великих річок, джерел мінеральних вод і лікувальних грязей, значних зон відпочинку тощо. Особливість туристичної сфери Миколаївщини полягає у формуванні потужного природоохоронного і природо-заповідного комплексу. В межах області розташована частина Чорноморського біосферного заповідника, регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», «Кінбурнська коса», природний заповідник «Сланецький степ», 46 заказників. Крім того, в Миколаївському зоопарку зібрано унікальну колекцію представників тваринного світу з усіх куточків планети, завдяки чому він є одним із найкращих в Україні та у Європі [2]. Регіон володіє багатим історичним минулим, що є також передумовою розвитку туристичної діяльності. Основними туристичними центрами є міста Миколаїв, Очаків, Коблево, Рибаківка.

Важливим напрямом туристсько-рекреаційної діяльності в Миколаївській області є історико-краєзнавчий туризм, який представлений відвідуванням таких археологічними пам'яток, як стародавнє місто Ольвія, городище «Дикий Сад», о. Березань, а також ряду музеїв, у тому числі краєзнавчих і приватних музеїв при навчальних закладах, збережених до сьогодні фортець, храмів,

церков тощо. Щороку музейні заклади в одному лише місті Миколаєві відвідують понад 300 тисяч осіб, проводиться близько 5,5 тисяч екскурсій [2].

Територія Миколаївщини була освоєна ще кіммерійцями у XIII ст. до нашої ери. Свої поселення вони розмістили на злитті крупних річок Інгул і Південний Буг, у центрі сучасного міста. Сьогодні це археологічний комплекс «Дикий Сад», який детально вивчається археологами. Дослідження підтверджують, що це укріплення було не просто поселенням, а й регіональним центром. Існує припущення, що «Дикий Сад» свого часу був столицею території від Дунаю до Дніпра [3]. Тому цей історичний об'єкт є дуже цікавим в аспекті розвитку історико-краєзнавчого туризму в Миколаївській області.

Приблизно через півтисячеліття на території сучасної Миколаївської області греками було засновано нове поселення – місто-державу Ольвія. До моменту заселення території грецькими поселенцями ці землі населяли скіфи, про що свідчать знахідки скіфських озброєнь і прикрас. Поселення збереглося у напівзруйнованому вигляді, проте цього достатньо, аби мати достовірні уявлення про його структуру. Сьогодні на місці стародавнього міста встановлена заповідна зона, яка включає в себе трикутне трьохярусне місто та некрополь Ольвії. Нижня частина колишнього міста затоплена Бузьким лиманом. Унікальним елементом міста Ольвія вважається Зевсів курган – римська гробниця. Курган складений земляним насипом 14,5 метрів у висоту і 37 метрів у діаметрі. В першому столітті нашої ери місто було зруйновано готськими племенами [3].

До складу «Семи історико-археологічних чудес Миколаївщини» входить городище Боресфеніда на острові Березань. У цьому районі було засновано перше грецьке поселення на Україні. Варто зазначити, що на момент його утворення, Березань був півостровом, поєднаним косою з сучасним селом Рибаківка. Городище на острові Березань пізніше входило до складу Ольвійської держави, вважалось культурним центром регіону. Місто було створено як землянками, так і кам'яними будовами. Головною спорудою вважався храмовий комплекс, що включав в себе храм Афродіти, прихрамовий сад і виробничу дільницю, в якій виготовляли предмети із заліза, бронзи, кісток [3].

Миколаївщина зазнала і впливу римської культури. Відомим історичним пам'ятником минулих часів вважається військовий римський табір, розташований поблизу села Велика Корениха [1]. Подібні спорудження вздовж усього Причорномор'я були виявлені лише у межах Миколаївської та Херсонської області, проте на Херсонщині вони були знищені. Тож залишки римської цивілізації можна тепер спостерігати лише на цій, унікальній в своєму роді, археологічній пам'ятці в межах Миколаївської області, що вказує на її історико-краєзнавчу цінність.

У XV ст. у межах стародавнього міста Ольвія була побудована Очаківська фортеця. Пізніше ця фортеця була захоплена ворогами і перейменована на Ачі-Кале. Ще з часом Очаківська фортеця слугувала місцем боротьби черкаських козаків із татарськими завойовниками. Вона грала важливу стратегічну роль,

оскільки фактично визначала можливість виходу до моря, а відтак істотно регулювала зовнішню політику і економічні зв'язки. Сьогодні в околицях фортеці розташовані два масштабні заповідники – на Тендрівській і Кунбурській косах, унікальність яких полягає в особливому мікрокліматі, формування якого пов'язано із омиванням території солоною водою з одного берега і прісною – з іншого [4].

В цілому слід зазначити, що Миколаївська область має потужний потенціал для розвитку історико-краєзнавчого туризму, проте він використовується не в повній мірі. Припинення масштабних археологічних досліджень давніх поселень в межах області та відсутність комплексно розроблених туристичних маршрутів негативно позначається на розвитку даного виду туризму.

Крім того, важливим недоліком є недостатня інформованість потенційних туристів про історичну цінність даного регіону. Всім відомо про наявність пам'яток часів грецьких поселень вздовж Кримського півострову, а про їх поширення у північній частині Причорномор'я інформація майже не розповсюджена. Історико-краєзнавчі дослідження Миколаївщини, як правило, ведуться на локальному рівні та інформація поширюється виключно в її межах.

Для підвищення туристичної привабливості Миколаївської області слід розробити детальні туристичні маршрути з урахуванням суспільно-географічних особливостей регіону та наявних туристичних об'єктів. Зокрема, відносна близькість Очаківської фортеці і острова Березань до Херсонської області дозволяють поєднувати в одному маршруті історичні пункти сусідніх регіонів. Перспективним є комбінація програм турів декількох видів туризму, наприклад історико-краєзнавчого, спортивного або зеленого.

Отже, історико-краєзнавчий напрям туристсько-рекреаційної діяльності є важливим для Миколаївської області. Необхідним є подальше суспільно-географічне дослідження регіону з метою розробки комплексних туристичних маршрутів та визначення перспектив розвитку даного виду туризму.

Список використаних джерел: 1. Мандруємо Україною разом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kardash.kiev.ua>, 2. Миколаївська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua>, 3. Сім історико-археологічних чудес Миколаївщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.7chudes.mk.ua>, 4. Стежками.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stezhkamu.com>

УДК 911.3

Г.О. Кулешова, О.Я. Вередин

aafranchuk@mail.ru, weredin@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИЗМУ В ІСПАНІЇ

Іспанія – одна з найбільш популярних серед туристів європейських держав. Країна володіє потужним туристсько-рекреаційним потенціалом, який

ефективно використовується в туристичній індустрії. Туризм – це важлива галузь економіки Іспанії, що розвивається завдяки якісній туристичній інфраструктурі, значній кількості курортів на узбережжі Середземного моря та в Атлантичному океані, потужної історико-культурної спадщини, а також цікавим подіям (міжнародним виставкам, фестивалям, ярмаркам), що мають світове визнання. Іспанія має значні бальнеологічні ресурси, що є передумовою розвитку оздоровчого туризму. В країні функціонує понад 120 бальнеологічних курортів та лікувально-оздоровчих центрів.

На території Іспанії розташовано 44 туристичні об'єкти, що включені до списку світової спадщини ЮНЕСКО. Це становить 4,4% від їх загальної кількості. Слід зазначити, що 39 об'єктів включені до списку за культурними критеріями. Найбільш відомими серед них є старовинне місто Авіла, Бургоський собор, Історичний центр міста Кордова, Творіння Антоніо Гауді, Королівський монастир Санта-Марія-де-Гуадалупе, Королівський палац в Аранхуесі та ін. [2]. Багата та різноманітна історико-культурна спадщина Іспанії, колорит цієї країни та особливості менталітету її мешканців приваблюють туристів з різних куточків світу.

За кількістю іноземних туристів Іспанія посідає третє місце в світі після Франції та США (рис. 1). У 2013 р. доходи від туризму в Іспанії становили 60,4 млрд. дол. США. За цим показником Іспанія поступилась лише США, посівши друге місце у світі, випередивши навіть Францію (рис. 2).

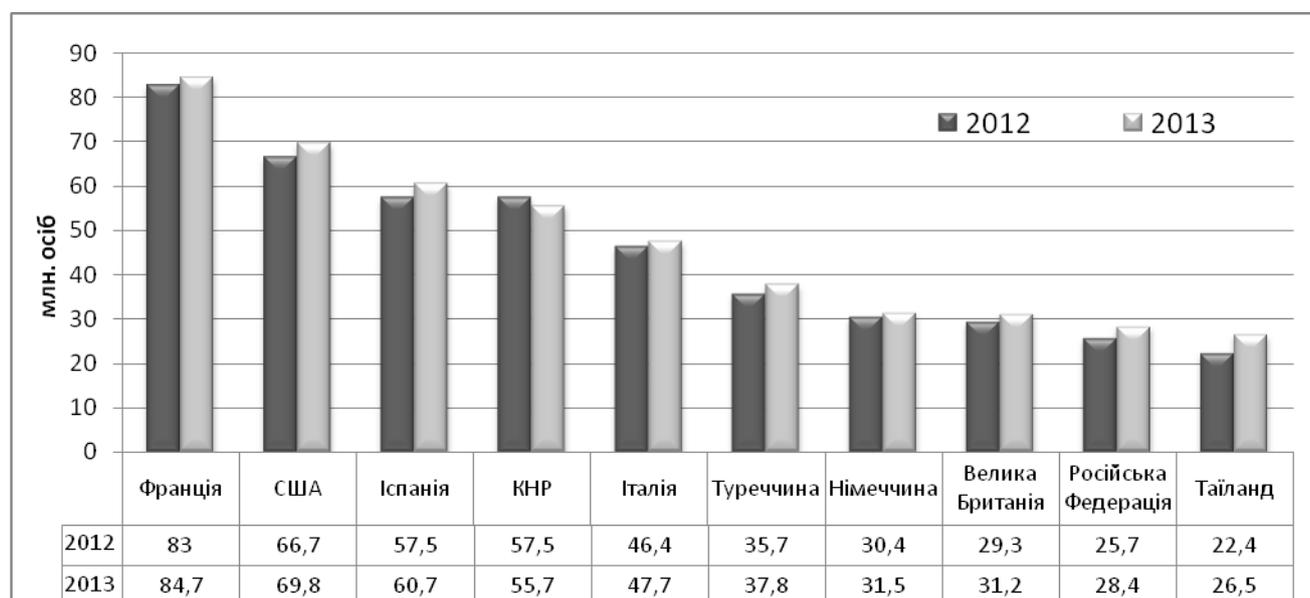

Рис.1. Динаміка кількості туристів за країнами світу (побудовано за даними [1])

Найбільший дохід Іспанії серед видів туризму приносить пляжно-курортний відпочинок. Головними курортними центрами країни є Барселона, Салоу, Коста-Брава, Коста-Дорада і Коста-дель-Маресме в Каталонії, узбережжя Коста-де-Валенсія та Коста-Бланка, Бенідорм, Коста-Каліда, лагуна МарМенор, Коста-де-Альмерія, Коста-Тропікаль, Коста-дель-Соль, Коста-де-ла-Лус, Балеарські та Канарські острови [3].

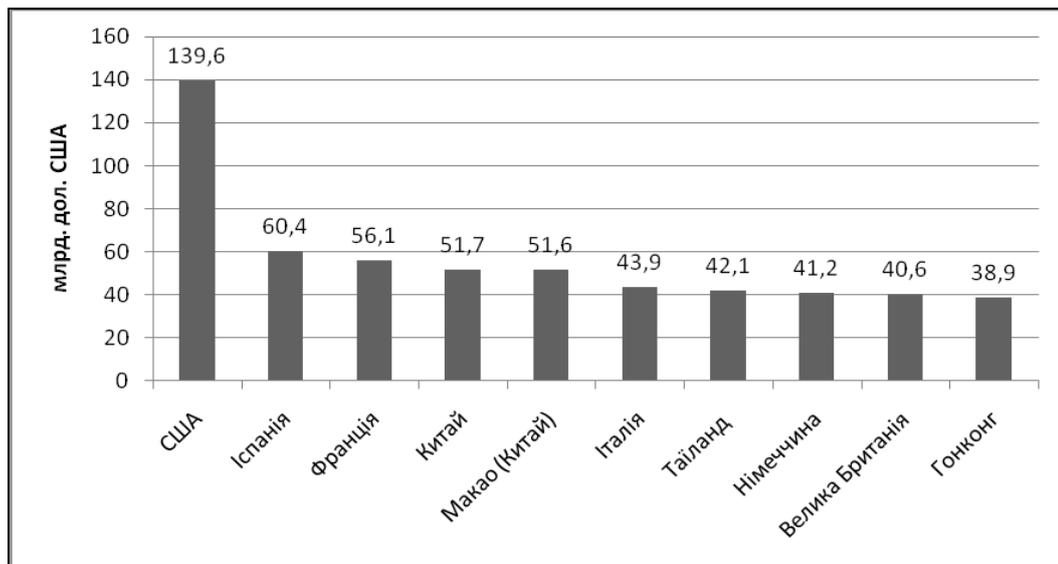

Рис. 2. Доходи країн від туризму у 2013 р. (побудовано за даними [1])

Також значну роль в туристичній індустрії Іспанії відіграють гірськолижні курорти, що розташовані в Піренеях, Центральній Кордельєрі, Іберійських горах, а також на півдні в Сьєрра-Неваді [3].

Аналіз туристичних потоків країн Європи дозволив встановити, що у 2013 р. європейські держави відвідало 563,44 млн. туристів, що на 5,4% більше, ніж у 2012 р. Найбільш популярними серед туристів є такі країни, як Франція, Іспанія, Італія, Велика Британія, Німеччина. За кількістю туристів, які прибули із-за кордону, Іспанія стабільно посідає 2 місце серед країн Європи, поступаючись Франції. Іспанію відвідують майже 11% всіх туристів, що подорожують в країни Європи (рис. 3).

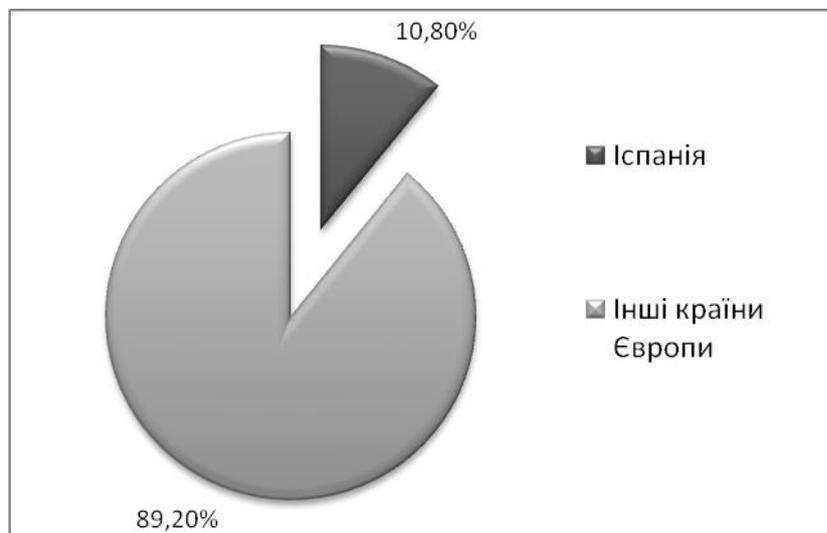

Рис. 3. Розподіл туристських прибуттів з-за кордону в країни Європи (побудовано за даними [1])

За даними Всесвітньої туристичної організації у 2014 р. кількість іноземних туристів в Іспанії збільшилася та становила 64,9 млн. осіб, що на 7,1% більше показників 2013 р. Слід зазначити, що найбільш популярними

серед туристів є Канарські та Балеарські острови, а також Каталонія. На ці три райони припадає майже 60% загального туристичного попиту в країні.

В Іспанії спостерігаються регіональні відмінності за популярністю серед туристів. Німці та італійці відпочивають переважно на Балеарських островах, туристи з азійських країн віддають перевагу курортам Андалусії, мешканці країн північної Європи приїждять до Валенсії, туристів з країн східної Європи та США приваблює Каталонія.

Отже, туристична галузь в Іспанії активно розвивається, незважаючи на деякі економічні труднощі в країні. Іспанія є третьою країною в світі та кількістю туристів та другою за показниками доходів від туризму. Туристична індустрія є важливим наповнювачем державного бюджету Іспанії. Розвиток туризму стимулює надходження іноземних інвестицій в об'єкти інфраструктури, сприяє підвищенню зайнятості населення та покращенню рівня життя. Важливими завданнями в сфері туризму Іспанії є розробка нових туристичних продуктів та їх популяризація серед туристів.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>, 2. Офіційний сайт Світової спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org>, 3. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

УДК 379.83

М.Т. Кулініч

mai1989@ukr.net

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. О.Ю. Дмитрук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

КОРОТКОСТРОКОВИЙ ВІДПОЧИНОК ЖИТЕЛІВ ВЕЛИКИХ МІСТ НА ПРИРОДІ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТЕЛІВ МІСТА КИЄВА)

Постановка проблеми. Сьогодні ми маємо досить високий темп життя, і, щоб не згубитися в натовпі, людина мусить безупинно бігти в перед і вперед, не зважаючи ні на що. Особливо це стосується жителів великих міст з їх шаленим рухом і метушнею. Єдине, що змушує сучасну людину зупинитись, - це стрес, виснаження, перевтома, хвороба. Люди забули, що таке справжній відпочинок. Оманливу подобу відпочинку створюють торгово-розважальні центри, концерт-холи, кінотеатри, театри, музеї, різноманітні фестивалі в містах, але все це не те. Дійсно спокій і умиротворення людина може знайти лише на природі, відчувши свій гармонійний зв'язок з нею, адже з самого початку свого існування людина була, є і буде частиною цієї природи. Тому в даній роботі здійснено спробу представити і проаналізувати думки і побажання жителів великого міста (на прикладі міста Києва) стосовного організації їх відпочинку на природі.

Мета роботи – представити та проаналізувати особливості бачення жителів міста Києва свого відпочинку в цілому та на природі зокрема.

Виклад основного матеріалу. Дане дослідження базується на проведенні анкетування серед 1117 жителів міста Києва двох вікових груп: до 25 років у кількості 544 особи та 25-40 років у кількості 573 особи. З них жінки становлять групу із 716 осіб, а чоловіки – 401 особа. За сімейним станом 372 респонденти знаходяться в шлюбі. За родом зайнятості 172 респонденти належать до категорії студентів, 725 – службовці, робітники, 136 – підприємці, 84 – безробітні. Окрім того 54% опитуваних найчастіше відпочинок проводять з друзями, 38% – з сім'єю і 8% – наодинці. В той же час 77% опитуваних приваблює активний відпочинок і 23% серед обраних представників жителів міста Києва полюбляють пасивний відпочинок. Тому зрозумілим є й те що, 59% респондентів найдоцільнішою порою року для відпустки вважають літо, 19% – зиму, 14% – весну та лише 8% вважають, що найбільш підходящою порою року для відпустки є осінь.

Серед запропонованих видів відпочинку були культурно-пізнавальний, пляжний, відпочинок з наметом біля води, курортно-оздоровчий, піші прогулянки, лижний відпочинок, екстремальний відпочинок, відпочинок з наметом в лісі, сільський зелений туризм. Дані про вподобання респондентів в даному питанні представлено на рис. 1.

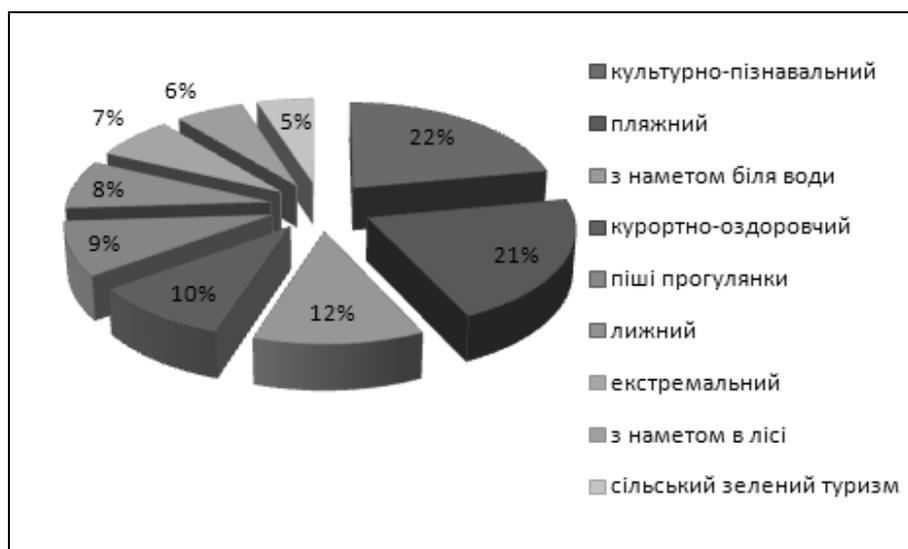

Рис. 1. Вподобання жителів міста Києва щодо видів відпочинку

Наступним пунктом анкети була тривалість короткочасного відпочинку киян: 1 день, до 3-х днів, до 5-ти днів. Так, 86 осіб назвали 1 день, 649 – до 3-х днів і 382 – до 5-ти днів.

На запитання «Де найчастіше Ви проводите вихідні?» 38% відповіли «вдома», по 20% – «в розважальних закладах (ТРЦ, дискотеки, клуби)» та «на природі», 22% – «кінотеатри, театри, музеї». Тобто, відпочинок на природі займає чи не останнє місце серед можливих варіантів відпочинку на вихідних у киян. Такий стан речей є плачевним, адже на запитання «Як часто Ви бажаєте відпочивати на природі?» 32% відповіли – раз на два тижні, 27% – раз в місяць,

22% – кожні вихідні, 18 % – раз в рік і лише 1% респондентів – не бажає відпочивати на природі взагалі.

93% опитаних киян вважають за необхідне проведення конструктивного планування території біля водойм в приміській зоні за для створення комфортних місць регулярного відпочинку на природі. Серед цих 93% 153 особи (14%) запевнили, що відвідували б такі місця кожні вихідні, 277 осіб (26%) – раз на 2 тижні, 296 осіб (28%) – раз в місяць і 334 особи (32%) – декілька раз на рік.

На рисунку 2 наведено діаграму, що відражає те, які природні компоненти найбільше привертають увагу рекреантів (киян) при виборі місця відпочинку.

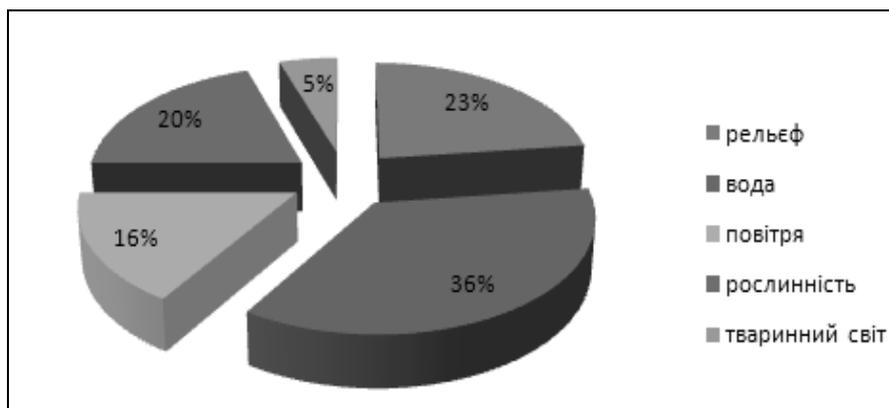

Рис. 2. Ієрархія атрактивності природних компонентів для киян

Тобто кияни вважають водні об'єкти найбільш атрактивними компонентами природного середовища. В той же час в ході опитування вони зазначили власну думку стосовно основних проблем або перепон на шляху розвитку водного туризму в Україні. Серед них наступні: занедбаність річок та територій навколо них, забрудненість водойм не лише хімічними речовинами, а й твердими побутовими відходами, передання у приватну власність та забудова прибережних територій, що закриває доступ до привабливих місць відпочинку та перебиває розвиток всієї берегової лінії, як рекреаційної території, недостатня увага до туристичних проектів та їх недостатнє фінансування тощо.

Висновки. Кияни мають інтерес до відпочинку на природі, але жителі великого міста в той же час цінують свій комфорт, тому бажають, щоб місця для такого відпочинку були чітко сплановані з урахуванням розмірів особистого простору людини, розмежування прибережної території і акваторії на спеціалізовані зони відпочинку, створення мінімальних умов комфорту: вбиральні, сміттєві баки, окремі місця для пікніків та дитячих ігор, окремі місця для купання, риболовлі та водного відпочинку з використанням технічних засобів (водні велосипеди, катамарани, човни, парусники) тощо. Враховуючи те, що респонденти називають водні об'єкти найбільш атрактивними компонентами природного середовища, в майбутньому необхідно більш детально розглянути можливості проведення конструктивного планування території біля водойм в приміській зоні з метою створення комфортних місць і умов відпочинку для жителів не лише міста Києва, а й інших густозаселених міських і приміських територій.

ВИННИЙ ТУРИЗМ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Як окремий вид культурно-пізнавального туризму винний туризм сформувався у Франції, Італії, Іспанії вже на початку ХХ століття, а сьогодні він поширений майже у всіх країнах, що займаються виробництвом вина. Це такі країни як Австралія, Нова Зеландія, Аргентина, Чилі і США .

Карта винного туризму світу надзвичайно обширна. В основному, поціновувачі вина відправляються в Європу (Францію, Італію, Іспанію, Португалію), Південну Америку (Чилі і Аргентина), ПАР, США, Австралію і Нову Зеландію. Але провідні позиції залишаються за Європою. Це пояснюється рядом причин : Європа є лідируючим регіоном за кількістю відвідин туристів, тут зосереджена величезна кількість культурно-історичних пам'яток, а індустрія обслуговування знаходиться на дуже високому рівні; історично склалося так, що «Старий Світ» в силу географічних, кліматичних, екологічних, культурних та політичних умов, є найбільшим у світі виробником і експортером вин високої якості [2].

Таким чином, винний туризм становить значну статтю доходу в бюджеті Франції, Італії, Іспанії, Німеччини, Португалії, Греції, Австрії. Отже, що таке винний туризм?

Винний туризм – це туризм , метою якого є дегустація, споживання та придбання вин унікальних сортів, характерних лише для даного виноробного регіону безпосередньо в місцях їх виробництва. Винний туризм надає можливість туристам подорожувати винними місцевостями та регіонами світу, відвідувати виноробні підприємства та ознайомитись з їх історією, дегустувати вина, відвідати виноградники та долучитися до процесів приготування вина, відвідати кращі ресторани, приймати участь в винних фестивалях та святах вина [1].

Особливо захоплюючим і цікавим для туристів є можливість долучитися до технології виготовлення вин : особисто зустрітися з виноробами, вивчити вікові традиції винного господарства, відвідати виноградники, дослідити технології, традиції та способи виробництва вина, і спробувати самим скласти свій власний купаж вина. Багато виноробних підприємств, які відвідують туристи, дозволяють брати участь безпосередньо у процесі збору врожаю, в обрізанні лози або тисняві винограду.

Винний туризм можна сміливо відносити також до гастрономічного туризму. Хоча гастрономічний туризм зосереджений саме на знайомстві людини з особливостями місцевої кухні, кулінарними традиціями певної місцевості, і

все ж таки вино для багатьох його шанувальників є невід'ємною частиною споживання їжі. Цікаво, що традиція пити вино під час обіду з'явилася ще за часів Стародавньої Греції та Риму. Сучасні греки, італійці, а також французи та ще багато національностей Балканського півострова продовжують цю древню традицію і у наш час.

Також винний туризм можна виокремити у складі, наприклад рекреаційного туризму, адже винні тури передбачають перебування туристів далеко від великих міст та дозволяють відпочити у сільській місцевості серед гарних краєвидів та виноградних полів, на чистому повітрі. У таких умовах людина може розслабитися і відпочити від повсякденної суєти. До речі, саме тому найчастіше в винні тури відправляються жителі великих міст.

Але винний туризм – це також гарний спосіб не тільки відпочити а й оздоровитися. Багато винних турів спрямовані на досягнення оздоровчого ефекту і пропонують лікування вином і виноградом - ампелотерапія і енотерапія.

Цілющі властивості винограду відомі давно. У вині містяться мікроелементи і біологічно активні речовини, які поліпшують кровотворення, зміцнюють стінки кровоносних судин, мають сприятливий вплив на серцево-судинну і травну систему людини. Розроблені методики лікування для хворих із захворюваннями дихальних шляхів, серцево - судинної системи, суглобів, для зміцнення сил після аварій і ран [3].

В якості висновку слід зазначити, що сучасні виноробні регіони (Шампань та Бургундія у Франції, долина Снта-Інез у Каліфорнії, долина Касабланка у Чилі, Вюртемберг і Баден у Німеччині, Південний Берег Криму, Середнянський район у Закарпатті тощо) не відразу перетворилися у великі центри винного туризму. Для їх успішного перетворення було витрачено багато часу, коштів і зусиль. Досягнуті успіхи підтримуються завдяки збільшенню інвестицій, удосконаленню інфраструктури, впровадженню інновацій, зростанню числа зайнятих у цій галузі. На регіональному рівні розроблені системи підтримки невеликих винних заводів, адже винний туризм надає їм нові можливості в умовах насиченого туристичного ринку.

Ще раз зазначимо головні переваги винного туризму, такі як знайомство з багатовіковою історією та культурою виноробства, розширення культурного світогляду людини, оздоровлення та отримання нових вражень та знайомства із цікавими людьми. Винний туризм отримав широке поширення і все більшу популярність серед туристів. Країни, що мають багату «винну» історію і багатовіковий досвід виробництва вина, успішно розвивають цей вид туризму.

Список використаних джерел: 1. Русанов І.В. *Винний туризм в Криму* / Русанов І.В. – Севастополь: Біблекс, 2008. – 216 с. 2. Х'ю Джонсон *Вино. Атлас світ* / Х'ю Джонсон, Дженсіс Робінсон; [пер. з англ. Т. Орлова, С. Чеботарьова]. – М.: Видавництво А. Жигульського, 2003. – 352 с. 3. *Медицина енциклопедія [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://health.webfermerstvo.org.ua/medychna-encyklopedija/ampeloterapija-likuvannja-vynogradom-medychna-encyklopedija.php>. – Назва з екрана.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В ЧУГУЇВСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сьогодні в Україні великої популярності набувають нові різновиди туризму, серед яких особливе місце належить індустріальному (промисловому) туризму. Індустріальний туризм – це вид активного туризму, зосереджений в промислових регіонах, що має за мету споглядання індустріальних ландшафтів, ознайомлення з витворами індустріальної архітектури, відвідування працюючих виробничих підприємств з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів [5].

Визначення перспектив розвитку індустріального туризму адміністративних районів є актуальним, оскільки даний вид туризму стимулює розвиток малонаселених і слаборозвинених регіонів, дозволяє використовувати існуючі промислові об'єкти в повному обсязі тощо. Такі дослідження можуть бути методологічною базою для подальших суспільно-географічних досліджень і важливі для прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку адміністративних районів України.

Чугуївський район Харківської області перспективний для розвитку індустріального туризму, оскільки у даному районі вже використовуються промислові об'єкти для туристичних потреб.

На розвиток індустріального туризму у Чугуївському районі впливають, як природні (вигідність географічного положення, рівнинний рельєф, сприятливі кліматичні умови), так і соціально-економічні фактори.

Розвиток індустріального туризму на території Чугуївського району визначається високим рівнем економічного розвитку. Провідне місце в економіці району займає промисловість, де зосереджено 34,3 % економічно активного населення. В структурі промисловості представлені наступні галузі: машинобудування, електроенергетика, харчова промисловість, виробництво неметалевих виробів, оброблення металу, будівельна, фармацевтична, деревообробна галузі. Це сприяло створенню низки індустріальних об'єктів: промислових будівель та споруд, техногенних форм рельєфу, які використовуються у туристичних цілях. Головними індустріальними об'єктами є підприємства, що розташовані на території Малинівської промислової зони – «Малинівський склозавод», лікero-горілчаний завод «Прайм» та Новопокровський комбінат хлібних продуктів, що розташований у смт. Нова Покровка. Малинівський склозавод був побудований у грудні 2007 року та орієнтований на випуск продукції для лікero-горілчаної та консервної

промисловості. Туристам, за попередньою домовленістю, демонструють основні технологічні цикли виробництва склотари з нуля: від заготівлі скляних пісків до виготовлення готової продукції [4].

Лікєро-горілочаний завод «PRIME» збудовано у 2006 році, а 28 жовтня 2010 року запущена перша та єдина в Україні віртуальна екскурсія на горілочаний завод PRIME. З того часу завод відвідали 7 тисяч екскурсантів. У ході екскурсії можна дізнатися про всі таємниці виробничого процесу, познайомитись із сучасними горілочаними технологіями, професійними нюансами та секретами. Екскурсантам відкривається можливість відвідати основні цехи заводу – депалєтизації, водопідготовки, три рівні купажних цехів, цех розливу, а також побувати у лабораторії, дєгустаційному залі, галереї Д. Менделєєва (рис. 1).

4 квітня 2008 року на території лікєро-горілочаного заводу «PRIME» було відкрито «Перший український музей горілки». Експозиція музею складається з різноманітних чарок, сучасних і старовинних горілочаних пляшок, графінів, самогонних апаратів та ін. Відвідувачі музею мають унікальну можливість познайомитися з історією напою, а потім на власні очі побачити процес виготовлення горілки на сучасному лікєро-горілочаному підприємстві [3].

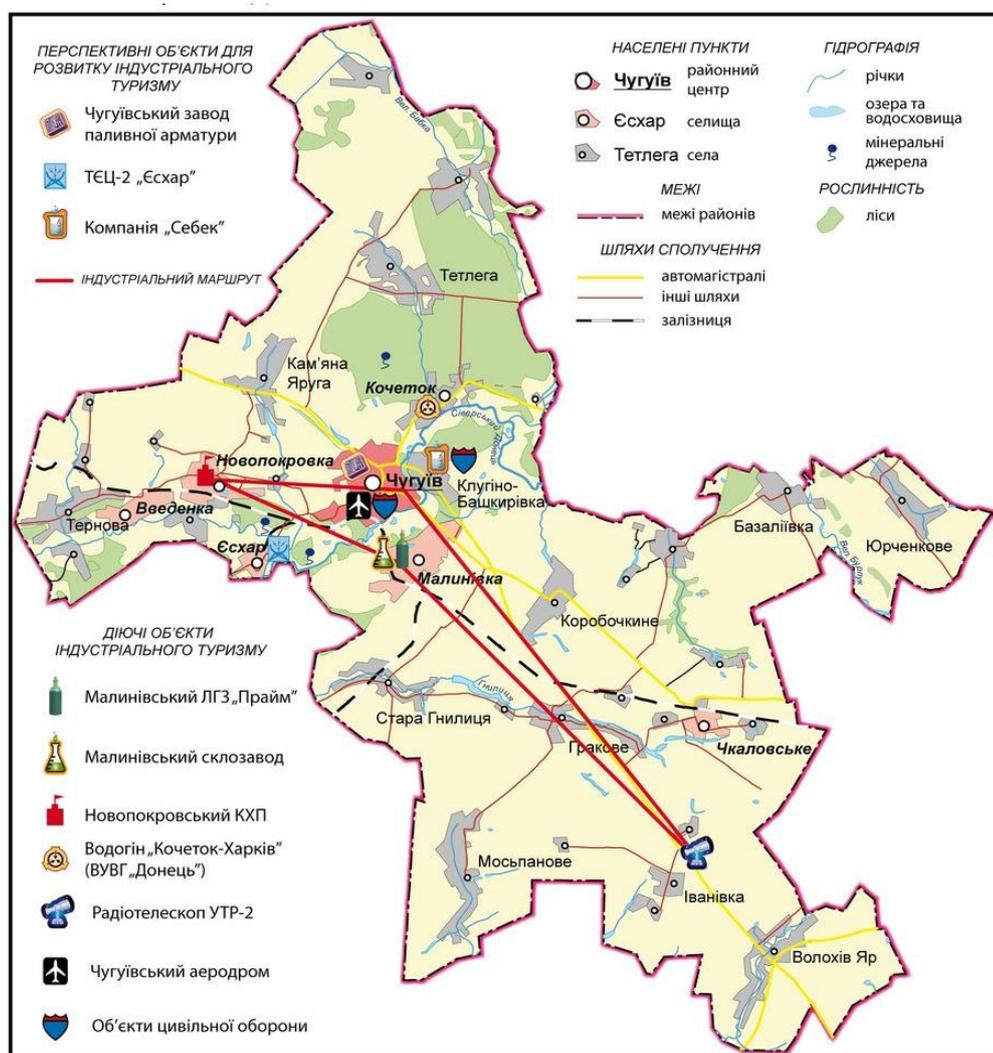

Рис. 1. Потенціальні об'єкти індустриального туризму в Чугуївському районі

Проводяться екскурсії на Новопокровський комбінат хлібних виробів. У ході екскурсії пропонується відвідати борошномельний та комбікормовий заводи. Проте кількість відвідувачів цього заводу є незначною, через його значну віддаленість від районного центру.

Потенційних туристів приваблюють і стратегічні об'єкти та закинуті споруди. До таких об'єктів можна віднести відвідування інженерних споруд водогону Кочеток-Харків, ТЕЦ-2 «Есхар», радіоастрономічних споруд інституту НАН України, що розташовані у с. Михайлівка.

Перспективними об'єктами для розвитку індустріального туризму є підприємства міста Чугуєва – завод паливної апаратури – найбільший виробник паливної апаратури у країнах СНД та компанія «Себек», що виробляє газовану воду та напої.

Отже, індустріальний туризм є важливим сегментом туристичного ринку Чугуївського району, плацдармом для цього є потужний промисловий осередок. Але, на жаль, для повноцінного розвитку індустріального туризму в Чугуївському районі сьогодні існують певні проблеми, серед яких – «закритість» промислових підприємств для потенційних туристів, невідомість цього виду туризму, відсутність законодавчих норм охорони промислових ландшафтів та затверджених індустріальних турів [6].

Таким чином, для реалізації потенціалу індустріального туризму у Чугуївському районі у повному обсязі пропонується інвентаризувати індустріальні об'єкти, створити анімаційні програми на виробничих підприємствах, здійснити розробку індустріальних турів тощо. На загальнодержавному рівні потрібно створити «Програму розвитку індустріального туризму в Україні» та головні її положення для кожного регіону.

На сьогодні завдання суспільно-географічної науки щодо розвитку індустріального туризму полягає у обґрунтуванні його основних концептуальних положень, з'ясуванні туристичного потенціалу територій локального рівня, у тому числі Чугуївського району, розробці конструктивно-географічних пропозицій щодо стимулювання розвитку індустріального туризму у промислово розвинутих центрах.

Список використаних джерел: 1. Кулеш В.Г. Промисловий туризм як основа формування туристичного бренду індустріального регіону / В.Г. Кулеш / Вісник ДІТБ. – 2012. – №16. – С.109-114. 2. Мезенцев К.В. Туризм і рекреація в Харківській області: просторовий аналіз та соціальні пріоритети: монографія К.В. Мезенцев, Л.М. Немець, І.А. Скриль. – Харків, Палітра, 2012. – 180 с. 3. Офіційний сайт лікєро-горілчаного заводу «Прайм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prime-vodka.com/ua/factory/about/>. 4. Офіційний сайт Малинівського склозаводу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.malglass.com/Ru>. 5. Пацюк В.С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_15/indystrilnuu_turuzm.pdf. 6. Пацюк В.С. Особливості становлення індустріального туризму на туристичному ринку України / В.С. Пацюк / Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – Серія «Географія». – 2010. – № 57. – С. 47-49.

ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК НАВЧАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

Рекреаційна географія – одна з найважливіших областей географічного пізнання, фундаментальна географічна дисципліна. Для вивчення даної дисципліни у вищих навчальних закладах студентами географічних спеціальностей відводиться окремий курс, після вивчення якого студент отримує компетентності, що в подальшому можуть бути використані при безпосередній діяльності у сфері туристичного обслуговування. Об'єктом вивчення рекреаційної географії виступає рекреаційна система як об'єктивне та соціальне утворення, яка охоплює рекреантів, природні комплекси, технічну інфраструктуру, сферу обслуговування, виробничу сферу, трудові ресурси, систему розселення. Як показує аналітичний огляд літератури саме екскурсійній діяльності та екскурсознавству як науковому напрямку не відводиться чинна роль у навчальних матеріалах та посібниках для студентів вищих навчальних закладів географічних спеціальностей зокрема спеціальності «Географія рекреації та туризму».

У сучасних умовах глобалізації та інтегрованості України у світовий туристський освітньо-ринковий простір вимогливо ставиться питання якісного екскурсійного обслуговування, тематичної багатоплановості екскурсійних програм внутрішнього та міжнародного туризму. Важливе значення мають також і організація молодіжних, шкільних екскурсій, які є важливим фактором освіти та виховання і забезпечують здійснення багатьох навчально-пізнавальних процесів. Крім того, екскурсійна діяльність та туристичне обслуговування є галуззю великих можливостей та перспектив для молодих спеціалістів, адже світовий туризм – динамічна сфера, що має стрімкі темпи розвитку. Саме тому вважаємо доцільним акцентувати увагу при підготовці студентів-географів на вивченні туризмологічних курсів, зокрема дисципліни «Екскурсійна діяльність».

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю вироблення нових підходів до викладання основ екскурсійної справи у вищих навчальних закладах.

Екскурсії – обов'язкова частина туристичного обслуговування, тому що пізнання нових місць та країн є найбільш ефективним під керівництвом спеціаліста; вони є складовими майже будь-якого туристичного пакету. Одні екскурсії є окремим туристичним продуктом, факультативним видом обслуговування, інші – частиною туристичного продукту. Через те, що екскурсії

є відносно недорогим видом обслуговування та не потребують виїзду за межі постійного місця проживання екскурсантів, досить популярним цей вид туристичного обслуговування є серед різних когорт населення. Таким чином екскурсії мають не лише соціальний ефект, а й економічний, тому що здатні збільшити прибутки не тільки туристичних підприємств, а й музеїв, природних парків, ботанічних садів, промислових підприємств.

Екскурсознавство посідає важливі позиції у формуванні національної свідомості, має вплив на розвиток культури суспільства народу. Саме тому на сьогоднішній день для українців екскурсія може стати дієвим інструментом пізнання минулого народу (історичні екскурсії), сьогодення держави та її розвитку (пізнавальні екскурсії). Екскурсознавство зосереджено на вивченні та дослідженні теоретичних основ вивчення екскурсії, поглибленні знань про її ознаки, функції, техніки та методики ведення туру, екскурсійної педагогіки та психології, основ екскурсійної майстерності. Це реалізується за допомогою вивчення трьох основних компонентів екскурсії – екскурсантів, екскурсовода, екскурсійних об'єктів [1].

Вивчаючи лише теорію екскурсійної справи неможливо отримати високі досягнення в безпосередньому туристичному обслуговуванні. Так, звичайно, є дуже важливим вивчення теоретичних основ ведення екскурсії, методик та технік, ринку попиту екскурсійних потреб населення. Але без отримання практичних навичок, які допомагають розкрити нові зв'язки та сторони предмету, узагальнити раніше отриманий досвід, успішне оволодіння спеціалістом майстерністю ведення екскурсії неможливе. Крім того педагогічний аспект екскурсовода є дуже важливим, адже екскурсійна діяльність опосередковано розкриває можливості вдосконалення особистості, формування її життєвої позиції, розвитку світогляду, створення системи комунікації з іншими людьми. Саме тому людська спрямованість екскурсії – чинник поглиблення та втілення в суспільне життя загальноцивілізаційних цінностей: поваги, творчості, толерантності тощо [2]

Сьогодні екскурсійна діяльність як наука переживає стадію розробки основних її положень, з'ясування свого наукового змісту. Необхідність її наукового самовизначення незаперечна. Саме тому на даному етапі розвитку науки важливо вивчати, досліджувати, розробляти нові підходи теоретичної складової напряму, методики та техніки ведення екскурсійної діяльності на практиці. Першочергові завдання екскурсіології наведені на рисунку 1.

Головною ж метою викладання екскурсознавчих дисциплін має стати формування у студентів теоретичних, професійних знань і практичних навичок, що дадуть їм змогу самостійно організовувати й планувати екскурсійну діяльність; розробляти й проводити екскурсії; здійснювати екскурсійне обслуговування. Вивчення дисципліни має передбачати вирішення таких завдань як оволодіння знаннями з організації екскурсійного обслуговування в індустрії туризму, формування понятійного апарату екскурсійної справи, розвиток уміння застосовувати різноманітні прийоми проведення екскурсій, формування екскурсійної майстерності тощо.

Завдання екскурсології
необхідність дослідження історичних етапів розвитку екскурсійної справи;
потреба наукового осмислення екскурсології як феномена світоглядницької культури людини;
забезпечення наукового підходу до практичних форм та методів впровадження екскурсійної діяльності суб'єктами туристичного обслуговування;
потреба вивчення, узагальнення та впровадження досвіду екскурсійної справи зарубіжних країн;
необхідність науково-практичного прогнозування шляхів розвитку екскурсійної справи, посилення її подальшої ролі в складовій туристичного продукту

Рис.1. Завдання екскурсології (побудовано автором за даними [1])

Отже, важлива роль у підготовці екскурсійних кадрів України сьогодні належить неперервній туристичній освіті. Рівень професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери до здійснення екскурсійної діяльності забезпечується рівнем сформованості їхньої готовності до цього виду туристичної діяльності. Успішна організація екскурсійного обслуговування забезпечується комплексом умов, кожна з яких є обов'язковою [3]. Але найбільш важливою запорукою вдалого ведення екскурсійної діяльності є ретельна підготовка майбутнього спеціалістів даної сфери.

Список використаних джерел: 1. Зінченко В.А. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. Випуск 8. – Київ, 2010. – С. 211-223. 2. Костюкова О.М. Вісник Луганського національного Університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Луганськ, 2011. – С. 211-218 3. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. НАН України. Інститут регіональних досліджень – Львів: «Наукова думка», 2001. – 156 с.

УДК 543.3.628.16 (477.86)

С.М. Павлюк

sv1406@rambler.ru

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.Й. Кілінська

Чернівецький національний ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЛЬНОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

До бальнеологічних ресурсів відносять мінеральні води та грязі, за окремими класифікаціями – озокерит. Традиція використання та застосування їх властивостей відома з давніх часів. Саме бальнеологічні ресурси в комплексі

з кліматичними особливостями сприяють розвиткові лікувальної рекреації та санаторно-курортному господарству. Застосування бальнеологічних ресурсів є однією з ланок в системі методів лікування різних захворювань [3, с. 76].

Вперше відомості про лікувальні мінеральні води датуються кінцем XVI – початком XVII. Першим вченим, який займався дослідженням мінеральних вод і спробував їх описати був Н. Радзивілл. Цей вчений став одним із перших хто спробував науково описати мінеральні джерела. На початку XVII ст. їх докладно дослідив доктор медицини та філософії Еразм Сікст [1].

В Івано-Франківській області перші лікувальні заклади, які функціонували на базі джерел мінеральних вод, виникли у XVII столітті в с.Буркут Верховинського району. Спеціалізація курорту полягала в лікуванні хвороб шлунку, дихальних шляхів, нервової системи. У смт Делятині Надвірнянського району поєднання теплого клімату з природними розчинами солі (сировиця) призначалися для лікування ревматизму, органів дихання, органів кишково-шлункового тракту. Привертав увагу відпочиваючих кліматично-бальнеологічний курорт Космач Косівського району з соляними ваннами для купелю, та джерелом з вмістом заліза. Лікувальні мінеральні води поширені по всій території області, проте, не всі джерела можуть використовуватися у цілях лікувальної рекреації. Проведені дослідження на 28-ми, і затверджені запаси за категорією С-1. Води 32-х мінеральних джерел області занесені до Державного кадастру «Води мінеральні питні», сюди входять біля 20-ти природно-столових та 12-ти лікувально-столових. Загальні запаси мінеральних вод області становлять 8812 м³/добу. Більшість мінеральних вод належать до холодних +20 °С.

В Івано-Франківській області мінеральні джерела області приурочені до нафтових, родовищ природного газу та родовищ сірки. Суцільною смугою з північного заходу на південний схід через всю середню частину області (передгір'я і частково гірські райони) простягаються родовища нафти. Відповідно ї розвідані родовища води типу «Нафтуса», які смугою простяглися у напрямку з Болехова, Долинський, Надвірнянський район і далі до границі з Румунією та сусідньою Чернівецькою областю – це Верховинський та Косівський райони.

Сірководневі або сульфідні мінеральні води поширені у товщах земної кори збагаченої запасами сірки. На базі родовища сульфідних вод створений (1925 р.) і функціонує санаторій «Черче» (Рогатинський район), яке внесено в галузевий стандарт України «Води мінеральні лікувальні». До складу мінеральної води Черченського курорту входить біологічно активна сполука сірководень, його концентрація – 22,6 мг/дм³ (при нормативних вимогах не > 10 мг/дм³). Крім мінеральної води для лікувальних цілей використовується і місцева торф'яна грязь, що застосовується при лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, різних видів поліартриту, радикуліту, невриту, гіпертонічної хвороби та інших захворювань. В с. Коршів Коломийського району, с. Устя Снятинського, с. Торговиця Городенківського району, м. Городенка, м. Яремче.

У верхів'ї р. Чорний Черемош, поблизу населених пунктів Буркут, Шибени та Мокрин Верховинського району з давніх часів відомі джерела лікувально-

столових вуглекислих вод. Насиченість джерел вуглекислим газом біля с. Буркут складає 1276-1400 мг/дм³, поблизу с. Шибени – 924 мг/дм³. Згідно нормативних вимог вміст цього біологічного компонента в мінеральних лікувально-столових водах повинен бути не < 500 мг/дм³.

Хлоридно-натрієві й сульфатовміщуючі розсоли поширені смугою з північного заходу на південний схід територією Долинського, Калуського, Рожнятівського й Богородчанського районів. Оцінені запаси становлять 70 м³/добу за категорією С2.

З нафтогазоносними породами пов'язані родовища озокериту (земляного воску), найбільші з яких розташовані біля сіл Дзвиняч та Старуня Богородчанського району. Значні запаси озокериту зосереджені біля смт Надвірної. Понад століття тому тут почали розробляти нафтові та озокеритні родовища. Грунтові води, насичені киснем, тепер проникають углиб землі на тисячу метрів, викликають окислення нафти, що й дає той приплив теплової енергії, яка живить вулкан. Вперше вулкан проявив себе у 1977 році після землетрусу в горах Вранча в Румунії та досягав висоти 3 м. Тоді на конусоподібному пагорбі діаметром близько 50 м з'явилися перші кратери, з яких вихлюпувалися рідина, грязі та газ. З тих пір вулкан, «дихає» через десятки менш активних міні-кратерів і зараз на рельєфі нагадує грязеву пляму. Сьогодні вулкан має 8 кратерів та 12 непостійних мікрократерів, які виділяють газ, воду, глинисту пульпу, інколи нафту або її складники.

Водночас наявні на території Старунського вулкану озокерит, гарячі грязі, води високої мінералізації володіють цінними лікувальними властивостями. Науковці мають декілька точок зору на причини виникнення цього геологічного дива. За однією з гіпотез, вулкан утворився на так званій антиклінальній складці, тобто випуклій структурі, яка має кілька розломів земної кори. І завдяки певним фізико-хімічним процесам, що проходять на глибині 600-1000 метрів, відбуваються виверження грязей, мінеральної води, розсолів, тут утворюються сполуки свинцю, цинку, є прояви новітньої тектоніки, молодих рухів земної кори [2].

На основі використання мінеральних вод, озокериту та лікувальних грязей в Івано-Франківській області сформувалась невелика кількість курортів (5). Проте існують перспективні санаторно-курортні зони Мізунська, Верховинсько-Косівська. Більшість бальнеологічних ресурсів знаходяться на території природних та біосферних заповідників, національних природних парків, водно-болотних угідь або оголошено заказниками, заповідними урочищами, геологічними пам'ятками, пам'ятками природи. Особливістю бальнеологічних ресурсів є те, що виникли вони під комплексним впливом геологічних, морфологічних, гідрологічних, кліматичних, фізико-хімічних, біологічних умов. Зміна хоча б однієї з складових впливає на їх якість та ареал розповсюдження в майбутньому [3, с. 86].

Отже, Івано-Франківська область досить багата на якісні джерела мінеральних вод (зі специфічними компонентами), родовища озокериту. Найбільшою концентрацією і різноманітністю складу відзначаються:

- Сульфідні: Рогатинський, Тлумацький, Калуський, Тисменецький, Коломийський, Городенківський, Снятинський райони;
- Вуглекислі: Верховинський, Косівський райони;
- Типу «Нафтуся»: Верховинський, Косівський, Надвірнянський, Долинський, Богородчанський райони;
- Залізисті: Рожнятівський, Богородчанський, Надвірнянський, Верховинський та Косівський райони.

На основі цих родовищ функціонує Черчинський курорт, а також санаторії, профілакторії комплексного характеру у кожному районі. Перспективним є відновлення водолікарні у Верховинському районі.

Список використаних джерел: 1. Варивода І.М. Курорти Прикарпаття / І.М. Варивода, В.В. Кушнір – К., 1989. – 160 с. 2. Гайко Г. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії) / [Гайко Г. Білецький В., Мікось Т., Хмура Я.] – Донецьк: УКРЦентр, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. – 296 с. 3. Стафійчук В.І. Рекреалогія. Навчальний посібник / В.І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2006. – 264 с.

УДК 911.3:338.488.1(477.85-25)

О.В. Пилипець

pylypets.94@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. В.І. Костащук

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, Україна

ОЦІНКА ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ

Розвиток туризму залежить від багатьох чинників, одним з найважливіших серед яких є транспортна доступність місць надання туристичних послуг. Транспортну доступність можна розглядати як відносний показник, що одночасно відображає відстань, порядок та важкість транспортного сполучення між регіонами, містами та об'єктами. **Транспортна доступність** – це економічна категорія, що має відношення не тільки до транспортного комплексу, але і до всього соціально-економічного устрою міста.

Вагомий вплив на формування транспортної доступності має природно-географічне розташування міста. Чернівці – це адміністративний центр Чернівецької області, що розташований на південному заході України у східному Передкарпатті на межі між Карпатами та Східно – Європейською рівниною, за 40 км від кордону з Румунією. Місто характеризується типовим внутрішньоконтинентальним розташуванням, тому до нього можна дістатись лише суходолом та повітрям.

Для Чернівців притаманний розвиток обох видів транспорту. Зокрема у Чернівцях функціонує міжнародний аеропорт «Чернівці», який ще до січня 2014 року приймав рейси з Тімішоара (Румунія) та звідки регулярно літали

чартери на Київ. Після січня 2014 року аеропорт був закритий у зв'язку з наявністю ряду нагальних проблем, які не давали можливості для його повноцінного функціонування. 23 вересня 2014 року завершився капітальний ремонт злітно – посадкової смуги, яка останній раз реконструювалась у 1986 році та було встановлене нове сигнальне устаткування. Наразі аеропорт приймає лише вантажні літаки, проте розвиток його можливостей до прийому пасажирських літаків продовжується. Прийняття та відправка пасажирських рейсів покращить транспортну доступність міста, а також його бюджет. Сама ж площа аеропорту цілком придатна для забезпечення прийому літаків типу Boeing 737 та Airbus A-320. Це дозволяє стверджувати, що актуальним буде курсування пасажирських літаків до найпопулярніших туристичних дестинацій літнього сезону, а саме: Туреччина (*Анталія*), Греція (*Салонікі*), Болгарія (*Бургас*) та Єгипет (*Хургада*), що збільшить надходження в міський бюджет та надасть можливість покращувати транспортну інфраструктуру міста. Те, що авіакомпанії Туреччини та Італії зацікавились співпрацею з Чернівецьким аеропортом, показує, що в нього є досить великі шанси на повноцінне функціонування та розвиток.

Серед наземних видів транспорту наразі практичне значення для туристичної транспортної доступності мають на два: залізничний транспорт та автомобільний транспорт. Загальна довжина залізничних колій загального користування в Чернівецькій області складає **460 км**. Їхня експлуатація здійснюється двома залізницями: Львівською та Південно – Західною. За показником щільності, який становить **51 км** на 1000 кілометрів квадратних території, область займає **3 місце** після Донецької та Львівської. Місто Чернівці має пряме залізничне сполучення з: Івано Франківськом, Києвом, Львовом, Ужгородом, Харковом, Одесою та Москвою. В літку додається досить важливий рейс до Софії (*Болгарія*).

Найбільш важливою для формування транспортної доступності міста є наявність розгалуженої мережі автошляхів. Чернівці – важливий автодорожній вузол, що знаходиться на перетині транспортного коридору **E-85** (Клайпеда–Каунас–Вільнюс–Ліда–Брест–Ковель–Луцьк–Тернопіль–Мамалига–Чернівці), магістральних автодоріг (Чернівці–Хмельницький–Вінниця–Житомир–Львів–Золочів–Тернопіль–Мамалига–Чернівці). Найважливішими магістральними автошляхами державного, регіонального та місцевого значення, які є визначальними при формуванні транспортної доступності можна вважати: **M-19** (Доманове (на Брест)–Ковель–Чернівці–Мамалига (на Кишинів)); **M-20** (Житомир–Хмельницький–Чернівці–Тереблече (на Бухрест)); **T-26-01** – Чернівці–Сторожинець–КПП «Руська»; **T-26-03** – Чернівці–Заставна; **T-26-04** – Чернівці–Недобоївці; **T-26-05** – Чернівці–Герца–КПП «Дяківці»; **T-26-06** – Чернівці–Глибока. Центральний автовокзал обслуговує понад 69 напрямів, з них 9 міжнародних рейсів на (Стамбул, Прагу, Палермо, Сільвію). Також прямі рейси з'єднують Чернівці з Києвом, Рівним, Дніпропетровськом, Львовом, Ужгородом, Одесою, Донецьком, Ялтою, Севастополем, Миколаєвом та іншими областями.

Висновок: Варто визначити, що транспортна доступність – це економічна категорія, що має відношення не тільки до транспортного комплексу, але і до всього соціально-економічного устрою міста, країни чи регіону. Перспективним напрямом розвитку кращого рівня транспортної доступності для міста буде подальший розвиток діяльності міжнародного аеропорту «Чернівці», розвиток міжнародних автобусних рейсів, а також автомобільної мережі (з хорошим, якісним асфальтовим покриттям, яке буде пришвидшувати час за який можна буде дістатись до міста). З усього вище вказаного можна констатувати про високий рівень розвитку транспортної мережі, що сприяє розвитку транспортної доступності міста для розвитку туризму.

Список використаних джерел: 1. Мельничук М.М. Автомобільна транспортна доступність основних рекреаційних населених пунктів північно-Західного регіону України / М.М. Мельничук, С.І. Ковальчук // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Географія.* – № 9. – 2012. С. 106-119. 2. *Стратегія туристичного розвитку Буковини до 2015 року* [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.city-tour.cv.ua/files/filemanager/Strategia_Rozvytku/pdf/ 3. *TRANS.eu Дорожня транспортна система* [Електронний ресурс] – Режим доступу: blog.logintrans.com.ua. 4. *Головне управління статистики у Чернівцях. Транспорт та зв'язок.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/trans/vdp.htm>

УДК 338.48

А.В. Соколенко

ann_sokolenko@ukr.net

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Сьогодні одним із найважливіших завдань для України є вихід на міжнародний ринок. Це має за мету залучення інвестицій до країни, популяризації української продукції та її товарів, а також залучення іноземних туристів, що стимулюватиме стрімкий розвиток інфраструктури. Треба зазначити, що туризм є одним з найбільш простих та перспективних шляхів наповнення державного бюджету. Так, на шляху до Євросоюзу Україна має стимул стати більш привабливою для іноземних туристів, тому важливо виявити конкурентні переваги України у зовнішній торгівлі послугами.

На міжнародному рівні про сталий та успішний розвиток туристичної галузі свідчить індекс туристичної конкурентоспроможності в галузі подорожей і туризму (ІКПТ) (англ. The Travel and Tourism Competitiveness Index (ТТСІ)). Індекс конкурентоспроможності був розроблений у рамках програми співробітництва Всесвітнього економічного форуму у галузях авіації, подорожей та туризму (англ. the World Economic Forum's Industry Partnership

Programme Aviation, Travel and Tourism Sector). Його метою є оцінка тих чинників та заходів, що вживаються країнами для підвищення привабливості туристичної галузі. Звіт спирається на офіційні статистичні звіти, матеріали досліджень Всесвітнього економічного форуму, та ряду міжнародних організацій (Міжнародна авіатранспортна асоціація, ЮНВТО, Міжнародна рада з подорожей та туризму), а також на експертні оцінки спеціалістів [1].

Звіт публікується кожні 2 роки, починаючи з 2007 року, і якщо перший відображав інформацію стосовно рівня розвитку економік 124 країн, то у виданні 2013 року містяться дані про 140 світових економік. В досліджуваних країнах проживає приблизно 95 % населення світу та виробляється 98 % світового ВВП [3].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика показників конкурентоспроможності за тематичними мікроіндексами (побудовано автором за даними [1, 2])

Мікроіндекс/субіндекс	Ранг		Бальна оцінка		Динаміка показників 13/11
	2011	2013	2011	2013	
Загальний індекс туристичної конкурентоспроможності	85	76	3,83	3.98	9
1. Система управління	64	60	4,63	4.73	4
1.1. державне регулювання	107	114	3.78	3,90	-7
1.2. охорона навколишнього середовища	88	92	4.24	4.30	-4
1.3. заходи з безпеки	82	77	4.54	4.65	5
1.4. охорона здоров'я	17	8	6.51	6.55	9
1.5. першорядність туризму	101	84	4.06	4.24	17
2. Ділове середовище й інфраструктура	76	71	3.53	3.62	5
2.1. інфраструктура повітряного транспорту	93	78	2.6	2.80	15
2.2. інфраструктура наземного транспорту	74	73	3.41	3.52	1
2.3. туристична інфраструктура	53	50	4.43	4.63	3
2.4. послуги зв'язку	68	70	3.25	3.13	-2
2.5. цінова політика в туристичній галузі	119	110	3.95	4.01	9
3. Людські, природні та культурні ресурси	118	99	3.33	3.59	19
3.1. людські ресурси	68	65	5.1	4.93	3
3.2. привабливість, сприйняття туризму в країні	117	101	4.23	4.33	16
3.3. природні ресурси	119	102	2.31	3.03	17
3.4. культурні ресурси	86	80	1.9	2.08	6

ІКПТ заснований на використанні трьох широких груп чинників, які визначають конкурентоспроможність галузі. Ці групи складають три субіндекси, які містять 14 мікроіндексів (табл. 1). Кожен з підіндексів, в свою

чергу, розкладаються на 79 показників. Загальний ІКПТ для кожної країни визначається як проста середньоарифметична з трьох головних субіндексів:

- 1) система державного управління;
- 2) ділове середовище й інфраструктура;
- 3) людські, природні та культурні ресурси [1].

Для країн, які згідно з ІКПТ посідають 51–124 місця, конкурентними перевагами вважатимуться всі показники, які посідають місця від 1 до 50 включно. Тобто чим менший діаметр багатокутника, тим кращими вважаються показники. Відразу ж варто відзначити, що і статистика, і суб'єктивна експертна оцінка можуть недостатньо адекватно відображати реальність.

Рис. 1. Туристичний профіль України у 2011 та 2013 роках [1, 2]

У 2013 році Україна піднялась з 85 на 76 місце у світовому рейтингу із 140 країн [1]. На рис. 1 представлена порівняльна характеристика основних груп показників. Україна із значенням індексу 3,98 посідає 76 місце, що не характеризує ділове середовище країни як привабливе для розвитку туризму. Найбільші конкурентні переваги Україна має за показниками Охорона здоров'я (8 місце в світі), Туристична інфраструктура (50 місце), Людські ресурси.

Найнижчі місця в першій групі посідають показники державної політики та пріоритетності туристичної галузі, які негативно впливає на ділове середовище країни в цілому. Суворість заходів з охорони довкілля також знизилась за аналізований період. Це свідчить про потребу більш прозорості та чіткої політики в системі управління. У першу групу показників входить також охорона здоров'я, яка займає лікуючі позиції в світі. Однак за реальним рівнем якості медичних послуг в країні ми, напевно, знаходимося на кілька десятків місць нижче. Крім того, враховуючи сьогочасну ситуацію в країні, оцінка стану громадської безпеки також носить досить суб'єктивний характер. У другій групі відносно розвиненою є лише інфраструктура наземного транспорту (як відомо, Україна є транзитною державою). В той же час, за рівнем цінової політики в туристичній галузі, Україна знаходиться на 110 місці. З аналізу третьої групи показників видно, що країна підтримує і розвиває перш за все людські ресурси,

приділяючи мало уваги природним і культурним. У той же час, доволі низькими є показники, що характеризують туристичну привабливість країни. Але, на думку автора, 101 позиція в оцінці дружелюбності населення до іноземних гостей також не зовсім відповідає і загальноприйнятим уявленням про українську гостинність. Можна зробити висновок, що для залучення інвестицій у туристичну галузь необхідно перш за все подбати про її інфраструктуру та удосконалити існуюче правове середовище, проте на даному етапі дослідження туристична сфера не є першорядною для держави (оцінена усього в 4,24 бали).

В подальших дослідженнях є сенс порівняти держави, які мають найбільшу кількість подібних з Україною ознак. Це допоможе знайти щоб виявити можливі схеми побудови ділового співробітництва і які додаткові ресурси можуть бути залучені, та більш аргументовано розробляти прогнози та стратегії розвитку країни.

Список використаних джерел: 1. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. «Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation».* – World Economic Forum. Geneva, Switzerland, 2013. // Офіційний сайт Світового Економічного форум (www.weforum.org). 2. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011. «Beyond the Downturn».* – World Economic Forum. Geneva, Switzerland, 2011. // Офіційний сайт Світового Економічного форум (www.weforum.org). 3. Вікіпедія – вільна енциклопедія http://en.wikipedia.org/wiki/Travel_and_Tourism_Competitiveness_Report

УДК 911.3

Ю.О. Щукіна

shchukinajulia@mail.ru

Науковий керівник – канд. геогр. н., доц. Г.О. Кулешова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Туристсько-рекреаційні ресурси відіграють важливу роль у розвитку туризму в країні. Саме їх наявність є умовою формування туристичного бізнесу. Україна наділена багатими природними, історико-культурними та національно-етнографічними ресурсами, які є основою для розвитку багатьох видів туризму.

Сумська область володіє різноманітними туристсько-рекреаційними ресурсами, завдяки чому регіон має потенціал виходу на туристичний ринок з цікавими туристичними пропозиціями.

Як відомо, більша частина території Сумської області розташована на північному сході України в межах Дніпровсько-Донецької низовини, де переважають лісостепові ландшафти, а її північна частина знаходиться в межах Воронезького масиву. Клімат на території області переважно помірно-континентальний. До найбільших річок Сумської області належать Десна, Сейм, Ворскла, Псел, Хорол, які відносяться до басейну Дніпра.

У межах області розташована значна кількість озер та ставків, є лікувальні мінеральні джерела. Вказані природні умови є основою розвитку пляжно-купального відпочинку, зеленого туризму та рекреаційної діяльності в регіоні.

Крім цього, природні туристсько-рекреаційні ресурси Сумської області представлені природоохоронними об'єктами загальнодержавного значення. В межах області розташовані 2 національні природні парки («Деснянсько-Старогутський» на півночі області та «Гетьманський» на території Охтирського, Великописарівського та Тростянецького районів), природний заповідник («Михайлівська цілина» на заході Лебединського району), 10 заказників, 3 пам'ятки природи, 2 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, 1 дендрологічний парк. До об'єктів місцевого значення належать регіональний ландшафтний парк «Сеймський», 27 заповідних урочищ, 90 заказників, 98 пам'яток природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 3 ботанічні сади, 3 дендрологічні парки. У цілому об'єкти природно-заповідного фонду Сумщини становлять 7,4% від загальної площі області, з них загальнодержавного значення – 19 об'єктів площею 50,5 тис. га, місцевого значення – 241 об'єкт площею 126,0 тис. га. [5].

Потенційними об'єктами для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності в регіоні є сім природних чудес Сумщини:

- Яблуня-колонія – унікальна ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, що розташована в місті Кролевіці;
- відділення Українського степового природного заповідника «Михайлівська цілина», де охороняється ділянка плакорного лучного степу;
- ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Середньосеймський»;
- Деснянсько-Старогутський національний природний парк, що має значний рекреаційний потенціал завдяки мальовничій заплаві річки Десна та Старогутського лісового масиву. Парк розташований в екологічно чистому регіоні, віддалений від промислових міст та задовольняє пізнавальні та рекреаційні потреби населення;
- пам'ятка природи загальнодержавного значення «Озеро Шелехівське»;
- пам'ятка садово-паркового мистецтва парк «Тростянецький»
- заказник загальнодержавного значення «Банний яр» [4].

На Сумщині багато пам'яток матеріальної та духовної культури, в яких відбилася багатотисячолітня історія краю. Збереглося майже 1,5 тис. пам'яток історії, 780 археології, 102 пам'ятники монументального мистецтва, 373 пам'ятки архітектури, а також 6 садово-паркових архітектурних ансамблів, 3 монастирські ансамблі. Серед суспільних туристичних ресурсів Сумської області варто відзначити музеї, серед яких 11 державних та 37 громадських, а також два історико-культурні заповідники – Путивльський та Глухівський [2].

Найбільша кількість пам'яток знаходиться в найдавніших містах, що мають тисячолітню історію – це Ромни, Глухів, Путивль. На Роменщині були знайдені залишки первісної людини часів раннього палеоліту. Глухів славиться завдяки пам'яткам, що були створені за часів Гетьманщини. Говорячи про

Путивль, можна згадати Мовчанський монастирський ансамбль, який був заснований у 1570 році і став одним із головних об'єктів Путивльського історико-культурного заповідника. Міста Ромни, Глухів, Путивль входять до туристичного маршруту «Намісто Слаутича» та є одними з найцікавіших історичних міст України [2]. Важливе значення для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності в Сумській області мають біосоціальні ресурси. В регіоні налічується 64 найвизначніших біосоціальних ресурсів. До найвідоміших з них відносять благодійників і підприємців Терещенків та Харитоненків, композитора Дмитра Бортнянського, гетьманів Івана Скогопадського та Кирила Розумовського, відомого педагога Антона Макаренка, а також багатьох інших діячів культури та науки, політиків [1].

Також Сумщина славиться подієвими туристичними ресурсами, зокрема фестивалями. Одним з найвідоміших є міжнародний фестиваль органної та камерної музики «Органум», головною метою якого є пропаганда серед населення класичного мистецтва. Популярним також є міжнародний фестиваль «Бах-фест», завдяки якому місто Суми має світове визнання як один із мистецьких центрів. Міжнародний літературно-мистецький фестиваль «Кролевецькі рушники» відомий як захід, що спрямований на популяризацію та розвиток народної музики та культури. Крім цього в Сумській області проводяться багато інших фестивалів та різноманітних заходів, що віддзеркалюють історичне минуле та особливості культури не тільки Сумської області, а й України в цілому. Отже, Сумська область має цікаві туристсько-рекреаційні ресурси, ефективне використання яких дозволить розвивати туристичну сферу в регіоні. Унікальні ландшафтні та природні об'єкти регіону створюють передумови для розвитку екологічного туризму, а рідкісні історико-культурні пам'ятки, особливі біосоціальні та подієві туристичні ресурси можуть стати основою для культурно-пізнавального, спортивно-оздоровчого та сільського туризму. Сумська область має значний туристсько-рекреаційний потенціал, проте він використовується не в повному обсязі для розвитку різних видів туризму. Подальше туристичне освоєння та використання туристсько-рекреаційного потенціалу Сумської області вимагає детального суспільно-географічного дослідження.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: Навчальний посібник. – 3-є видання перероб. та допов. / О.О. Бейдик. – К. Альтерпрес, 2011. – 151 с. 2. Гаврилова В.В. Туристичний потенціал Сумщини / В.В. Гаврилова, М.Д. Домашенко // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р.: у 2-х т. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко, О.В. Люльова. – Суми : СумДУ, 2014. – Т.1. – С. 141-143. 3. Офіційний портал міста Суми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gorod.sumy.ua/city_cat_49.html. 4. Сім природних чудес Сумщини: методичні рекомендації з популяризації літератури природничої тематики / ОКЗ «Сумська обласна дитяча бібліотека ім. М. Островського»; уклад. Т.П. Головченко. – Суми, 2009. – 18 с. 5. Сумська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sm.gov.ua/ru/2012-02-03-08-02-55.html>.

Наукове видання

«РЕГІОН – 2015: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ»
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

(16–17 квітня 2015 року, м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: канд. геогр. наук Ю.І. Кандиба

Комп'ютерне верстання: аспірант А.В. Мазурова

Підписано до друку 18.03.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 9,0. Обл.-вид. арк. 10,5.
Тираж 65 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail:bookfabrik@rambler.ru